

บทที่ ๓

บทบาทสตรีในฐานะต่าง ๆ ตามอรรถกถาบางคัมภีร์

บทบาทสตรีในฐานะต่าง ๆ ตามอรรถกถาบางคัมภีร์

อรรถกถาเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎก ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวไว้ว่า "พระบาลีหรือพระพุทธพจน์หรือพระไตรปิฎก เรียกว่า สูตร ส่วนอรรถกถาอันเป็นข้อคัดลिनเรื่องที่เข้าประเด็นได้นอกเหนือไปจากพระบาลี เรียกว่า อรรถกถา"^๑ ตามคำกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าอรรถกถาเป็นคำอธิบายขยายความของพระไตรปิฎกในส่วนที่เข้าใจยาก บทบาทสตรีในฐานะต่าง ๆ ที่จะกล่าวในบทนี้ ก็เอาตามอรรถกถาบางคัมภีร์ เพราะบางคัมภีร์อธิบายขยายความเป็นธรรมาธิษฐานล้วน ไม่อธิบายเป็นบุคลาธิษฐาน. ไม่สามารถนำเอาบทบาทสตรีมากล่าวในฐานะต่าง ๆ ได้ จึงได้ให้คำจำกัดความลงไปว่าตามอรรถกถาบางคัมภีร์ จะได้กล่าวบทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีในฐานะต่าง ๆ เช่น ในความเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดา เป็นต้น ดังต่อไปนี้

๑. สตรีในฐานะเป็นลูก

ในทัศนะของคนภายนอกมองไปยังสังคมแห่งครอบครัว ๆ หนึ่ง จะเห็นสมาชิกของครอบครัวนั้นมีพ่อบ้าน แม่บ้าน และลูก เป็นอย่างน้อย ในที่นี้จะกล่าวในกรณีที่มีผู้มองลูกของครอบครัวซึ่งเป็นสังคมย่อยไปในแง่ต่าง ๆ สมมติว่า ลูกไม่อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ มักจะได้รับคำตำหนิตติติว่า "ดื้อดึง" บ้าง "ดื้อคัน" บ้าง "ดื้อดำน" บ้าง หรือถ้าลูกประพฤติตนอกรอยแห่งวัฒนธรรมประเพณีจะได้รับคำตำหนิหนักขึ้นไปว่า "ลูกนอกคอก" บ้าง "ไม้นอกกอ" บ้าง "ข้าวนอกหม้อ" บ้าง ล้วนแต่เป็นคำตำหนิผู้ที่ เป็นลูก ความเป็นลูกนั้นมีไข้อย่างเดียวแต่คลอออกมาจากท้องแม่เท่านั้น ผู้ที่ถือกำเนิดมาเป็นลูกจะยึดถือเอาวาทะ (ลัทธิ) ของคุณาชีวกกัสนสปโคตรนักบวชเปลี่ยนที่ชี้แจงโลกนี้โลกหน้าแต่พระเจ้าอังคตราช ซึ่งมักเรียกกันติดปากว่า พระเจ้าวิเทหราช เพราะเป็นพระราชาแห่งมิลินทรในวิเทหรัฐ เห็นจะไม่ค่อยถูกต้อง เพราะนักบวชนั้นได้ชี้แจงแนะนำพระเจ้าอังคตราช

^๑ วุฒย. อ. ๑/๒๗๑-๒๗๒.

ผู้ซึ่งทรงประสงค์จะทราบเรื่องโลกนี้โลกหน้า ความว่า

"ผลแห่งกรรมที่ประพฤติกแล้วเป็นบุญเป็นบาปไม่มี ปรโลกไม่มี ไม่มีใครจากปรโลก มาสู่โลกนี้ ป่วยตายายไม่มี บิดามารดาจักมีแต่ที่ไหน ขึ้นชื่อว่าอาจารย์ไม่มี ใครจักฝึกผู้ที่ควรฝึกไม่ได้ สัตว์เสมอกันหมด ผู้ประพฤติก่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญไม่มี กำลังหรือความเพียรไม่มี บุรุษผู้มีความหมั่นจักได้รับผลแต่ที่ไหน สัตว์เกิดตามกัน มา เหมือนเรื่อน้อยห้อยตามเรือใหญ่ สัตว์ย่อมได้สิ่งที่ควรได้ ผลทานจักมีแต่ที่ ไหน ทานคนโง่ปัญญาผู้ดีไว้ คนฉลาดรับทาน สัตว์ทุกจำพวกย่อมบริสุทธิได้เอง แม้จะสำรวมด้วยดี ประพฤติกความดีมากมายกับบริสุทธิไม่ได้ เมื่อยังไม่ถึงคราว แต่ เมื่อถึงคราว แม้จะกระทำบาปหยาบเข้าไว้มากมายก็ย่อมบริสุทธิได้ รูปร่างเป็นที่ รวมดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ และชีวิต ๗ ประการนี้ไม่มี ผู้ใดคิดสืบระผู้อื่นด้วย คาบคม ไม่ชื่อว่าฆ่าคน เพราะศาสตราแหวกอณูเข้าไปประหว่างรูปร่าง ๗ ประการ นี้ ผู้ที่เกิดมาหาใช่ลูกไม่ ผู้ที่ให้กำเนิดหาใช่พ่อแม่ไม่ สัตว์โลกมาจากความใคร่ ทางกามารมณ์เท่านั้น"^๑

ตามลัทธิที่คณาชิวกัสนสปกโคตรชี้แจงให้พระเจ้าอังคตราชสดับนี้ ในวรรณคดีบาสิเรียกว่า "นัตถิกทิกฎฐิ"^๒ ซึ่งปฏิเสธทั้งการกระทำและเหตุผลโดยสิ้นเชิง ความเป็นลูกของมนุษย์จะถือตาม หัสนะหรือวาทะหรือลัทธิของคณาชิวกัสนั้น เห็นจะไม่ใช่ทางปฏิบัติที่ถูกต้อง หรือถ้าถูกต้องก็เป็นคนละ โลกกับโลกมนุษย์แน่ เพราะโลกมนุษย์ยังนับถือพ่อแม่ว่า "เป็นอาปาตกา คือผู้ให้ชีวิตแก่ลูก เป็น โปสกา คือผู้ให้ร่างกายแก่ลูก และเป็นหัสเสตา ได้แก่ผู้ให้โลกนี้แก่ลูก"^๓ ดังนี้อยู่ เพราะฉะนั้น

^๑ ข.ชา. ๒๔/๔๔๕-๔๔๖/๒๕๕-๒๕๗.

^๒ บ.ม. ๑๓/๑๐๕/๑๑๑ นัตถิกทิกฎฐิ = ความเห็นว่าไม่มี, เห็นว่าไม่มีการกระทำหรือ สภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้. ทิกฎฐิ ๓ ประการ ภูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๐. บั๊อ [๑๑]

^๓ อญ. ติก. ๒๐/๔๗๐/๑๖๘.

ความเป็นลูกจึงไม่เพียงแต่คลอดจากท้องแม่เท่านั้น แต่ลูกต้องประกอบด้วยฐานะ ๕ ประการที่จะพึงปฏิบัติแก่พ่อแม่^๑ ซึ่งเรียกว่าคุณสมบัตินี้ของลูก สตรีที่มีบทบาทหรือพฤติกรรมในฐานะ เป็นลูกย่อมเป็นไปตามความผิดแผกแตกต่างกันของลูกที่มีความคิดความเห็นและการปฏิบัติแตกต่างกันของแต่ละบุคคล อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์บุุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน วรรณคดีบาลี แสดงให้เห็นว่า สตรีบางคนกว่าจะลงมือทำอะไรลงไปแต่ละครั้งละคราว ยังระลึกถึงวัฒนธรรมประเพณีที่นิยมนับถือกันอยู่ ลูกที่ผิดประเพณี ถือว่ามีความผิดร้ายแรง ถึงกับขาดจากความเป็นลูกเป็นพ่อแม่กันก็มี เช่น

ก. อิตมทาณเศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์ สนิทชิดเชื้อกับคนใช้ จนลิมภาวะของตน กลัวว่าคนอื่นจะรู้ความสนิทสนมเกินวิสัยของความเป็นนายกับบ่าว จึงพากันหนีไปอาศัยอยู่ในที่ไม่มีใครรู้จัก เมื่อมีลูกชาย ๒ คน คือมหานันทก กับจุลบันถก ทั้งสองสามีภรรยาจึงรู้ว่าหน้าที่พ่อแม่จะต้องรับผิดชอบต่อลูกมิใช่น้อย จะเสี่ยงไว้ในบ้านป่า เกรงว่าลูกจะไม่ได้รับการศึกษาตามวงศ์สกุลที่นิยมศึกษากันในสมัยนั้น จึงยอมกลับไปสสารภาพความผิดกับบิดามารดา เพราะบิดามารดาเข้าทำนองว่า "ฆ่าลูกไม่ตาย" คือตัดลูกไม่ขาด จึงยอมรับเฉพาเหล่าชายทั้งสองคนเสี่ยงไว้ในเรือนของตน เอาทรัพย์สมบัติที่พอจะนำไปได้ให้ธิดานำไปเลี้ยงชีพอยู่ภายนอกบ้านตน เพราะถือว่าธิดาตนทำลายประเพณีเป็นการฝ่าฝืนกระทำผิดอันร้ายแรง มหาณเศรษฐี เมื่อถูกใครถามว่า เด็กสองคนนี้เป็นลูกของบุตรธิดาคนไหนของท่าน ก็มักจะตอบบายเบี่ยงไปว่า ธรรมดาคนที่เรียนว่าตายเกิดอยู่ในวิภวสงสารนี้ที่จะไม่มีบุตรหรือธิดานั้นย่อมไม่มี เพราะเศรษฐีละอายที่จะพูดตรง ๆ ว่า ของธิดาที่หนีตามสามีไป^๒ แสดงว่าสมัยนั้น คนฝังแน่นในประเพณียิ่งกว่าที่จะพูดอะไรตรง ๆ และเข้าใจง่าย ๆ และตัดขาดจากลูกหญิงที่ทำลายจารีตประเพณี โดยไม่ยอมรับไว้ในบ้านเหมือนอย่างเก่า แม้จะให้ทรัพย์ไปมากสักเพียงใดก็ตาม ความอบอุ่นยังสู้อยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันในบ้านเดียวกันไม่ได้

ข. พระราชธิดาของพระเจ้าพาราณสี ถูกพระราชาทรงกักกันมิให้ติดต่อกับใครสนิทสนมกับพระภักตินายของพระองค์ ซึ่งอาศัยอยู่ในพระราชวังด้วยกัน เพราะพระองค์ทรงประสงค์จะให้พระราชธิดาอภิเษกเป็นมเหสีของพระราชกุมารอีกเมืองหนึ่ง และจะให้พระภักตินายนั้นได้อภิเษกกับพระ

^๑ ที.ปา. ๑๑/๑๔๔/๒๐๓. ฐานะ ๕ ประการที่ลูกพึงปฏิบัติแก่พ่อแม่ ดูภาคผนวกในเล่มนี้
หน้า ๒๔๔ ข้อ [๒๘]

^๒ ชา.อ. ๑/๑๗๕-๑๗๘.

ราชธิดาของพระราชธิดาอีกเมืองหนึ่ง แล้วพระองค์จะทรงมีพรรคพวกมากมายด้วยวิธีการนี้ แต่ พระราชธิดาของพระองค์ได้ทรงรู้จักมักคุ้นกับพระภาคิไนย ก่อนแต่ที่พระบิดาจะทรงกักกัน เมื่อพระราชธิดาถูกกักกันเช่นนั้น พระภาคิไนยติดสินบนสาวใช้ส่งข่าวถึงพระราชธิดา วันหนึ่งพระราชธิดารับสั่งให้พระภาคิไนยนั้นนำสาวใช้ที่มีรูปพรรณสัณฐานอย่างเดียวกับพระนางไปหาพระนางในคืนที่ฝนกำลังตก ครั้นในคืนที่ฝนตก พระราชธิดากราบทูลพระบิดาว่าจะอาบน้ำ พระบิดาจึงทรงไขประตูให้พระราชธิดาออกไปสงรงสนาน พระราชธิดาจึงทรงเอาเครื่องประดับของสาวใช้มาประดับพระองค์เอง เอาเครื่องประดับของพระองค์ให้สาวใช้ประดับ แล้วส่งสาวใช้ไปหาพระบิดา พระบิดาไม่ทันทรงพิจารณา จูงมือสาวใช้ส่งเข้าห้องของพระราชธิดา แล้วทรงลั่นกุญแจข้างนอก โดยทรงเข้าพระทัยว่าได้ทรงขังพระราชธิดาไว้ในห้องแล้ว ในวันรุ่งขึ้นจึงทรงทราบว่ามีผิดตัว พระราชาจึงทรงอภิเษกพระภาคิไนยกับพระราชธิดาของพระองค์ ซึ่งไม่ผิดประเพณี เพราะพระภาคิไนยก็เป็นพระโอรสของพระเชษฐภคินี ซึ่งเป็นกษัตริย์ด้วยกัน^๑ แสดงว่าลูกผู้หญิงจะปกป้องรักษาไว้อย่างแข็งแรงเพียงใด ก็ยังมีทางเผลอและผิดพลาดจนได้ สู้อบรมให้ลูกหญิงรู้จักรักษาประเพณีและตระหนักในพรหมจรรย์ไม่ได้ เพราะพวกหล่อนจะปกป้องรักษาไว้ด้วยตนเองดีกว่าคนอื่นช่วยรักษาให้

ค. นางฉลุกุมารีกา ชาวเมืองสาวัตถี อายุราวสิบห้าปี นางถือว่าปฏิบัติตามคำของมารดา ซึ่งมีมารดาของนางเป็นมหาอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา แต่มหาอุบาสิกา มารดาของนางมาวิตกว่า "ธิดาของเรามีอายุพอสมควรแล้ว ไม่มีใครมาสู่ขอ อย่างกระนั้นเลยเราจะให้ธิดาของเราประเดี๋ยวประโลมพระศากยภิกษุสักรูปหนึ่งเหมือนชุดบ่อล่อปลาให้ลิกแล้ว เราจะได้อาศัยแรงลูกเขยดำรงชีวิตอยู่"^๒ ดังนั้น ตอนเช้า เมื่อหมู่ภิกษุออกบิณฑบาต นางยืนจ้องดูกับธิดาว่ารูปไหนสมควรแก่ธิดาของตน ครั้นเห็นภิกษุรูปหนึ่งซึ่งท่านบวชแบบมอภายถวายชีวิตในพระศาสนา แล้วนิมนต์ภิกษุรูปนั้นรับบิณฑบาตที่บ้านเป็นประจำ นางฉลุกุมารีกาปฏิบัติตามมารดา ถวายภัตตาหารบิณฑบาตแก่ภิกษุรูปนั้น จนคนทั้งสามคือ ภิกษุ นางฉลุกุมารีกา และมารดาของนางเกิดความคุ้นเคยสนิทสนมกัน กล้าที่จะสนทนา

^๑ ชา.อ. ๔/๖๒-๖๔.

^๒ ชา.อ. ๖/๑๓๒^{๖-๘}.

ปราศรยกันถึงเรื่องลี้ลับและเปิดเผยความลับกันและกันได้ จึงวันหนึ่งอุบาลีกากล่าวแก่ภิกษุว่า "ในเรื่องนี้ของกินของใช้ครบถ้วน ข้าแต่ลูกชายหรือลูกเขยที่จะจัดการกิจบ้านงานเรือนเท่านั้น" ^๑ พระภิกษุที่มีศัลยาจารย์วัตรอย่างไรก็ตาม ภิกษุรูปนั้นนำเรื่องนี้ไปเปิดเผยให้เพื่อนสหธรรมิกด้วยกันฟัง ไม่ปกปิดจนกระทั่งยับยั้งไม่อยู่ฝ่าฝืนล่วงละเมิดพระวินัย เพื่อสหธรรมิกได้ฟังก็แนะนำอุบายระงับหรือขจัดความเศร้าหมองใจนั้นได้ ภิกษุรูปนี้ก็เหมือนกัน ไปเปิดเผยในใจให้อุปัชฌาย์อาจารย์ฟังตั้งแต่ต้นจนขณะที่ตนจะลาสิกขา อุปัชฌาย์อาจารย์จึงนำภิกษุนั้นไปเฝ้าพระพุทธองค์ ความกระสันที่จะสึกของภิกษุนั้นระงับลงได้ เพราะได้ฟังอดีตนิทานที่บังบอกถึงคาบสมุทร แม้จะเสียสิลไป เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ภายหลังกลับขณะจิตใจตนเองได้

ข. นางอุทัญจนีสตรีชาวเมืองพาราณสี ไม่ปรากฏว่าเจริญเติบโตขึ้นในอารักขาของพ่อแม่ นางจึงขาดการอบรมในด้านวัฒนธรรม ประเพณี นางจึงประพฤติการใด ๆ เป็นไปตามอำเภอใจของตน วันหนึ่ง นางไปพบคาบสมุทรอยู่ในอาศรมคนเดียว นางจึงทำคาบสมุทรให้ขาดสิดนำออกจากอาศรมไปครองเรือนอยู่ด้วยกัน นางต้องการอะไรให้เขานำมาให้ ในที่สุด เขาคิดว่าสตรีนี้บีบคั้นเราราวกับทาสและกรรมกร จึงหนีไปอยู่กับบิดาที่อาศรม ปราบภโทษของนางอุทัญจนีให้บิดาฟังว่า "นางอุทัญจนีทำเราผู้สบายให้เราร้อน เป็นเหมือนนางโจรมาในร่างของภรรยา ต้องการสิ่งใดให้เราทำให้เสมอ" ^๒ แสดงให้เห็นว่า สตรีที่มีได้เจริญเติบโตขึ้นในอารักขาของพ่อแม่ มักจะทำอะไรตามอำเภอใจตนเอง มิได้ออยู่ในกรอบของประเพณี

ง. นางตาปนาธิดาของนางสาธนี และเป็นน้องสาวของกบิละ และโสธนะ ทุกคนบวชในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโสธนะเจริญวิปัสสนาเป็นพระอรหันต์ นอกจากนั้น แทนที่จะสร้างความสงบขึ้นในพระศาสนา ให้เป็นแบบฉบับที่ดีของปวงชน กลับสร้างความแตกเร้าขึ้นในหมู่สงฆ์ ครั้นมาสมัยแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ นางตาปนากับมารดา เกิดในอเวจีมหานรก ส่วนกบิลภิกษุพี่ชายนางตาปนาเกิดเป็นปลาทองปากเหม็นอาศัยอยู่ในแม่น้ำอจิรวดี ^๓ นางตาปนามักจะ

^๑ ขา.อ. ๖/๑๗๓^{๓-๔}

^๒ ขา.อ. ๒/๒๗๑-๒๘๓.

^๓ ธ.อ. ๘/๑-๓

อยู่กับมารดา แต่มารดาตามใจนาง และคล้อยตามความคิดเห็นของนาง นางตาปนาจะทำชั่วหรือดี คล้อยตามทุกอย่าง แม่ไม่ดึงในสิ่งชั่ว ไม่สนับสนุนในสิ่งดีอย่างที่สตรีผู้เป็นแม่ทั้งหลายที่เขาเป็นกัน แต่นางสาธิตคล้อยตามลูกสาวทุกอย่าง ไม่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของลูก แต่เป็นปาปมิตรของลูก ในที่สุดก็ต้องเดือดร้อนในโลกทั้งสอง คือมีชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันก็ถูกท่านผู้รู้ตำหนิติเตียน ครั้นละโลกปัจจุบันไปก็ต้องตกนรกหมกไหม้ ซึ่งไม่ปรากฏว่าจะสิ้นสุดต่อเมื่อใด

จ. นางอมิตตาปนาธิดาพราหมณสหายของชูชก ยอมเป็นภรรยาของชูชกเพราะความมั่งง่ายของพ่อแม่ที่ใช้จ่ายเงินทองของชูชกที่ฝากไว้จนหมดไป ครั้นชูชกไปทวงเอาเงินที่ฝากไว้คืน ก็ไม่รู้จะเอาที่ไหนให้ คิดว่าธิดาเป็นทรัพย์ที่จะเปลื้องหนี้แก่เจ้าชูชกได้ นางจำใจยอมตามพ่อแม่ เพื่อช่วยพ่อแม่ให้พ้นจากความเป็นทาสของชูชก^๑ แสดงให้เห็นว่า ลูกผู้หญิงเสมือนสิ่งของที่พ่อแม่จะยกให้ใคร ๆ ก็ได้ตามใจชอบ

พฤติกรรมหรือบทบาทของสตรีที่แสดงออกนี้ไม่เป็นที่นิยมชมชอบของผู้เคร่งครัดในจารีตประเพณีในสมัยนั้น เพราะสตรีที่เป็นลูกบางคนแม้จะคิดว่าตนทำตามพ่อแม่แนะนำ แต่สิ่งที่แนะนำนั้นเป็นเพียงความคิดว่าถูกต้องของพ่อแม่ตนเท่านั้น หากเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคมสมัยนั้นไม่ในวาระคดีบาสีแสดงไว้ชัดเจนว่า "ลูกจะสถาปนาบิดาไว้ในตำแหน่งพระเจ้าจักรพรรดิ และสถาปนามารดาไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิยังไม่เป็นการตอบสนองคุณของบิดามารดาอย่างเต็มที่ แต่ลูกที่ทำบิดามารดาผู้ไร้ศรัทธาให้มีศรัทธา ผู้ทูลให้ให้มีศีล ผู้ตระหนี่ให้รู้จักเสียสละ ผู้ไร้ปัญญาให้เป็นผู้มีปัญญา นั้นเป็นการตอบสนองคุณของท่านทั้งสองอย่างแท้จริง"^๒ ดังนั้น สตรีในวาระคดีบาสีที่มีพฤติกรรมสามารถพยุ่งจิตใจของพ่อแม่ที่หลงเดินทางผิดให้เปลี่ยนไปเดินทางที่ถูกต้อง เช่น

ก. พระนางรุจาพระราชธิดาของพระเจ้าอังคิตราชราชาแห่งมิลินนคร ในวิเทหรัฐ ทรงเห็นว่าพระราชบิดาทรงหลงทาง ตามคำแนะนำของคณาชิวกัสสปโคตร พระนางพยายามชี้แจงให้พระราชบิดาสดับสั๊กเท่าใด ๆ พระราชบิดาทรงเชื่อฟังไม่ พระนางจึงทรงตั้งสัตยาธิษฐาน ด้วยพระทัยที่แน่วแน่ ทำให้อาสนะของท่านมหาพรหมนามว่า นารทรอนรัม จึงนิรมิตกายเป็นพราหมณ์

^๑ ข.อ. ๑๐/๓๔๑

^๒ อง. ทุก. ๒๐/๒๗๘/๗๘-๗๙

ลงมาปราบทมิฬของพระเจ้าอังคิราชลงได้ พระราชาทรงประพาศทิศพิธราชธรรมอย่างเต็ม เป็นที่
 พึงของประชาราษฎร์สืบไป ประหนึ่งต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นที่พึ่งอาศัยของหมู่ปักษานานาชนิด ฉะนั้น^๑
 แสดงว่าพระนางรจจาเป็นพระราชธิดาที่ตอบสนองคุณพระบิดาได้อย่างสมภาคภูมิใจเหลือที่จะคณมานับได้
 เสมือนฉัตรบังแดดลมฝนแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ที่กำลังจะหักโค่นลง พระนางทรงกระทำให้ดี ได้ช่วย
 กันบังแดดลมฝนให้เหมือนเดิม อำนวยแต่ความสุขสำราญแก่ปวงประชาสืบไป

ข. ธิดาอุบาสกชาวเมืองสาวัตถี มีรูปสวย มีศิวลาจารวัตรสมบุรุษ มีหน้าเบิกบานยิ้มแย้ม
 อยู่เป็นนิตย์ บิดานางเห็นอาการยิ้มแย้มของนาง เข้าใจผิดว่า นั่นคือสะพานที่นางกำลังทอดให้ชาย
 หนุ่มอยากเดินลองตามกันเข้าไปหานาง เมื่อสกุลที่เท่าเทียมกันทางวัฒนธรรมและทรัพย์สมบัติมาสู่
 ขอนาง บิดาคิดว่า สตรีที่ยิ้มแย้มให้ชายหนุ่มทั่วไปนั้น ไม่เป็นที่ไว้วางใจของพ่อด้ว แม่ด้ว เพื่อที่จะทดลอง
 นำใจนาง จึงพาธิดาไปหาผักในป่า แล้วผูกเกี่ยวพาราสีและจับมือ นางร้องไห้คร่ำครวญว่า
 "น้ำเป็นเครื่องโสจรสรจนร้อนให้เย็น ทำคนกระหายให้สงบ แต่บัดนี้ น้ำกำลังท่วมพัดพาหมู่บ้าน
 ไปสู่ทะเล พื้นดินเป็นที่ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้บนผืนแผ่นดินนี้ แต่บัดนี้พื้นดิน
 นั้นกำลังพังทลายหวั่นไหวที่กำลังขุดดินมาทำหม้อ คนทั้งหลายใช้ไฟหุงข้าวต้มแกง ใช้ไฟบรรเทา
 ความหนาวเย็น แต่บัดนี้ไฟกำลังไหม้บ้านคนที่ใช้ไฟไม่เป็น สัตว์ทั้งหลายดำรงชีวิตได้ด้วยอาหาร แต่
 บัดนี้อาหารกำลังขาดคนที่กินอาหารเกินประมาณ จนไฟธาตุไม่สามารถจะย่อยได้ เดือนท้ายฤดูร้อน
 คนต้องการลม แต่บัดนี้ ลมกำลังพัดบ้านพัง ต้นไทรลูกตก ผุนกบินเข้าอาศัยกินผลและรุมเงา แต่บัด
 นี้ กิ่งไทรสองกิ่งพาดเสียดสีกันจนเกิดไฟไหม้ป่า อุเบมาเหล่านี้เป็นฉันใด แม้อุปไมยคือดิฉันกำลัง
 ประสบภัยอันเกิดจากพ่อผู้เป็นที่พึ่ง ฉันทัน" เมื่อบิดาได้ยินคำกล่าวของธิดาเช่นนี้ จึงรู้ว่าธิดานั้นวัง
 รักพรหมจรรย์ยิ่งชีวิต ปลอดภัยธิดา แล้วพากลับบ้านทำอวาวาหมงคลกับลูกชายของสกุลที่มาสู่ขอนั้น^๒
 แสดงว่าลูกยังรู้จักผิดชอบชั่วดีอยู่ ไม่ยอมทำอนาจารอันเป็นกิริยาที่ท้าวผู้รู้ตำหนิติเตียนเมื่อผิดจารีต
 ประเพณีไม่ว่าที่ลับและที่แจ้ง

^๑ ชา.อ. ๑๐/๑๔๐-๑๔๘.

^๒ ชา.อ. ๒/๒๖๓-๒๖๕.

ค. สตรีหอนรำขับร้องคนหนึ่ง เห็นอนิติกันธุมาร โอรสแห่งพระเจ้าพาราณสี ไม่ยินยอมให้สตรีแต่ละต้องร่างกายพระองค์ตั้งแต่ประสูติ นางรับอาสาทำให้พระกุมารพอพระทัยในสตรี โดยทูลขอเป็นบุตรบุญธรรมของพระราชา จึงประเล้าประโลมพระกุมาร ด้วยการขับร้องประสานเสียงผสมกับเสียงพิณจับใจยิ่งนัก พระกุมารพอใจในเสียงนั้น ไม่ยอมจากไปไหน นางก็กลายเป็นบุตรบุญธรรมของพระเจ้าแผ่นดินแต่นั้นมา ทั้งสองอยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง รักความสงบไปสร้างอาศรมบท อยู่ในป่าชายทะเล อยู่ในสภาพของตาสตาสณี แต่ไม่ยอมละทิ้งการขับเพลงบรรเลงพิณเหมือนขรราวาสตลอดเวลา เสียงขับร้องของนางเปรียบปานลูกศรที่ร้ายแรง เสียบแทงดวงหทัยของผู้ได้ยินได้ฟังให้สลบไสลไปได้ จะเห็นได้ครั้งหนึ่ง ตาสผู้มีมานแก่กล้าสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้เหมือนเดินบนปรุพิณพหลนี้ เหาะไปไกลอาศรมบท ได้ยินเสียงนางร้องเพลงขณะเฝ้าเผือกมันอยู่ ตาสสติดใจในเสียงขับนั้น ก็ตกลงไปในทะเลทันทีเหมือนกาบิกหัก ครั้นอนิติกันธุมารตาสกลับมามีเห็นตาสแหวกว่ายอยู่ในทะเล คิดว่าศัตรูจะมาทำร้ายนาง ฉวยตาสได้ไล่ตามจะประหาร แต่ตาสทำผานอภิญญาให้เกิดขึ้น จึงเหาะขึ้นไปยืนในอากาศ กล่าวแก่อนิติกันธุมารว่า "เรายังไม่เคยได้ยินเสียงใดที่สามารถแผ่ปกคลุมดวงจิตชายเหมือนกับเสียงสตรีนั้นเลย" อนิติกันธุมารกับสตรีหอนรำขับร้องนั้นก็บวชเป็นตาสอย่างแท้จริง ทำผานและอภิญญาให้เกิดขึ้น มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า^๑ แม้นางจะเป็นบุตรบุญธรรม แต่ทำหน้าที่เหมือนบุตรที่แท้จริง และเป็นเสมือนเชษฐภคินีของอนิติกันธุมารอย่างแท้จริง และทั้งสองมิได้ครองราชย์สืบสันตติวงศ์ แต่สามารถรักษาราชประเพณีทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรมไว้อย่างไม่เสียหาย

ข. นางกาญจนเทวี^๒ ธิดาของพระเจ้าพาราณสีแห่งกาสิรัฐ และเป็นภริยาของมหากาญจนกุมาร อุปกานจนกุมาร และอื่น ๆ ๔ พระองค์ เมื่อพระเชษฐภคินีทั้ง ๖ พระองค์ไม่ยอมรับครองราชสมบัติ เมื่อพระราชบิดามอบให้พระนางกาญจนเทวี พระนางดำริว่า เรื่องอะไรที่เราจะกสสินกันก่อนเชพะที่คนอื่นถ่มทิ้งแล้ว เป็นอันว่าพระนางไม่ทำความหนักใจ โดยสร้างกวมเข้าใจผิดให้แก่พระบิดาและมารดา ตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ว่า พระนางแย่งราชสมบัติของพระเชษฐภคินี

^๑ ชา.อ. ๔/๖๔-๗๒.

^๒ ใน J. IV. P. 305 เป็น "กัญจนเทวี"

ทั้ง ๖ พระองค์ และพระนางยังแสดงให้เห็นว่า พระนางยังจงรักภักดีต่อพระบิดา พระมารดาและพระเชษฐภคินี โดยแสดงถึงกายสมังคี คือไปบวชเป็นดาบสนี อาศัยอยู่ในอาศรมบทแห่งเดียวกันกับที่พระพี่ชายทั้ง ๖ พระองค์ คราวหนึ่ง เมื่อมหากาญจนดาบสลดอาหาร ๓ วัน เพราะท้าวสักกเทวราชทรงเห็นว่าดาบสเหล่านี้จะแย่งตำแหน่งท้าวสักกเทวราชของตน จึงจะทำลายความสามัคคีของพวกเขา ดาบสเหล่านี้ให้ทะเลาะกันด้วยเรื่องกัน เมื่อมหากาญจนดาบสแยกดาบสน้อง ๆ มาประชุมกัน เพื่อจะขอขมาโทษน้อง ๆ ที่เห็นความผิดพลาดของตน ถึงกับไม่ยอมวางอาหารอันเป็นส่วนของตนให้ ดาบสทุกคนที่นำผลไม้มาใน ๓ วันนั้นได้แบ่งส่วนวางไว้เพื่อพี่ชายทุกวัน แต่ส่วนแบ่งให้พี่ชายนั้นหายไปเสียทั้งสามวัน ดาบสเหล่านั้นจึงสงสัยว่า ในระหว่างพวกเรา อาจจะมีคนมือไวใจโจรอยู่บ้างกระมัง เพื่อความบริสุทธิ์ของตน ๆ ดาบสทั้งหมดก็สาบานตัว นางกาญจนเทวีสาบานตัวว่า "ขอให้นางได้ดำรงตำแหน่งเป็นอัครมเหสีแห่งพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงอิศริยาธิปัตย์ในแผ่นดินนี้แต่ผู้เดียว ขอให้นางได้เป็นหัวหน้าเหล่ามวณาริของพระราชานั้นเพียงคนเดียว ถ้านางได้ขโมยอาหารอันเป็นส่วนของพี่ชาย ขอให้ตกจากตำแหน่งนั้นลง เป็นที่เหยียดหยามของคนในโลกทั้งโลก และขอให้ตกต่ำกว่าคนที่ตกต่ำที่สุดในโลก"^๑ ตามคำสาบานของนางกาญจนเทวีนี้แสดงให้เห็นถึงว่าสิ่งที่ไม่มีความต้องการกันในสมัยนั้น คือความสูงส่งอันเป็นยอดปรารถนาของมวลมนุษย์ แล้วตกจากฐานะอันสูงสุดนั้นจมลงไปอยู่ใต้จนไม่มีใครจะอยู่ได้กว่าตนอีกแล้ว นั่นคือ ความทุกข์ยากที่ไม่มีความทุกข์ยากยิ่งกว่าอีกแล้ว ทำให้มองไปว่าที่คนสมัยนั้นไม่ค่อยต้องการตำแหน่งสูงสุดเพราะกลัวตกลงแล้ว ถูกเหยียดหยามจนใจหิวขึ้นมาไม่ไหว

ง. พระนางสิวลีพระราชธิดาของพระเจ้าโปลชนกพระราชฯ แห่งมิลินทรในวิเทหรัฐ เมื่อพระราชบิดาจะสวรรคตได้ตรัสสั่งให้พระราชธิดาอภิเษกกับบุรุษที่สามารถทำให้พระนางโปรดปราณ ยกธนูได้ บอกขุมทรัพย์ ๑๖ แห่งให้ และสามารถรู้ห้วงนอนของบัลลังก์สี่เหลี่ยม มีเจ้าชายหลายคนมาทดลอง ทำให้พระนางโปรดปราณ แต่ไม่มีใครทำได้ เพราะทุกคนมาทำให้พระนางโปรดปราณ ด้วยการเอาพระทัยพระนางอย่างเดียว กล่าวคือ พระนางทรงต้องการอะไร จะให้ทำอะไร ก็เอาพระทัยด้วยการกระทำสิ่งนั้นให้ ไร้ริजारณญาณ จึงถูกพระนางไล่ออกจากเมืองไปหลายคน

^๑ ชา.ธ. ๖/๒๘๖-๓๐๐.

เมื่อมาตย์และปุโรหิต เห็นไม่มีใครสามารถทำให้พระนางโปรดปราณ จึงได้เสด็จบุษยราชรถ
รถนั้นได้ไปเกยเอาเจ้าชายมหาชนกกุมารโอรสของพระเจ้าอริฏฐชนกพระเชษฐภคินีที่ถูกระเจ้า
โปลชนกพระกนิษฐภคินีสำเร็จโทษเสีย พระอัศรมเหสีของพระเจ้าอริฏฐชนก เสด็จหนีไปทั้ง ๆ ที่
มีพระครรภ์แก่ ไปอาศัยอยู่ในกาลจัมปากนคร เมื่อทรงประสูติพระโอรส จึงขนานพระนามพระกุมาร
ตามพระนามของพระเจ้าปู่ว่า มหาชนกกุมาร เมื่อพระกุมารมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ก็ทรงลาพระ
มารดา ทำการค้าขายทางทะเล เรืออัปปางกลางทะเล ว่ายอยู่ในทะเลตั้ง ๗ วัน จนนางมณีเมขลา
จุ่มไปพักไว้ในสวนมะม่วงของพระเจ้าโปลชนก แล้วราชรถมาเกยไป พอพระนางสวีสีทอดพระเนตร
เห็นเท่านั้น พระนางก็ไม่สามารถทรงสภาวะของตนไว้ได้ จึงทรงส่งสร้อยมือให้พระมหาชนกกุมาร
พระกุมารทรงส่งคืนให้พระนางเก็บไว้บนบัลลังค์สี่เหลี่ยม พระนางนำเอาไปเก็บไว้ที่ห้วนอนของบัล
ลังค์ และสามารถยกยอผู้มีกำลังโง่งถึงพันคนได้ วันรุ่งขึ้นทรงบอกขุมทรัพย์ ๑๖ แห่ง^๑ ได้โดยให้
พวกอมาตย์ขุดได้มาตามที่พระมหาชนกกุมารบอกให้^๒ แสดงว่าพระนางสวีสีทรงมั่นในพระคำรัสสั่ง
ของพระบิดา และพระบิดาจะทรงมอบทรัพย์สมบัติให้แก่พระธิดา ก็ไม่ทรงประทານให้อย่างง่าย ๆ
เพื่อจะให้พระธิดารู้จักคุณค่าของการหาทรัพย์ว่าได้มาไม่ใช่เหมือนหยิบยื่นให้ จึงทรงทำลายแหงเอา
ไว้ เพื่อที่จะให้พระธิดาของพระองค์ได้อภิเษกกับผู้มีปรีชาสามารถนำขุมทรัพย์เหล่านั้นมาใช้สอยได้
ถ้าพระธิดาเป็นคนมักง่าย ยอมรับคนที่ไม่มีปรีชาสามารถบอกขุมทรัพย์ทั้ง ๑๖ แห่งได้ เป็นพระสวามี
ที่โหนเลยจะได้ขุมทรัพย์เหล่านั้นมาได้ เพราะพระนางสวีสีทรงปฏิบัติตามคำสั่งของพระบิดาทุกสิ่ง
ทุกอย่างจึงสำเร็จสมประสงค์

จ. นางสมนาเทวี ธิดาคนสุดท้ายของอนาถบิณฑิกเศรษฐีกับนางบุญลักขณาในเมืองสาวัตถี
เมื่อพี่สาวสองคน คือ นางมหาสุภักทา กับนางจุลสุภักทาไปสู่สกุลสามีแล้ว นางได้รับมอบหมายให้
คอยเลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ในบ้าน นางพึงธรรมพระเถระได้สำเร็จเป็นพระสกทาคามี เมื่อพูดกันใน
ตำแหน่งที่เป็นอริยบุคคลแล้ว นางมีคุณธรรมสูงกว่าอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้บิดา แต่นางมิได้ถือตัวว่ามี
คุณธรรมสูง ยอมปฏิบัติตามคำสั่งบิดา จนนางล้มป่วยลง ไม่ยอมรับประทานอาหาร บิดาไปเยี่ยม

^๑ ขา.อ. ๔/๗๐ ขุมทรัพย์ ๑๖ ขุมมีลายแทงอยู่ ลายแทง ๑๖ ข้อ ดูภาคผนวกในเล่มนี้
หน้า ๒๗๕ ข้อ [๕๒]

^๒ ขา.อ. ๔/๖๕-๗๑.

เมื่อนางใกล้จะหมดลมหายใจ นางต้องการจะให้บิดาทราบว่า นางมีคุณธรรมสูงกว่าจึงร้องเรียกบิดาว่า "น้องชาย" แล้วก็เจียนหายใจไป อนาถบิณฑิกเศรษฐี ร้องไห้เสียใจว่า นางทำความดีตลอดมา ไม่น่าจะหลงลืมทำกาลกิริยาไป จึงไปเซตวันทูลถามภพที่นางไปเกิดแต่พระพุทธองค์ ได้ทราบว่า นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ก็กราบทูลว่านางหลงลืมบ่นเพื่อทำกาลกิริยาไป พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า การที่นางสมนาเทวีเรียกบิดาว่าน้องชายนั้น มิใช่เรียกว่าด้วยความหลงลืมสติ แต่เรียกเพื่อเตือนสติเศรษฐีว่าไม่ต้องเป็นห่วงภพหน้าของนาง เพราะนางนั้นเมื่อว่าโดยคุณธรรมแล้ว บิดามีศักดิ์เป็นน้องชายของนาง^๑ แสดงให้เห็นว่าแม่นางจะมีคุณธรรมสูง แต่ไม่ละเลยอุปถัมภ์ธรรม คือการประพาศอ้อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล โดยทำตามคำสั่งของบิดาตลอดเวลา แม้ใกล้จะตายก็ไม่บอกให้บิดาทราบโดยตรง เพียงแสดงออกให้บิดาทราบจากคำพูดเพียงสองพยางค์เท่านั้น แต่บิดาทราบวัตถุประสงค์ของนางไม่ ทั้งแสดงให้เห็นว่า คุณธรรมหรืออุทิศในพระพุทธศาสนา มิใช่จะมีแก่บุคคลตามวัย แต่มีแก่คนทุกวัยที่ประพาศปฏิบัติชอบ

ความเป็นลูกของสตรีมิใช่มีเพียงถือกำเนิดมาจากท้องแม่เท่านั้น แต่สตรีที่เป็นลูกยังสามารถทำพ่อแม่ให้เป็นคนยึดมั่นถือมั่นในคุณธรรม ดังเช่น พระนางรจจาทรพยายามทุกวิถีทางที่จะให้พระราชบิดาทรงละทิ้งมิจฉาทิฐิ กลับถือมั่นในสัมมาทิฐิตามที่กล่าวมาแล้วนั้น

^๑ ธ.อ. ๑/๑๔๗-๑๔๘.

๒. สตรีในฐานะเป็นภรรยา

สังคมใหญ่ได้แก่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ตลอดจนถึงประเทศชาติมาจากสังคมย่อย นั่นคือครอบครัว สมาชิกของครอบครัวได้แก่พ่อบ้าน, แม่บ้าน และบุตร ที่สำคัญส่วนหนึ่งของสังคมย่อย คือแม่บ้านที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า "ภรรยา" ภรรยาที่บางท่านกล่าวว่า "คือรากแก้วของครอบครัว" แม้ในวรรณคดีบาลี ก็ยังมีคำกล่าวไว้ว่า "ภรรยาเป็นมิตรสนิทใจยิ่งนัก"^๑ ซึ่งหมายถึงว่าเป็นรากแก้ว ที่สำคัญของครอบครัว ถ้าวรากแก้วไม่มั่นคง ครอบครัวก็อ่อนแอ ไร้สาระสาย รุนวายเหลือประมาณ บางแห่งกล่าวว่า "สกุลมั่งคั่งจะตั้งอยู่ได้นาน เพราะตั้งสตรีผู้มีศีลเป็นแม่บ้าน"^๒ และในบรรดาแม่บ้านหรือภรรยาเหล่านั้น ยังมีคำกล่าวไว้ในวรรณคดีอีกว่า "บรรดาภรรยา สตรีที่คอยศึกษาด้วยดี เป็นภรรยาประเสริฐ"^๓ หมายความว่า แม่บ้านหรือภรรยาที่คอยเสาะแสวงหาความรู้ หรือตื่นตัวอยู่เสมอ นั่นแลเป็นยอด แต่ที่ครอบครัวไม่ควรลืมนั่นคือ สามีพึงบำรุงภรรยาด้วยสถาน ๕^๔ และภรรยา พึงอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕^๕ จึงจะนำพาครอบครัวไปได้อย่างปลอดภัย แม้จะมีแบบแผน หรือวิธีดำเนินชีวิตในครอบครัว เป็นอย่างดีแล้วก็ตาม แต่ในประเทศชาติบ้านเมือง ย่อมมีผู้ฝ่าฝืนระเบียบหรือไม่ยอมรับระเบียบแบบแผนอันดีงามนั้น หรือหลงทำผิดระเบียบโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์มีอยู่ ไม่น้อย บทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีที่เป็นภรรยาเหล่านี้ย่อมมีความแตกต่างกัน เพราะบางพวก ทำหน้าที่เป็นภรรยาของบุรุษโดยมุ่งลาภเป็นที่ตั้ง หาได้มุ่งความรักและตัวบุคคลที่มีคุณธรรมน้อย ย่อมสรรเสริญไม่ เช่น

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๖๕/๕๑. คำบาลีว่า "ภริยา ปรมมา สขา"

^๒ อง. จตุกก. ๒๑/๒๔๔/๓๓๗

^๓ ส.ส. ๑๕/๓๑/๑๐ คำบาลีว่า "สุสุสุสา เสฏฐา ภரியาน"

^{๔-๕} ที.ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔. ฐานะที่สามีบำรุงภรรยา ๕ สถาน และภรรยาอนุเคราะห์สามี ๕ สถาน ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๖. ข้อ [๒๐], [๒๑]

^๖ ชา.อ. ๑/๓๑๒.

ก. ภรรยานายพรานคนหนึ่ง เมื่อสามีตักนกกไม่ได้ เข้าใจเชื่อว่า สามีไปมีภรรยาใหม่ ไม่ยอมเข้าใจในทางที่เป็นมงคล^๑

ข. นางวรรณทาสีเมื่อนางจะมีอาชีพเป็นหญิงนครโสเภณี แต่นางทำหน้าที่พิเศษ คือเป็น ภรรยาบรรเทาความใคร่ของมหาศกุนมารเสมอมา ในเมื่อนางได้รับเงินรางวัลจากเขาคราวละ พันทหาปณะ คราวหนึ่ง เมื่อมหาศกุนมารกลับจากเฝ้าพระราชามิทันกลับบ้าน เอาเงินรางวัลให้นาง แวะไปหานางก่อน เมื่อนางไม่ได้รับรางวัล นางสั่งสาวใช้ให้ขับไล่เขาผู้ที่รู้จักกันสนิทชิดเชื้อ และ เคยร่วมรักอภิรมย์กันมาจนนับครั้งไม่ถ้วน ออกจากบ้าน^๒ และ

ค. นางพราหมณ์ภรรยาพราหมณ์ที่ประกอบอาชีพเป็นพรานเลี้ยงครอบครัว เมื่อพญานาค นำเขาไปขมนาคพิภพแล้ว มอบแก้วมณีรัตนให้ไว้เป็นอนุสรณ์ เขาไม่ยอมรับ กลับบ้านมือเปล่า ถูกภรรยาต่อว่าต่อขาน ในเรื่องที่เขาไม่ยอมรับลาภที่ควรจะได้ นางดูท่าขับไล่เขาออกจากบ้าน^๓

บางพวกมีเจตนาในการกระทำความชั่ว คือประพุดตือนาจารย์กับบุรุษอื่นที่เรียกว่า "ประพุดติลวงใจ" หรือ "นอกใจสามี" ก็มีไม่น้อย เช่น

ก. พระนางทูลฐเทวีอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ทรงประพุดตือนาจารย์กับราชบุรุษ ๖๔ คน ที่พระนางทูลอ้อนวอนพระราชารับสั่งเดินสารถึงพระนางทูลกระยะทาง หนึ่งโยชน์ที่พระราชาสด็จไปปราบปรามหมูโจรในปัจฉิมคชนบท แต่พระนางไม่สามารถจะทรงประ เล้าประโลมบุโรहितหนุ่มได้ เมื่อพระราชาสด็จกลับถึงพระนคร พระนางกราบทูลพระราชารให้ทรงลง โทษประหารชีวิตบุโรहितหนุ่ม ในข้อกล่าวหาว่าบุโรहितหนุ่มได้ขโมยใจพระนาง เมื่อบุโรहितหนุ่มกราบ ทูลพระราชารเป็นการป้องกันตัวว่า

"ข้าพระองค์เกิดในตระกูลพราหมณ์ ไม่เคยข่มขืนค้ำคองแม้เพียงตัวเดียว ไม่ เคยขโมยปลายหญ้าแม้เพียงเส้นเดียว ไม่เคยลืมน้ำขึ้นมองภรรยาผู้อื่นแม้ด้วยความ

^๑ ซา.อ. ๑/๓๑๒.

^๒ ซา.อ. ๔/๓๒๗-๓๓๔.

^๓ ซา.อ. ๑๐/๒๔.

ใครที่จะร่วมอภิรมย์ ไม่เคยพูดคำเท็จแม้เพียงเพื่อหัวเราะ ไม่เคยค้ำน้ำเมาแม้เพียงปลายใบคา"^๑

เขาก็อ้างราชบุรุษทั้ง ๖๔ คนนั้นเป็นพยาน เมื่อสอบสวนได้ความจริง พระราชาจึงทรงรับสั่งให้สำเร็จโทษพระเทวี และประหารชีวิตราชบุรุษทั้ง ๖๔ คน แต่ปุโรหิตหนุ่มกราบทูลขอกภัยโทษแก่คนเหล่านั้นว่า

"คนที่ไม่ควรจองจำก็ถูกจองจำ คนที่ไม่ควรจะฆ่าก็ถูกฆ่า ในสถานที่หรือเวลาที่คนพาลรุ่งเรือง แต่คนที่ควรถูกจองจำหรือควรถูกฆ่าก็ได้รับการปลดปล่อยหรือไว้ชีวิต ในสถานที่หรือเวลาที่นักปราชญ์รุ่งเรือง"^๒

ทุกอย่างจึงเป็นไปตามคำทูลขอกภัยของปุโรหิตหนุ่ม^๓

ข. พราหมณ์ภรรยาพราหมณ์อุบาสกคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี เมื่อพราหมณ์สามีอยู่บ้านนางทำเป็นทีว่าป่วย ครั้นพราหมณ์สามีออกไปทำงานนอกบ้าน นางสนุกสนานกับชายชู้ พราหมณ์ต้องนำสิ่งทีนางต้องการทุกอย่างมาให้ และทำงานทุกอย่างเหมือนทาส

ค. พราหมณ์ภรรยาพราหมณ์พ่อค้าคนหนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถี สามีไปค้าขายต่างถิ่น นางพราหมณีเปิดประตูบ้านรับแขกตลอดเวลาเหมือนช่องโสเภณี ราชชนกแขกเต้าที่พราหมณ์เลี้ยงไว้เหมือนลูกกล่าวตักเตือนนาง มันถูกฆ่าหมกขี้เถ้า ส่วนโปกฐปาทะนกกแขกเต้าตัวที่สอง ได้ฟ้องพราหมณ์เมื่อเขากลับมาถึง แล้วหนีเข้าป่าไป^๔

ง. พระนางปติพพตามเหล้าของปฐมราชกุมาร ติดตามพระกุมารผู้ซึ่งถูกเนรเทศออกจากเมืองพร้อมกับพระกนิษฐภคินีและพระชายารวม ๑๒ องค์ รวมทั้งปฐมราชกุมารและมเหสีเป็น ๑๔ องค์ พระนางปติพพตาทรงปลดกภัยจากการถูกฆ่าเป็นเสบียงอาหารในระหว่างทางไกลและกันดาร

^๑ ขา.อ. ๒/๓๐๗-๓๐๘.

^๒ ขา.อ. ๒/๒๐๔

^๓ ขา.อ. ๒/๓๐๔-๓๐๕.

^๔ ขา.อ. ๒/๓๔๒-๓๔๓.

^๕ ขา.อ. ๒/๓๔๑-๓๔๓.

ด้วยการช่วยเหลือของปทุมราชกุมาร โดยวิธีประหยัด คือเมื่อเจ้าชายทั้ง ๖ องค์ปลงพระชนม์ช้ำยาของตน ๆ แบ่งปันพระมังสาเป็นพระยาหารเสวยองค์ละส่วน แต่ปทุมราชกุมารกับมเหสีทรงเก็บไว้ครึ่งละส่วน เสวยเพียงส่วนเดียว เมื่อถึงวาระที่จะปลงพระชนม์มเหสีของปทุมราชกุมารเป็นพระกระยาหาร ปทุมราชกุมารจึงทรงเอาพระมังสาที่ประหยัดไว้ทั้งหกส่วนให้พระกนิษฐภาคาทั้ง ๖ องค์เสวย เมื่อพระกนิษฐภาคาทั้ง ๖ องค์บรรทมหลับ ปทุมราชกุมารทรงหลบหนีไปพร้อมกับมเหสี และเมื่อพระนางตกอยู่ในถิ่นกันดารกับพระสวามี ทรงกระหายน้ำ ทรงดื่มพระโลหิตจากพระชงฆ์ของปทุมราชกุมารแทนน้ำ ครั้นเสด็จถึงที่สำราญ ได้สร้างอาศรมที่ริมแม่น้ำคงคา เมื่อพระสวามีออกไปหาผลไม้ พระนางอยู่ในอาศรม เกิดความโกลีชิดกับบุรุษแขนขาด้วน หูขาด จมูกหรีนที่ปทุมราชกุมารช่วยชีวิตไว้ ได้ประพาศิผิตประเวณีทำอนาจารกับบุรุษนั้น แล้วฆ่าปทุมราชกุมารผู้ให้ทุกอย่างแก่พระนาง แล้วพระนางแบกสามีคนใหม่เที่ยวขอลาน ประชาชนจึงเรียกว่า นางปติพพา ซึ่งหมายความว่า สตรีที่จงรักภักดีต่อสามี^๑

ง. พราหมณ์ภรรยาพราหมณ์คนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เมื่อสามีออกไปทำงานนอกบ้าน นางประพาศิอนาจารกับชายชู้ ให้ชายชู้รับประทานอาหารยังไม่ทันเสร็จ พราหมณ์สามีกลับมาถึงบ้าน นางซ่อนชู้ไว้ในที่ลับ แล้วคดข้าวร้อนราดบนข้าวอันเป็นเดนจากชายชู้รับประทานค้ำงไว้ให้พราหมณ์สามีรับประทาน พอพราหมณ์เป็นข้ารู้ทันที่ว่าข้าวผสม พอดีคนขอลานซึ่งยืนรอเศษอาหารอยู่ตั้งแต่ชายชู้รับประทานโน้น ได้บอกพราหมณ์ พราหมณ์จึงลงโทษชายชู้และภรรยาตามสมควรแก่ความผิด^๒

จ. พราหมณ์ภรรยาทอดพราหมณ์ยากจนคนหนึ่ง นางประสงค์จะประพาศิอนาจารกับพราหมณ์หนุ่ม จึงออกอุบายให้พราหมณ์สามีออกจากบ้าน โดยบอกให้พราหมณ์สามีนั้นหากคนใช้ชายหรือหญิงมารับใช้นาง เมื่อพราหมณ์ปฏิเสธว่าไม่มีเงินทองจะว่าจ้างเขา นางบอกให้พราหมณ์ไปเที่ยวขอลาน เขาเที่ยวขอลานใส่ช่องที่เขาให้ในกระสอบแยกไปในที่ต่าง ๆ เวลาเที่ยงของวันหนึ่ง เขาวางกระสอบลงริมฝั่งสระ ลงอาบน้ำในสระ ขึ้นรับประทานอาหารกลางวัน พอรวบปากกระสอบมัดปากยกขึ้นแบก ได้ยินเสียงรุกขเทวดาประกาศออกมาว่า ถ้าพราหมณ์พักกลางทางวันนี้

^๑ ชา.อ. ๓/๑๕๔-๑๖๐.

^๒ ชา.อ. ๓/๒๒๒-๒๒๕.

ตนเองจะตาย ถ้าพราหมณ์กลับบ้านวันนี้ภรรยาจะตาย เขาตกใจไปหาเสนกบัณฑิตในเมือง จึงรู้ว่า
งูเห่าเข้าไปอยู่ในกระสอบขณะที่เขารับประทานอาหาร พราหมณ์กลับถึงบ้านกลางคืน เรียกพราหมณ์
ซึ่งกำลังนั่งอยู่กับชายชู้ นางจึงดับไฟให้ชายชู้หลบซ่อน พราหมณ์ตามถึงที่เก็บเงินทองที่ขอรานได้มา
แล้วลงไปเอาให้ชายชู้ กลับขึ้นมาบอกพราหมณ์ว่า ค่อยเก็บไว้พรงนี้ รุ่งขึ้นเกิดความโกลาหลว่าทรัพย์
ถูกขโมย พราหมณ์ไปหาเสนกบัณฑิต และจับคนร้ายและชายชู้ได้ด้วยอุบายวิธีของเสนกบัณฑิต^๑

ฉ. พระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ทรงให้นายปรีตปะทาสของ
พระองค์ปลงพระชนม์พระราชินี แล้วอยู่ร่วมกับทาสฉันทน์สามภรรยา บุโรหิตคนที่เห็นเหตุการณ์นั้นทั้งหมด
ปกปิดความลับไว้เป็นเวลา ๑๖ ปี ได้เปิดเผยให้พระโอรสพระเจ้าพรหมทัตทราบ พระโอรสพระราชินี
ได้ฆ่านายปรีตปะทาสนั้นทำนองเดียวกับที่เขาได้สำเร็จโทษพระราชบิดาของพระองค์^๒

บางพวกทำความชั่วหรือประพฤติดุคประเวณี ด้วยความจำใจ ยอมให้โลกประนามว่าประ
พฤตินอกใจ เพื่อรักษาชีวิตไว้ เช่น

ก. พระนางกากวดี^๓ ถูกพระยาครุฑโอบไปเป็นภรรยา เมื่อพระนางประทับอยู่ผู้เดียว
ทรงเปล่าเปลี่ยวว่าเหว่ ทรงประพฤตินาจารกับนัฏกุเวร เพราะพระนางตกอยู่ในภาวะที่น่าเห็นใจ
ด้วยไม่มีใครเป็นเพื่อนสอง^๔

ข. พระนางสุลันตี เป็นสตรีที่ประพฤตินาจารกับนายอัคคะนักคนตรี เรื่องเหมือนกับเรื่อง
พระนางกากวดี แต่ในเรื่องนี้ นายอัคคะนักคนตรีติดตามพระนางสุลันตีไปทางเรือ บรรเลงพิณทำให้
ฝูงปลาในมหาสมุทรกระเพื่อมขึ้น มังกรกระโดดเข้าในเรือ เรืออัปปางลง เขาเกาะกระดานไปถึง
เกาะไม้กาะหึงชื่อเสรม พบพระนางสุลันตี ได้ประพฤตินาจารแก่กัน และกลับกับเรือพ่อค้าชาว

^๑ ชา.อ. ๔/๑๕๐-๑๖๒.

^๒ ชา.อ. ๔/๒๕๑-๒๕๔.

^๓ ชา.อ. ๔/๓๓๔. ในชาดกนี้มีชื่ออย่างนี้ แต่ในพระไตรปิฎก ขุ.ชา. ๒๔/๓๐๐/๑๑๒
มีชื่อว่า "กากวดี"

^๔ ชา.อ. ๔/๓๓๔-๓๔๒.

เมืองพาราณสี^๑ นอกนี้เหมือนเรื่องพระนางกากวดีทั้งสิ้น^๒

ค. พระมเหสีพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ทรงเสียพระมหจรรย์ เพราะเหตุสุดวิสัยที่จะหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากวิทยากรผู้เรืองวิทยาคมลอบเข้าไปทำอาจารย์ในที่บรรทม ขณะที่พระนางบรรทมอยู่ในตอนดึก และวิทยากรตนนี้ทำให้พระเจ้าพรหมทัตประกาศห้ามสมณพราหมณ์เข้าอาศัยอยู่ในเมืองพาราณสี เนื่องจากวิทยากรตนนี้เที่ยวประพุดิอนาจารย์กับภรรยาของประชาชนในกลางคืน ทำตัวเป็นสมณพราหมณ์บำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัดในกลางวัน^๓

ฆ. พระอัครมเหสีพระเจ้ามัทมหาราชแห่งเมืองพาราณสี เพราะอำนาจแห่งความเสนาหา พระนางจึงประพุดิคิดประเวณีกับลูกชายปุโรหิต แล้วเสด็จหนีไปกับลูกชายปุโรหิต อาศัยอยู่ในที่ใครไม่รู้จัก^๔ นำบุษาน้ำพระทัยของพระนางที่แน่วแน่ทรงเลือกเอาเพียงอย่างเดียว ในของสองอย่าง ระหว่างเกียรติศักดิ์กับความรัก

ง. พระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ทรงประชวห เพราะอำนาจแห่งความเสนาหาอาลัยสุลิมกุมารอุปราชา พระสหายพระโอรสพระนางที่ทรงครองราชสมบัติแทนพระบิดา พระราชาทรงทราบจึงทรงลดพระองค์ลงครองตำแหน่งอุปราชา ทรงยกสุลิมกุมารขึ้นดำรงตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดิน อภิเชกพระมารดาเป็นอัครมเหสีของพระราชา พระนางทรงถอนพระเกศพระราชาทั้ง

^๑ ตรงนี้ มีแนวความคิดที่ไม่อาศัยอิทธิฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ใด ๆ เหมือนกับแนวความคิดของสุนทรภู่ ที่แสดงไว้ในเรื่อง "พระอภัยมณี" ตอนที่พระอภัยมณีเรือแตก ขึ้นไปอาศัยอยู่บนเกาะมหิงขลิงขร แล้วพลอยกลับกับเรือของอุศเรน ดูเรื่อง พระอภัยมณี ของสุนทรภู่ (พระนคร; โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๔) หน้า ๒๖๗-๒๗๐.

^๒ ชา.อ. ๔/๔๖๒-๔๖๖.

^๓ ชา.อ. ๕/๑๐๐-๑๐๕

^๔ ชา.อ. ๕/๑๔๔-๑๕๐.

แล้วทรงถอนพระเกศาหางอกของพระนางแสดงแด่พระราชบิดา โดยมีพระประสงค์จะให้พระราชบิดาทรง
เข้าพระทัยว่าพระราชบิดากับพระนางมีพระชนมายุไล่เลี่ยกัน พระราชบิดาทอดพระเนตรทรงสลดพระทัยว่า
พญามัจจุรากำลังเคลื่อนพลทหารเยี่ยงกรายเข้าเหยียบย่ำกายนครของพระองค์แล้ว จึงเสด็จออก
บวชเป็นฤๅษี โดยมีทรงบอกให้ใคร ๆ ทราบ^๑

บางพวกไม่มีเจตนาที่จะให้สามีทำความชั่ว แต่พฤติกรรมและความน่าสงสารของสตรีนั่นเอง
ทำให้สามีกล้าทำความชั่ว เช่น

จ. ภรรยาฆาตกรคนหนึ่งอ่อนน้อนสามีให้ทำผ้าย้อมดอกคำ^๒ เพื่อให้นางแต่งตัวไปเที่ยว
งานมหรสพ หากไม่ได้ผ้าชนิดนั้นดกแต่ง นางจะไม่ไปเที่ยวงานมหรสพกับสามี ด้วยความเห็นใจและ
สงสารนาง สามีจึงไปขโมยผ้าชนิดนั้นมาจากราชสำนัก ถูกจับได้ ตัดสินประหารชีวิต^๓

ฉ. พระนางเขมาเทวีชายาพระเจ้าพาราณสีทรงสุบินเห็นนกยูงทองมาแสดงธรรมแก่
พระนาง ตื่นบรรทมแล้วทรงเล่าให้พระราชบิดาทราบ พระราชบิดารับสั่งนายเนสาท ให้ไปทานนกยูง
ทองทั้งเป็นมา นายเนสาทคนหนึ่งรับอาสาไปดักนกยูงทองที่ภูเขาสวรรณบรรพต ใช้วิธีการดักแบบ
โหน ๆ บ่วงไม่รูดลึงที่ เวลาผ่านไป ๗ ปี นายเนสาทตายไป พระนางเขมาเทวีทิวงคตไป เพราะ
เศร้าพระทัยที่พระสุบินไม่สำเร็จสมพระประสงค์ การสูญเสียพระนางครั้งนี้ ทำให้พระราชบิดารู้
จึงจารึกอักษรเป็นลายแทงลงในแผ่นทองว่า "ที่สวรรณบรรพต มีนกยูงทองอยู่ ใครกินเนื้อนกยูงทอง
ย่อมไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตาย" เสร็จแล้วทรงใส่หีบทองคำเก็บไว้ พระราชาที่ครองราชสมบัติสืบ

^๑ ชา.อ. ๔/๒๑๗-๒๒๔.

^๒ ดันคำ เป็นไม้ยืนต้น ชอบขึ้นริมน้ำ ใบโต ผลมีขนเหมือนผลเงาะ ดอกสีแดง ทางจังหวัด
นครศรีธรรมราช ใช้เยื่อในของผลย้อมผ้าเป็นสีแสด แต่ดกเร็ว ดังนั้น วรรณคดีบางเล่มบางแห่ง กล่าว
เปรียบเทียบความรังกายหน้าเร็วของสตรีว่า "มีจิตใจไม่มั่นคงเหมือนผ้าย้อมด้วยดอกคำ" (คำอธิบาย
ของพระมหาสวัสดิ์ ฐานุตโตโม, วัตรวาทบางบำหรุ, กรุงเทพมหานคร, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๐)

^๓ ชา.อ. ๒/๓๔๗-๓๔๘.

ต่อมาทุกพระองค์ ส่งนายเนสาทไปดักนกยุงนั้นมาถวาย แต่ไม่เคยสำเร็จจนล่วงไป ๗๐๐ ปี^๑ ก็ไม่สามารถจะดักนกยุงตัวนั้นได้ เล่ากันว่า นกยุงทองนั้นภาวานาคาธาพระปริตร^๒ ทุกเช้าทุกเย็น ใคร ๆ ไม่สามารถจะทำร้ายได้ ในที่สุด นายเนสาทคนหนึ่งเอานกยุงตัวเมียไปปล่อย นกยุงทองจึงภาวานาคาธา เพราะหลงรักนกยุงตัวเมีย จึงติดบ่วงของนายเนสาท เขานำไปถวายพระราชินี นกยุงทองขึ้นบอกสถานที่ฝังบัลลังก์ที่ตนได้เคยประทับมาเมื่อครั้งเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ คนชุกขินธู พระราชาทรงเห็นอัศจรรย์ จึงพระราชทานอภัยแก่นกยุงตลอดไป^๓

ข. นางมธุรสหัตถธรรมา ภรรยาเก่าของมหัลลภิกษุรูปหนึ่ง นางได้จัดภัตตาหารถวายภิกษุผู้สามี และภิกษุสหายของสามีเป็นประจำ ภิกษุเหล่านั้นติดใจในรสอาหาร คิดว่า นางมีอุบายผูกแก้วพวกตนอย่างล้นเหลือ ไม่ยอมไปบิณฑบาตที่อื่น นางมธุรสหัตถธรรมาเข้าในลักษณะที่ว่า "มีเสน่ห์ปลายจวัก" เมื่อนางทำกาลกิณีไป ภิกษุเหล่านั้นพากันร้องไห้ว่าไร ไม่เป็นอันกินอันนอน^๔ ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นความผิดของนาง แต่เป็นความไม่สำรวมของพวกมหัลลภิกษุ

^๑ อายุกัป คือ การกำหนดอายุของนกยุงตามวิชาชีววิทยามีไม่ถึง ๗๐๐ ปี ในที่นี้ น่าจะไม่ใช่นกยุงตัวเดียว และไม่ใช่นกยุงทอง แต่อาศัยอยู่ในภูเขาทอง แสงสะท้อนจากภูเขาทองนั้นไปกระทบกายนกยุง ทำให้มองเห็นเป็นสีทอง เคยกล่าวมาครั้งหนึ่งในเล่มนี้ หน้า ๒^๕ ว่า "ไม่ทำอะไรให้วิเศษเหมือนเขาเมรุมาศ" นั้นหมายความว่า "แสงสะท้อนของภูเขาทองไม่ทำนกยุงที่อาศัยอยู่ให้เป็นทองคำขึ้นเลย"

^๒ พระปริตรที่นกยุงทองภาวานาเรียกชื่อว่า "โมรปริตต์" หรือที่เรียกกันติดปากว่า "คาถานกยุง" ตอนเช้า เวลาออกหากิน นกยุงภาวานาว่า "อุเทตยญจกขมา..." ตอนเป็นนกยุงกลับเข้าที่อาศัยภาวานาว่า "อเปตยญจกขมา ..." คาถานกยุง ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๓๔

ข้อ [๓]

^๓ ขา.อ. ๗/๔๒-๔๔

^๔ ขา.อ. ๒/๓๘๒-๓๘๔.

บางพวกมีพฤติกรรมแสดงว่าฆ่าสามีหรือบุรุษมีฐานะเหมือนสามี แต่ไม่ปรากฏว่าฆ่าโดยตรง น่าจะเป็นการกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น

ก. ภรรยาของจุลฉนุคหัตถิต ซึ่งอาจารย์มอบให้เขาเมื่อจบการศึกษา เขามีลูกศรติดตัว ๕๐ ลูก พานางเดินทางกลับบ้าน ชาวบ้านในระหว่างทางที่เขาเดินไปนั้น ไม่เป็นอันทำงานทำการ เพราะกลัวช้างตกมันเชือกหนึ่ง จุลฉนุคหัตถิตยิงช้างล้มตายด้วยลูกศรเพียงลูกเดียว แล้วพาภรรยาเดินทางเข้าดง พบพวกโจร ๕๐ คน ยิงพวกโจรตายไป ๔๔ คน ด้วยลูกศรที่เหลือ ต่อสู้กับหัวหน้าโจรแบบมวยปล้ำ คร่อมหัวหน้าโจรไว้ข้างล่าง เรียกภรรยาให้ส่งดาบให้ แต่หัวหน้าโจรฉวยดาบได้จากมือ นาง ตัดศีรษะสามีของนางในทันทีทันใดนั้น เอานางเป็นภรรยา พวกมันเดินทางไปถึงแม่น้ำสายหนึ่ง หัวหน้าโจรบอกนางให้เปลี่ยนเครื่องประดับมีค่า นำข้ามแม่น้ำไปก่อน บอกนางว่าจะกลับรับนางภายหลัง ครั้นเขาย้ำไปแล้วหันกลับพูดกับนางว่า "เราจะหนีเจ้าไปยังที่ที่เจ้าไม่สามารถจะติดตามเราไปได้ เพราะกลัวเจ้ามาก เจ้ารักเราผู้ที่พบกันเพียงครู่เดียว ให้เราฆ่าสามีที่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันมานาน เจ้าพบชายอื่น อาจจะทำให้เขาย่ำเราอย่างที่เราเคยให้เราย่ำสามีของเจ้ามาแล้ว" กล่าวแล้วหัวหน้าโจรเข้าป่าไปพร้อมทั้งเครื่องประดับอันมีค่าของนาง ทันใดนั้น นางเห็นสุนัขจิ้งจอกคาบชิ้นเนื้อเดินผ่านหน้านางไป ปลาตัวหนึ่งกระโดดขึ้นจากแม่น้ำตกลงตรงหน้าสุนัขจิ้งจอก มันเห็นดังนั้นวางชิ้นเนื้อตะครุบปลา เขี้ยวตัวหนึ่งโอบเอาชิ้นเนื้อไป ปลากระโดดตกลงไปในแม่น้ำ สุนัขจิ้งจอกยื่นมองดูปลาในแม่น้ำ แหงนหน้าขึ้นมองชิ้นเนื้อที่เขี้ยวโอบไป น้ำลายไหลด้วยความเสียดาย นางเห็นกิริยาของสุนัขจิ้งจอก จึงหัวเราะเยาะมัน ทันใดนั้น สุนัขจิ้งจอกหันกลับไปหานางพูดภาษาคนว่า "เราอดกินปลาและเนื้อ เหมือนเจ้าอดแอบอิงชายชู้และคู่ครองฉะนั้น" แล้วสุนัขจิ้งจอกกลับร่างเป็นท้าวสักกเทวราช ปรากฏกลับร่างเป็นมาตลีเทพสารดี และเขี้ยวกลับเป็นปัญจสิขเทพบุตร^๑

ข. นางสาวมาหญิงแพศยาประจำเมืองพาราณสี เห็นโจรถูกจับนำไปประหารชีวิต เกิดเสน่หารักใคร่ ไปติดสินบนแก่คนรักษาพระนครหนึ่งพันกหาปณะ แต่คนรักษาพระนครปฏิเสธ โดยอ้างว่าไม่มีใครรับการถูกฆ่าแทนโจร กลัวอาชญาจะตกมาถึงตน ตอนกลางคืน ลูกชายเศรษฐีคนหนึ่ง ซึ่งเป็นขาประจำไปหานาง ด้วยความรักที่ฝังแน่นอยู่ที่โจร นางบอกลูกชายเศรษฐีให้นำเงินรางวัลที่จะ

^๑ ชา.อ. ๔/๕๐๖-๕๑๒. คำโคร่งเรื่องตอนต่อสู้กับพวกโจร เหมือนกับเรื่อง "จันทโครพ" อันเป็นนิทานพื้นเมืองของไทย.

ให้นางพันททาปณะไปให้แก่คนรักษาพระนคร เขาจึงฆ่าลูกชายเศรษฐีแทนโจร นำโจรไปมอบให้นางโจรอยู่เป็นคู่สามีภรรยา กับนางไม่นานคิดขึ้นว่า "นางนี้หลอกฆ่าชายอื่น เพราะหลงรักเรา ต่อไปนางอาจจะหลอกฆ่าเรา เพราะหลงรักชายอื่นอีก เนื่องจากอารมณ์มนุษย์หากงที่ไม่" เขาจึงหลบหนีนางไปเสีย แม้เขาจะทราบว่านางยังรักฝังแน่นอยู่กับเขา จากเพลงขับที่นางแต่งให้คนขับร้องเที่ยวสืบทาเขาไปในที่ต่าง ๆ เขาก็ไม่ยอมกลับไปหานาง^๑

บางพวกไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของสามี หรือเห็นสามีเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม อยากจะทดลองความมั่นคงของสามี เช่น

ก. หญิงแพศยาคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี ได้อยู่กินกับปุโรหิตของพระเจ้าโกศลจนมีครรภ์ ปุโรหิตทราบดีว่าทารกในครรภ์นั้นเป็นลูกของเขาแน่นอน จึงมอบแหวนวงหนึ่งให้นางไว้ สั่งว่า ถ้าเธอคลอดลูกหญิง จงจำหน่ายแหวนนี้เลี้ยงดู ถ้าเป็นชายให้ตั้งชื่อว่า อุททาลกะ แล้วนำไปมอบให้ตน นางคลอดเป็นชาย ตั้งชื่อว่า อุททาลกะ ตามสามีสั่ง แต่ไม่ยอมนำไปมอบให้สามี เมื่อบุตรโตขึ้นได้มอบแหวนนั้นให้ลูกชาย สั่งว่าให้ไปเป็นค่าการศึกษาศิลปวิทยาในสำนักอาจารย์ทิสปาโภกซ์ เขาไปไม่ทันถึงสำนักอาจารย์ พบคาบสในระหว่างทาง คิดว่า คาบสมวีชาติ จึงได้ศึกษาวชิรบำเพ็ญตะบะ เขาฉลาดกว่าศิษย์อื่น ๆ จึงได้เป็นหัวหน้าศิษย์ทั้งหลาย เมื่อจบแล้วเขาคิดจะไปหาบิดาในเมือง นำคาบสทั้งหลายไปพักอยู่ในอุทยานของพระเจ้าโกศล พระราชานำปุโรหิตไปหาคาบสเหล่านั้น ปุโรหิตเห็นคาบสเหล่านั้นปฏิบัติเพื่อหลอกลวงปวงชนให้หลงผิด ไม่เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์และเผากิเลส แต่เป็นไปเพื่อความเศร้าหมองและเพิ่มพูนกิเลส ปุโรหิตทำที่ไม่รู้ว่าเป็นลูกชาย กราบทูลพระราชานำให้สึกคาบสทั้งหมดออกมารับราชการทหาร ดีกว่าที่จะสมათานวัตรผิด ๆ ทำให้ประชาชนหลงเชื่อมงายไร้ประโยชน์^๒

ข. นางปฺราณทุติยิกาภรรยาเก่าของมหัลลภิกษุรูปหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เห็นสามีบวชแล้วปฏิบัติเคร่งครัด จึงให้ชาวชนบทคนหนึ่งแต่งตัวแบบเจ้าบ่าว และให้เพื่อน ๒ - ๓ คนนั่งรับประทานอาหารในตอนเช้า มหัลลภิกษุไปบิณฑบาต นางให้คนนิมนต์ท่านไปโปรดข้างหน้า ท่านไม่ยอมไปที่อื่น

^๑ ขา.อ. ๔/๓๐๐-๓๐๕.

^๒ ขา.อ. ๖/๒๗๗-๒๘๖.

นางจึงออกไปมิมนต์เข้าบ้าน จัดภัตตาหารถวาย แล้วพูดว่า "ขอให้พระคุณเจ้านิพพานในพระศาสนา
นี้เถิด พวกเรายังไม่ไปหาสกุลอื่นตลอดเวลาเท่านี้ แต่บ้านเรือนที่ไม่มีสามี การครองเรือนไม่อาจตั้ง
อยู่ได้ ดิฉันจะไปหาสกุลอื่นในชนบทโน้น ขอท่านอย่าประมาท ถ้าโทษดิฉันมี ขอพระคุณเจ้าจงคโทษ
ให้เถิด" คำพูดและพฤติกรรมที่นางสร้างขึ้นเพียงเท่านี้ ทำให้มหัลลภิกษุตัดสินใจลาสิกขาทันที^๑

บางพวกกระทำความชั่ว คิดว่าไม่มีใครรู้ และคิดว่าไม่ผิดพลาดโดยอาศัยเพียงการได้ยิน
ได้ฟังมาเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเหมือนกัน แล้วกระทำสิ่งที่ตนคิดว่าถูกต้อง เช่น

ก. นางกุลธิดา คนหนึ่งในกาลสิกรัฐ รูปสวยอุดมลักษณะถูกทานพรากษส ซึ่งกินคนเป็นอา
หาร จับนางทำเป็นภรรยา ให้นางอยู่ในผอบ แล้วกลืนรักษาไว้ในท้อง เขาคายออกวางไว้ริมฝั่งสระ
เปิดผอบให้นางอาบน้ำ แล้วยืนตากอากาศอยู่บนฝั่ง ตนเองลงอาบน้ำ ทันใดนั้นนางเห็นวิทยากร
เหาะมากรักมือให้ลงมา แล้วให้เข้าไปในผอบ ทานพรากษสขึ้นมา นางเข้าไปในผอบ นอนทับวิทยากร
ไว้ ทานพรากษสไม่ทันพิจารณา ปิดผอบแล้วกลืน เหาะไปหาดาบส ดาบสถามทานพบว่า ไปไหนมา
ตั้งสามคน ทานพสงสัยเปิดผอบดู วิทยากรถวายพระขรรค์เหาะหนีไป ทานพสลัดใจจึงนำนางไปส่ง
คืนสกุล แล้วไปตามยถากรรม^๒

ข. นางกุลธิดาคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี คิดจะมีสามีที่เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน
บิดามารดาของนางรักห่วง กักกันให้นางอาศัยอยู่แต่ในห้องของปราสาทชั้นที่เจ็ด มีทาสคอยรับใช้
ตลอดเวลา นางเห็นประชาชนเฝ้าพวงมาลัยคล้องหนอกโค เป็นการทำสักการบูชา นางถามสาวใช้
ได้ทราบว่ นั่นคือโคอุสุภราช^๓ ครั้นนางเห็นบุรุษหลังค่อมเข้าใจว่า เป็นบุรุษอุสุภราช ติดตามไปเป็น
ภรรยาของบุรุษหลังค่อมนั้น เพราะคิดว่าบุรุษอุสุภราชควรเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน^๔

ค. อัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปปราบปรามชนบทที่กำเริบ
ขึ้น ทรงมอบภาระให้พระนางจัดภัตตาหารถวายหริตจดาบส ซึ่งเป็นดาบสประจำราชสำนักของพระ
องค์ เมื่อพระนางกับดาบสอยู่กันสองต่อสองในเวลาอาหารทุกวัน ดาบสมีความรู้สึกล่วงเลยความ

^๑ ชา.อ. ๕/๓๑๑-๓๒๒

^๒ ชา.อ. ๕/๓๔๔-๔๐๓.

^๓ คำบาลีเป็น อุสภ ไทยนำมาใช้ โดยลง สวรรักดิ์ อุ เป็น อุสภ

^๔ ชา.อ. ๓/๒๔๔-๓๐๒.

เป็นกุลบุพคุณ ฝ่ายพระนางก็มีความรู้สึกว่างเลยความเป็นอุปัชฌายิกา กลายเป็นความรู้สึกระหว่งชายหนุ่มหญิงสาว จึงประพศิติดประเวณีกัน ฉานและอภิญาของตาสเสื่อมทันที พระราชาเสด็จกลับ ไครกราบหูลก็ไม่ทรงเชื่อ แม้พระราชินีเอง ต่อเมื่อตาสกราบหูลจึงทรงเชื่อ ตาสสลดใจว่า การคลุกคลีด้วยหมู่คณะ จะมีความเสื่อมเสียทางจิตใจ กลับทำฉานและอภิญาให้เกิดขึ้นใหม่ ลาพระราชเข้าป่า ไม่กลับมาสู่เมืองพาราณสีอีก^๑

ข. นางทาสีของอนาถบิดคิก เศรษฐี อยู่ในวัยคะนองสนุกสนานรื่นเริง ยืมเครื่องอาภรณ์ของนางบุญลักขมาเทวีภรรยาเศรษฐี ประดับประดาไปงามทรสพ ถูกโจรหลอกให้ออกจากพวกทาสีด้วยกัน โจรพูดหวานล่อมจะเอานางเป็นภรรยา นางคิดว่า บุรุษผู้นี้เอาความเป็นภรรยามาปลุกปลอบเราให้หลงไหลเคลิบเคลิ้ม แต่ที่แท้เขาเห็นแก่เครื่องประดับอันมีค่าที่เราประดับตกแต่งต่างหาก จึงออกอุบายผลักเขาให้ตกบ่อแล้วเอาหินก้อนโต ๆ ขวางลงบนศีรษะจนสมองแตกตาย^๒ นางไม่ปล่อยจิตใจให้สิ้นไหวไปตามความหวานของคำพูดที่เคลือบแฝงด้วยยาพิษ

ง. พระนางมาคันทिया ธิดาของมาทันทียพราหมณ์ เป็นมเหสีองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทน แห่งกรุงโกสัมพี ทรงคอยแต่จะยุยงพระราชาสวามี ให้ทรงกลุ้มพระทัยอยู่เสมอ เช่นครั้งแรกทรงยุยงพระเจ้าอุเทนให้ลงโทษพระนางสามาวดีพร้อมกับบริวารห้าร้อยคน ในกรณีที่ทำข้อมองดูและบูชาพระพุทธรูปผู้เสด็จดำเนินไปตามถนนในเมือง ครั้งที่สองทรงออกอุบายให้พระราชาทรงเห็นว่าพระนางสามาวดีไม่ทรงจงรักภักดีต่อพระเจ้าอุเทน ในกรณีที่พระนางสามาวดีและสตรบริวารไม่ปรุงพระกระยาหารแก้มถวาย แต่เมื่อพระราชารับสั่งให้ปรุงไปถวายพระมหาสมณโคดม สตรีเหล่านี้ก็ทำตาม ครั้งที่สามทรงยุยงให้พระเจ้าอุเทนเห็นว่า พระนางสามาวดีทรงวางแผนที่จะปลงพระชนม์พระราชสวามี ในกรณีที่ปล่อยยูเห่าเหนือพระแท่นที่บรรทม จนพระราชาทกลงพระทัยจะประหารชีวิตพระนางสามาวดีกับสตรบริวาร แต่ทรงเลิกล้มด้วยเมตตาณาภาพของพระนางสามาวดี ครั้งที่สี่เมื่อ

^๑ ข.อ. ๕/๓๕๘-๓๖๕.

^๒ ข.อ. ๕/๒๗๘-๒๘๓.

พระนางมาคันทียาทรงเห็นว่าการยุบไม่สำเร็จผล แรงธิดาวิชาพักตัวจนเจริญเติบโตขึ้นเผาผลาญดวงหทัยพระนางมาคันทียาให้ตรัสสั่งอา ให้เผาตำหนักพระนางสามาวดี และครั้งนี้เอง พระนางมาคันทียาและญาติทั้งหลายของพระนางถูกลงโทษอย่างสาสม^๑ ซึ่งการยุบของพระนางมาคันทียานี้หาใช่เป็นไปเพื่อกิจบ้านงานเมือง แต่ประการใดไม่ ล้วนเป็นเรื่องที่ทำให้พระราชสวามีทรงเสื่อมเสียพระเกียรติยศชื่อเสียงอย่างใหญ่หลวง

บทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีในฐานะเป็นภรรยาที่น่านิยมชมชอบ หรือเป็นไปในทางที่น่ายกย่องสรรเสริญในสังคม เป็นพื้นฐานนุคติของอนุชนได้เป็นอย่างดี ถึงกระนั้น ยังมีความผิดแผกแตกต่างกันดังนี้

บางพวกมีความรักซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี ช่วยเหลือสามีให้พ้นจากภัยอันตราย และให้ได้รับตำแหน่งที่สมควรแก่สภาพของสามี เช่น

ก. อิศา เศรษฐีบ้านนอก ภรรยาของโฆสกกุมาร ด้วยบุพเพสันนิวาสที่เคยเป็นสามีภรรยากันในชาติที่นางมีนามว่า "กาฬิ" และโฆสกก็มีชื่อว่า โกตุหลิก มาในชาตินี้นางรักใคร่โฆสกกุมาร ได้ช่วยชีวิตเขาไว้ ช่วยให้เขาได้รับสมบัติของมหาเศรษฐีแห่งเมืองโกสัมพี ในฐานะเป็นบุตรบุญธรรม เล่ากันว่าโฆสกกุมาร เป็นลูกชายของหญิงนครโสภณี ถูกทอดทิ้งบ้างถูกวางอุบายเพื่อฆ่าบ้างถึง ๗ ครั้ง^๒ มหาเศรษฐีนำไปเลี้ยงไว้ในฐานะบุตรบุญธรรม เมื่อภรรยาหาเศรษฐีตลอดถูกเป็นชาย

^๑ ศ.อ. ๒/๕๓-๖๒.

^๒ ศ.อ. ๒/๑๔-๒๕. ๗ ครั้งคือ ๑) เกิดมาถูกแม่ทิ้ง ๒) ถูกมหาเศรษฐีให้นางกาฬินำไปวางขวางประตูคอกโค ๓) ถูกมหาเศรษฐีให้นางกาฬินำไปวางขวางทางเกวียน ๔) ถูกมหาเศรษฐีให้นางกาฬินำไปทิ้งในป่าช้ามืด ๕) ถูกมหาเศรษฐีให้นางกาฬินำไปทิ้งแหว ๖) ถูกมหาเศรษฐีให้ถือจดหมายฆ่าตัวไปให้ช่างหม้อ แต่น้องชายลูกเศรษฐีนำไปแทน ช่างหม้อจึงฆ่าลูกมหาเศรษฐี ๗) ถูกมหาเศรษฐีให้นำจดหมายฆ่าตัวไปให้เสมียนของมหาเศรษฐีซึ่งอยู่บ้านนอกฆ่าเสีย แต่อิศา เศรษฐีบ้านนอกช่วยชีวิตไว้

มหาเศรษฐีพยายามฆ่าโฆสกภูมARNนั้นเสีย เพราะกลัวว่าสมบัติจะถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน มหาเศรษฐี
ให้นางกาลีสาวใช้ของตนนำไปทอดทิ้ง เมื่อมีคนเอาไปเลี้ยง ก็ให้ไปไถ่คืนมา เพื่อจะฆ่าให้ตาย จน
ธิดาเศรษฐีบ้านนอก ซึ่งตอนหลังได้เป็นภรรยาของโฆสกภูมARNช่วยชีวิตไว้ โดยวางอุบายทรามาฆา
เศรษฐีจนตาย^๑

ข. นางนันทาชนบทกัลยาณีมีความจงรักภักดีต่อนันทกุมารผู้เป็นสามีในนาม กล่าวคือ
มิได้อยู่ร่วมกัน เพราะในวันทำพิธีวิวาห์ตนเอง พระพุทธองค์ทรงชักชวนนันทกุมารกนิษฐภค
ต่างพระมารดาพร้อมบวชด้วยกัน^๒ นางไม่ยอมมีสามีใหม่ ยังรักษาความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ไว้
เมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวชได้ นางบวชในสำนักพระเชขบตีโคตมีเถรี และสำเร็จ
อรหัตผล^๓

ค. นางปติปิฎกา แม่นางได้จุติมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เกิดในชาติที่ ๗ เมืองสาวัตถี
มีสามีมีลูกในมนุษย์โลก แต่นางยังเคารพบูชามาลาภาริเทพบุตร ซึ่งเป็นสามีของนางเมื่อครั้งเป็น
เทพธิดา นางทำบุญรักษาศีล เจริญภาวนา ปราารถนาที่จะให้ได้กลับไปเป็นบาทบริจาริกาของมาลา
ภาริเทพบุตรตามเดิม ประชาชนจึงเรียกชื่อนางว่า ปติปิฎกา หมายความว่า "ผู้บูชาสามี" ด้วย
กุศลกรรมที่นางได้บำเพ็ญไว้ในมนุษย์ นางตายด้วยโรคปัจจุบันทันด่วน ไปบังเกิดเป็นบาทปริจาริกา
ของมาลาภาริเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตามเดิม^๔

ง. พระนางवासุลหัตตดาแม่พระเจ้าอุเทนราชสวามีของพระนางมีพระอัศรมหเสสิถึง ๓
พระองค์ พระนางมิได้ทรงอภิเษกกับพระอัศรมหเสสิอื่น ๆ อันเป็นเหตุทำความลำบากพระทัยแก่
พระราชสวามี ทั้ง ๆ ที่พระนางกับพระเจ้าอุเทนทรงพบกัน เพราะพระเจ้าอุเทนหึงหวงพระราชนิดา
ของพระนางมีพระประสงค์จะรื้อนตให้สดีกันดี จึงให้พระนางศึกษาจากพระเจ้าอุเทนเท่านั้น กล่าว

^๑ ธ.อ. ๒/๘-๒๘.

^๒ ธ.อ. ๑/๑๑๓; ชา.อ. ๓/๑๒๑

^๓ ธ.อ. ๔/๑๐๗; ชา.อ. ๓/๑๒๑-๑๒๖.

^๔ ธ.อ. ๓/๒๗-๒๘.

ได้ว่าพระนางกับพระเจ้าอุเทนทรงพบกันโดยบังเอิญ แต่พระนางทรงชื่อสัตย์สุจริตต่อพระเจ้าอุเทนอย่างแน่นแฟ้นเหมือนกับคู่สามีภรรยาที่หมั่นกันตั้งแตอยู่ในครรภ์^๑

ง. นางสุจิตรา^๒ นางสุธรรมา นางสุนันทา^๓ และนางสุชาดา^๔ ทั้งสี่นางนี้คือภรรยาของมมมาภพ ด้วยอำนาจแห่งความจงรักภักดีต่อสามี ได้สร้างสมความดีไว้ เพื่อจะได้ไปเกิดร่วมกับสามีในชาติหนึ่งภพใดอีก เมื่อมมมาภพตายไปเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นางทั้งสี่ได้ไปเกิดเป็นชายาของพระองค์ แต่นางสุชาดามาเกิดช้าไป เพราะเมื่อนางเป็นมนุษย์คิดว่าความดีที่สามีทำเหมือนกับภรรยาทำ ภรรยาทำก็เหมือนกับสามีทำ นางหมกมุ่นแต่การแต่งตัวจึงไปเกิดเป็นนางนกยางที่ซอกเขา ท้าวสักกเทวราชเสด็จไปแนะนำนางนกยางให้รักษาศิล ด้วยความรักสามีเดิม นางนกจึงรักษาศิลและด้วยอำนาจศิลปะวิเศษ นางนกตายไปเกิดเป็นธิดาช่างหม้อในเมืองพาราณสี นางรักษาศิลในอัฐตภาพ ของมนุษย์อีก ด้วยอำนาจศิลปะวิเศษ นางตายไปเกิดเป็นธิดาของท้าวเวปจิตติราชาแห่งอสุรพิภพ ด้วยบุญบารมีและบุพเพสันนิวาส ท้าวสักกเทวราชแปลงเป็นท้าวสักกะแก่ ไปให้นางสุชาดาคัดเลือกในวันสยมพระ ท้าวเธอนำนางไปเป็นมเหสีที่สี่ในดาวดึงส์พิภพ^๕

จ. นางจันทปทุมมาภรรยาเมณฑกเศรษฐีในภัททียนคร มารดาของธัญชัยเศรษฐี มีศักดิ์เป็นย่าของนางวิสาขา จงรักภักดีต่อสามี จะเห็นได้จากอดีตชาติของนาง เมื่อครอบครัวของนางประสบทุกข์ภัย ถึงกับต้องแหะเอาข้าวเปลือกที่ขยำคั้นเหนียวฉาบฝาเรือนออกมาดำ เป็นข้าวสารหุงทำบุญแต่พระเจ้าเจกพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาขอให้เกิดเป็นภรรยาของสามีคนเดิมในสัมปรายภพ ดังนั้น ในปัจจุบันชาตินี้ สามีคนนั้นแหละมาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐีสามีของนาง ตามความปรารถนาที่นางได้ตั้งไว้^๖

^๑ ธ.อ. ๒/๓๓-๔๐.

^{๒-๔} J.I. 201 ชื่อ "สุจิตรา" เป็น "จิตตา, J.I.201 ชื่อ "สุนันทา" เป็น "นันทา" J.III. 491 ชื่อ "สุชาดา" เป็น "สุชา"

^๕ ธ.อ. ๒/๔๔-๑๑๔.

^๖ ธ.อ. ๗/๒๔-๓๔.

บางพวกเป็นภรรยาเหมือนกับเครื่องประดับบารมีของสามี ไม่มีกิริยาอาการยินดียินดีร้ายกับครอบครัวประการใด แต่มีส่วนต้อยไม่น้อย ที่ไม่ทำให้ครอบครัวเสื่อมเสียและรับความเดือดร้อนแต่อย่างใด เช่น

ก. นางสตุลกายา^๑ ภรรยาของโชติกเศรษฐีแห่งเมืองราชคฤห์ นางมาจากแคว้นอุตตรกุรุ นางเอาหะน่านข้าวหนึ่งอันกับแก้วหุงข้าว ๓ ลูก^๒ เวลาต้องการรับประทานอาหาร นางวางหะน่านลงบนลูกแก้วเหล่านั้น ลูกแก้วส่องแสงขึ้นทำให้ข้าวสารร้อน อาหารที่จัดตระเตรียมอย่างนี้ไม่เคยหมด เมื่อโชติกเศรษฐีออกบวช เทพเจ้าทั้งหลายนำนางไปยังอุตตรกุรุตามเดิม^๓

ข. นางจินตามณีภรรยาของคันธเศรษฐี เมื่อนายภักตมตติกะ คือคนรับจ้างทำงานเป็นเวลา ๓ ปี เพื่อที่จะได้รับประทานอาหารอย่างที่คันธเศรษฐีรับประทานเพียงมือเดียวเท่านั้น เมื่อนายภักตมตติกะทำงานครบตามกำหนด ๓ ปีแล้ว ถึงเวลาที่นายภักตมตติกะจะได้รับประทานอาหารหนึ่งมือ นั้น นางจินตามณีได้รับสิทธิพิเศษให้รับประทานอาหารมือนั้นก่อนนายภักตมตติกะได้ ส่วนคนอื่น ๆ ในเรือนนั้นต้องรอรับประทานหลังนายภักตมตติกะ^๔

ค. พระนางवासุลหัตตาทะธิดาแห่งพระเจ้าจันทรปัชโชติในกรุงอุชเชนี อัครมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพี พระนางอยู่กับพระสวามีด้วยความซื่อไม่มี ความดีไม่ปรากฏ ดูเหมือนว่าพระนางใช้ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นเครื่องประดับเกียรติยศของพระราชสวามี^๕

บางพวกเป็นภรรยาที่รู้จักรักษาหน้าที่ของตน ไม่ก้าวก่ายการงาน หรือหน้าที่ของสามี เห็นแก่หน้าที่ของภรรยาสำคัญกว่าทรัพย์สินมรดกใด ๆ เช่น

ก. ภรรยาของกฎุมพีแก่คนหนึ่ง เมื่อสามีตายแล้ว เลี้ยงดูลูกชายด้วยลำแข้งของตนเพียงคนเดียว แม้นางจะรู้ว่า สามีไม่วางใจนางด้วยเห็นว่า นางยังสาว ก่อนตายเขายกที่ฝังทรัพย์ไว้กับทาสชาย เพื่อลูกของตนในอนาคต ถ้านางจะก้าวก่ายล่วงสิทธิสามี ล่องลงทาสชายนั่นให้

^๑ ฉบับอักษรโรมัน DhA. IV 209, 223 นางชื่อว่า "สตุลกายี"

^๒ น่าจะมีลักษณะเหมือนหม้อหุงข้าวกับก้อนเส้า

^๓ ธ.อ. ๘/๑๗๑-๑๗๓, ๑๘๖.

^๔ ธ.อ. ๕/๘๖

^๕ ธ.อ. ๒/๓๓-๔๐.

นำทรัพย์มาใช้สอยด้วยกันก็คงได้ แต่นางไม่ทำเช่นนั้น เพราะนางรักษาหน้าที่ของภรรยาที่ดีไว้ ไม่เห็นแก่ความสุขเพียงมีทรัพย์จับจ่ายใช้สอยเท่านั้น นางยังเห็นแก่นาคตอันไกลของลูกด้วย นางบอกให้ลูกชายทราบ เมื่อลูกโตสามารถจะคุ้มครองทรัพย์ได้ ลูกชายตามหาสหายถึงที่ฝังทรัพย์ หาสหายนำลูกชายกฏุมพีไปถึงที่ฝังทรัพย์ ยินบนหลุมฝังทรัพย์แล้วตำลูกชายกฏุมพี พวกนั้นก็กลับอย่างนี้หลายครั้ง เมื่อลูกชายกฏุมพีคิดขึ้นมาได้ว่า "เพราะทรัพย์เป็นเหตุ ทำให้ผิวฆ่าเมีย เมียฆ่าผิว ลูกฆ่าพ่อ พ่อฆ่าลูกและเพื่อนฆ่าเพื่อนมาแล้วมิใช่น้อย คนมีทรัพย์สมบัติมักหยิ่งผยอง" จึงขุดลงไปตรงที่หาสหาย ยินคำตน ได้ทรัพย์สมบัติมาใช้สอยเลี้ยงแม่ เลี้ยงครอบครัวต่อไป

ข. ภรรยาของอิลลิสเศรษฐี^๒ มีธิดาอาศัยและกว้างขวาง เมื่อสามีผู้ตระหนี่อยากจะกินขนมเบื้อง กลัวทรัพย์สิ้นเงินทองในบ้านจะหมดเปลือก ไม่ยอมบอกลูกเมีย นอนป่วยอยู่คนเดียว ภรรยาตามทราบเรื่องราวแล้ว ปล่อยให้เศรษฐีที่เราจะทำให้พ่อแก่ชาวเมืองราชคฤห์ ถูกเศรษฐีห้ามว่าฉันรู้แล้วว่าเธอมีธิดาอาศัยกว้างขวาง นางลดจำนวนคนลงจนเหลือแต่เพียงว่า จะทำให้พ่อแก่เศรษฐีกับนางเท่านั้น ก็ยังถูกเศรษฐีคัดค้านว่า ก็เธอไม่เห็นจะอยากกินนี้ สามีว่าอย่างไร นางก็ทำตาม ไม่ยอมก้าวก่ายหน้าที่หรือสิ่งที่สามีให้ทำ เศรษฐีกลัวคนจะเห็นแล้วจะถูกแบ่ง จึงให้นางขึ้นไปทำบนปราสาทชั้นที่เจ็ด ขณะที่ทำอยู่นั้นพระโมคคัลลานเถระปรากฏขึ้นที่หน้าต่างปราสาท เศรษฐีไม่โทให้ภรรยานำไปถวายสักชิ้น พอนางยกขึ้นชั้นหนึ่ง ขนมเบื้องติดกันเป็นพืด เศรษฐีช่วยดึง แต่ไม่หลุด เศรษฐีจึงหมดความอยาก ให้ภรรยานำไปถวายพระเถระทั้งหมด พระเถระบอกให้เศรษฐีนำไปถวายภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขที่เขตนวันวิหาร พระเถระนำเศรษฐีกับภรรยาไปยังเขตนวันวิหารเหมือนเดินลงจากปราสาท ด้วยอิทธิปาฏิหารย์ พวกเขาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และให้ประชาชนที่มาฟังธรรมรับประทาน ขนมเบื้องยังไม่หมด จึงเอาไปทิ้งที่เจ็อมแห่งหนึ่งซึ่งมีชื่อปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ว่า "เจ็อมปลลวปุระ"^๓ แม้ในอศิศชาติของเขา ภรรยาของเขาไม่กล้าห้ามเมื่อเขาเรือโรง

^๑ ชา.อ. ๑/๓๓๕-๓๓๗.

^๒ ช.อ. ๓/๓๑-๓๔ มีชื่อว่า "มัจฉริยโกสิยเศรษฐี"

^๓ ชา.อ. ๒/๑๖๓-๑๗๐.

ทานที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ตั้งแต่เจ็ดชั่วอายุคน จนบรรพบุรุษเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชมาทรมาน
เขาจึงหมดพยศ แล้วสร้างทางไปสู่สวรรค์ตามบรรพชนสืบไป^๑

บางพวกเป็นภรรยาที่รักใคร่สามี ช่วยเหลือสามี แม้อำนาจไม่สามารถจะช่วยให้
ใช้กำลังใจต่อสู้กับความอยุติธรรมต่าง ๆ ได้ เช่น

ก. นางสุชาดาภรรยาของพ่อค้าคนหนึ่งชาวเมืองพาราณสี เห็นพระเจ้าพาราณสีขาดความ
ยุติธรรม โดยรับสั่งให้ราชบุรุษลอบเอาแก้วมณีมีค่าควรเมืองใส่ซ่อนไว้ในเกวียนสามีตน รับสั่งประ
หารชีวิตสามีนาง แล้วจะนำเอานางไปเป็นพระชายา นางรำพึงด้วยจิตใจที่สลดย่ำแย่ ทำให้ท้าวสักก
เทวราชเสด็จมาสืบเปลี่ยน โดยนำเอาพระเจ้าพาราณสีไปประทับบนตะแคงแกง แล้วนำเอาสามี
นางไปวางไว้บนคอช้างที่พระราชอาประทับ เพชฌฆาตจึงประหารชีวิตพระราชอา มารู้ต่อเมื่อพระ
องค์สิ้นพระชนม์แล้ว^๒

ข. ภรรยาภุมมพิณหนึ่งไปทวงหนี้กับสามีในที่ไกล เมื่อไม่ได้เกิดความไม่พอใจ ไม่ยอมกิน
อะไรในบ้านลูกหนี้ เดินกลับด้วยความหิวกระหาย มีคนสงสารให้ข้าวห่อส่งว่า ท่านทั้งสองเอาข้าว
ห่อนี้ไปรับประทานระหว่างทางเถิด นางถูกสามีหลอกให้เดินไปข้างหน้า สามีกินข้าวห่อคนเดียว
พอนางจะรับประทานอาหาร แก้วห่อออกดูมีแต่ห่อเปล่า นางรู้ว่าสามีรับประทานคนเดียว เมื่อพบพระ
พุทธองค์หลังวิหารเชตวัน พระพุทธองค์ตรัสถามถึงทุกข์สุข นางกราบทูลว่า ไม่ต้องพูดถึงอื่นไกล
เพียงข้าวห่อ สามีไม่ยอมแบ่งให้นางในยามหิว ได้ฟังอดีตนิทานว่า สามีนางในชาติก่อนเป็นพระราช
ทรงแต่งตั้งนางเป็นอัครมเหสี แต่มิได้ทรงมอบความเป็นใหญ่อันใดให้ ได้แต่ตำแหน่ง ไม่ได้อำนาจ
จะทำอะไรได้ อนาคตย์ผู้ฉลาดทำให้พระราชาทรงสลดพระทัย ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้พระนาง สามี
นางได้ฟังดังนั้นจึงใจอ่อนโยนต่อภรรยา ทั้งนี้เนื่องจากนางมีจิตใจเข้มแข็งพอที่จะกราบทูลพระพุทธองค์
ให้ทรงทราบ แล้วพระองค์ทรงอนุเคราะห์ครอบครัว ด้วยทรงกระทำให้ปรองดองสามัคคีกันในระหว่าง
สามีภรรยา^๓

^๑ ชา.อ. ๒/๑๗๐-๑๗๖.

^๒ ชา.อ. ๓/๑๖๑-๑๖๔.

^๓ ชา.อ. ๓/๒๖๔-๒๗๓, ชา.อ. ๔/๓๐๔-๓๑๔, ชา.อ. ๔/๓๖๐-๓๖๔.

ค. นางอรรธกเวสิกาภุมารี ธิดาอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ เห็นสามีนางไม้ใจ
สตรีอื่น ไม่สนใจกิจบ้านงานเรือน นางมีจิตใจเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ ขออนุญาตพ่อแม่บวช สามีอ่อน
วอนสักเท่าไร นางตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมยิ่งขึ้นเท่านั้น และสำเร็จอรหัตผล^๑

ข. พระนางโกศลเทวี^๒ พระธิดาของพระเจ้ามหาโกศล พระกนิษฐภคินีของพระเจ้าปเสน
ทิโกศล และเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร มีความจงรักภักดีต่อพระราชสามียิ่งนัก จะ
เห็นได้จากเมื่อพระเจ้าพิมพิสารถูกอชาตศัตรูกุมารพระโอรสจับขังคุกไว้ ครั้งแรกพระนางทรงนำ
พระกระยาหารไปถวายพระสวามี ถูกเจ้าชายอชาตศัตรูทรงห้าม พระนางทรงซ่อนไว้ในผ้าสไบ
ถูกเจ้าชายอชาตศัตรูทรงห้ามห้ามสไบเข้าเยี่ยม พระนางซ่อนไว้ในพระเมาลี ถูกเจ้าชายอชาตศัตรู
ให้ตัดพระเกศา พระนางทรงเอาพระกระยาหารประเภทนมเนยทาตามพระวรกาย เสด็จเข้าไป
เยี่ยมพระราชสวามี เพราะพระราชาทรงหิวกระหายยิ่งนัก จึงทรงเสวยพระกระยาหารจากพระวรกาย
ของพระนาง ด้วยเหตุนี้เจ้าชายอชาตศัตรูทรงห้ามพระมารดาเข้าเยี่ยม โดยเด็ดขาด พระนาง
ทรงกระทำด้วยความจงรักภักดีต่อพระสวามีเป็นที่ยิ่ง^๓

ง. ภรรยาภุมพฤษ์หนึ่งไปชำระหนี้กับสามีในถิ่นไกล หัวหน้าใจเห็นนางมีรูปสวย จับ
สามีนางจะฆ่า นางหมอบลงแทบเท้าขุนโจรกล่าวอ่อนน้อมว่า "ถ้าท่านรักดิฉัน อย่าฆ่าสามีของดิฉัน
ถ้าท่านฆ่าสามีดิฉัน ดิฉันจะกินยาพิษหรือกลืนลมหายใจตาย ดิฉันไม่ยอมไปกับท่าน ท่านฆ่าสามีดิฉัน
ก็ไร้ประโยชน์" ขุนโจรจึงปล่อยสามีนางไป เพราะเห็นความแน่วแน่แห่งความรักเดี่ยวใจเดี่ยว
ของนาง^๔ ในอดีตชาติ นางเป็นช่างฟังมารดาของพระยาช้าง เชือกที่ถูกผูกขังในสระกุฬระหนิบ เท้า
นางช่างแผดเสียงลั่นจนปดใจคล้ายกำมอก ทันทีทันใดนั้นพระยาช้างเหยียบปูนกำมอกทั้งสองหลด^๕

^๑ ขา.อ. ๓/๓๐๕-๓๐๘

^๒ ขา.อ. ๓/๓๑๗-๓๑๘

^๓ มงคล. ๑/๔๔/๓๘-๔๒,

^๔ ขา.อ. ๔/๘๔-๘๕

^๕ ขา.อ. ๔/๘๘.

เล่ากันว่า ก้ามปูทั้งสองลอยออกแม่น้ำคงคา ก้ามหนึ่งพระราชาลิขพระองค์พี่น้องกัน ทรงกริหาในแม่น้ำ ทรงพบนำไปสร้างตะโพน ชื่อว่า อณิก ส่วนอีกก้ามหนึ่งลอยออกมหาสมุทร พวกอสูรนำไปสร้างกลองชื่อว่า อหัมพร เมื่อพวกอสูรแพ้สงครามท้าวสักกเทวราช ทอดทิ้งกลอง มันตกเป็นกรรมสิทธิ์ของท้าวสักกเทวราช เมื่อเมฆคำรามคนสมัยนั้นมักกล่าวกันว่า กลองอหัมพรคำราม^๑

จ. พระนางสัมพุลามเหสีพระเจ้าโสทธิเสนราชพระโอรสของพระเจ้าพรหมทัต แห่งเมืองพาราณสี พระนางทรงปรนนิบัติพระสวามีผู้เป็นโรคเรื้อน ซึ่งถูกประชาชนเนรเทศออกจากเมืองไปอยู่ป่า พระนางไม่ทรงทอดทิ้งพระราชา ครั้งหนึ่ง พระนางสัมพุลากุทานพจับไปจะกิน นางรอดพ้นได้ด้วยอำนาจของท้าวสักกเทวราช เสด็จกลับถึงที่อาศัยมีค้ำ ถูกพระเจ้าโสทธิเสนราชทรงต่อว่าต่อขาน ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นพระบิดาของท้าวเธอมาบอกแก่พระเจ้าโสทธิเสนราชว่า "สตรีที่เกื้อกูลสามีหาได้ยาก ภัสตราที่เกื้อกูลภรรยาหาได้ยากเช่นกัน ภรรยาคนนี้ของพระองค์มีศีล ๓๖๖ ขอบพระองค์จงทรงประพาศิธรรมแก่พระนางสัมพุลากุเถิด"^๒ พระนางสัมพุลาทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ด้วยความสัตย์ซื่อของพระนาง ขอให้พระราชาทรงหายจากโรคเรื้อน และพระราชาก็ทรงหายตามคำอธิษฐานของพระนาง แล้วเสด็จกลับครองราชสมบัติสืบไป^๓

ฉ. พระอักรมเหสีของพระเจ้าปริสสาทราชาแห่งเมืองพาราณสี แม้พระราชสวามีถูกประชาชนขับไล่ออกจากเมืองไปอยู่ป่า เพราะพระองค์ทรงโปรดการเสวยเนื้อมนุษย์ พระองค์อยู่ป่าฆ่ามนุษย์เสวยเนื้อเป็นเวลา ๗ ปี ถูกพระเจ้าสุตโสมทรงทราบให้เลิกเสวยเนื้อมนุษย์ แล้วกลับครองราชสมบัติ พระนางก็ยังทรงซื่อสัตย์สุจริตต่อองค์สวามีอยู่เหมือนเดิม ประชาชนเห็นพระราชาทรงเลิกละได้ จึงยกราชสมบัติให้ครอง ตามคำขอร้องของพระเจ้าสุตโสม^๔

^๑ ชา.อ. ๔/๘๘

^๒ ชา.อ. ๗/๓๑๕

^๓ ชา.อ. ๗/๓๐๒-๓๑๖

^๔ ชา.อ. ๘/๔๐๕-๔๘๓.

ช. พระนางสีวลีพระราชธิดาของพระเจ้าโปลชนกแห่งมิลิธานครในวิเทหรัฐ ทรงจงรักภักดีต่อพระมหาชนกราชสวามี จะเห็นได้จากเมื่อพระมหาชนกออกผนวช พระนางติดตามไปทันพระราชธาตุนานถึง ๕ ครั้ง ครั้งสุดท้าย พระนางทรงคร่ำครวญจนวิสัยญภาพ พระราชสวามีถือโอกาสหนีเข้าป่าหายไป ไม่ปรากฏพระองค์อีก พระนางทรงสร้างเจดีย์สถานในที่ท่าแห่งที่พระนางเสด็จตามทันพระสวามี^๑ แล้วพระนางทรงผนวชเป็นดาบสินีอยู่ในสวนมะม่วงใกล้มิลิธานครนั้นเอง^๒

บางพวกเป็นภรรยาที่มีปรีชาสามารถในการที่จะรักษาตัว และผู้อื่นที่มีความซื่อสัตย์สุจริตได้ช่วย เช่น

ก. อัครมเหสีของพระเจ้าวิเทหรราชแห่งมิลิธานครในวิเทหรัฐ มีความซื่อสัตย์สุจริตไม่ทรงปกปิดความลับ มีพระปรีชาสามารถกล้าที่จะกราบทูลความจริงแด่พระเจ้าวิเทหรราชว่า "นางเคยมีสามีมาแล้ว แต่สามีไม่รักใคร่ หลอกให้นางขึ้นตัมมะเตือ แล้วเอาหนามสะโกนมะเตือ หลีกหนีไป พระราชาเสด็จไปพบนางอยู่บนตัมมะเตือ และทรงตั้งนางเป็นอัครมเหสี โดยขนานนามพระนางใหม่ว่า "อุทุมพรเทวี" เพราะองค์ราชาทรงได้นางมาจากตัมมะเตือ" แต่พระราชาไม่ทรงเชื่อนาง เพราะนางมีลิริโสทางค้อย่างนี้ ชายใดจะทำทารุณกรรม และทอดทิ้งนางไปได้ พระราชาจะรับสั่งประหารชีวิตนาง ในกรณีที่พระนางแย้มสรวลสามีเก่า แคมโสดบัตติตได้ช่วยชีวิตพระนางไว้ โดยกราบทูลพระราชาว่า "ลิริกับกาลกรรณืออยู่ร่วมกันไม่ได้ทุกสมัย"^๓ พระราชาจึงทรงเชื่อพระนางว่าพระนางแย้มสรวล เพราะทรงระลึกถึงความหลัง ทาให้พระนางทรงประพฤตินอกใจพระองค์ไม่ พระนางจึงทรงกตัญญูต่อมโสดบัตติต ทรงร่วมกับมโสดบัตติตช่วยเหลือพระราชามีให้พระองค์ตกไปเป็นเหยื่อแห่งการประจบสอพลอของบัตติตเก่า ๔ ท่าน คือ เสนก ปุกกุสะ กามินทร์ และเทรินทร์^๔ โดยที่พระนางอุทุมพรเทวี ทรงทราบว่ บัตติตเก่าสี่ท่าน กราบทูลพระราชาให้ประหารชีวิตมโสดบัตติต พระราชาทรงเชื่อว่ามโสดบัตติตคิดจะแย่งราชสมบัติ จึงรับสั่งให้บัตติตเก่าทั้งสี่ข้ามโสดบัตติตในวันรุ่งขึ้น เมื่อมโสดบัตติตเข้าเฝ้า พระนางทรงคิดหาความผิดของมโสดบัตติตว่า เป็นจริง

^๑ ขา.อ. ๔/๑๐๔-๑๑๒. ตูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๗ ข้อ [๒๔]

^๒ ขา.อ. ๔/๕๓-๑๑๓.

^๓ ขา.อ. ๔/๒๕๔.

^๔ ขา.อ. ๔/๒๕๔-๒๖๔.

ตามที่บัณฑิต เก่าทั้งสี่กราบหูลหรือไม่ว่า เมื่อทรงเห็นว่าไม่จริง จึงทรงส่งข่าวไม่ให้มโหสถบัณฑิต เข้าเฝ้าตามเวลา เพื่อรักษาตน เมื่อพระราชดารัสถามเหตุที่มโหสถบัณฑิต เข้าเฝ้าผิดเวลา เขากราบหูลความจริงทุกอย่าง และกราบหูลความลับที่บัณฑิต เก่าทั้งสี่ปกปิดไว้ ไม่เปิดเผยประวัติของตนให้พระราชาทรงทราบ รับราชการด้วยความเงื่อนงำ ไม่ทำตนให้เป็นที่ไว้วางพระทัยของเจ้าชีวิต และประชาชน คอยแต่เอาหน้าทำการงานกดขี่ประชาชน เพื่อให้ได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เพื่อตนฝ่ายเดียว นำหลักฐานทั้งหลายที่ได้มาจากประชาชนคนที่ควรเชื่อถือได้ แสดงให้ประจักษ์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อหลักฐานปรากฏแก่พระราชานั้น พระองค์จึงทรงตัดสินประหารชีวิตบัณฑิต เก่าทั้งสี่ แต่มโหสถบัณฑิตหูลขอกภัยโทษตั้งแต่ประหารชีวิต ตลอดจนขอกภัยโทษให้คินยศและฐานันดรศักดิ์แก่บัณฑิต เก่าทั้งสี่ ทำให้พระราชาทรงแนพระทัยว่า คนที่เมตตากรุณาแก่ศัตรูอย่างนี้หรือจะมาคิดประทุษร้ายมิตรผู้มีพระคุณ พระองค์จึงทรงไว้วางพระทัยแก่มโหสถบัณฑิตด้วยอาการอย่างนี้ เพราะพระปรีชาสามารถของพระนางอุทุมพรเทวี และความซื่อสัตย์ของมโหสถบัณฑิตเอง^๑

ข. นางอมราเทวีธิดาสกุลเศรษฐิกยาภ นางสมบุรณ์ด้วยลักษณะสง่างาม มีมโหสถบัณฑิตหลงด้วยวิธีการต่าง ๆ ก่อนที่จะนำนางเป็นศรีภรรยา เช่น ทำให้ไม่ถูกใจในรสอาหารที่นางปรุงรับ บ้าง ไล่นางออกจากบ้านบ้าง ให้นางทำขนม ต้มข้าวต้ม และหุงข้าวสวย ด้วยข้าวสารเพียงเท่านั้น เดียวบ้าง ถึงกระนั้น นางยังซื่อสัตย์สุจริตต่อสามี เมื่อสามีถูกบัณฑิต เก่าสี่นาย คือ เสนก ปุกกุสะ กามินทร์และเทวรินทร์ ตั้งข้อหาว่าขโมยจุฬามณีสร้อยคอทองคำ ผ้ากำพล และฉลองพระบาทในพระราชวัง โดยที่บัณฑิต เก่าทั้งสี่ให้คนเอาไปไว้ที่บ้านมโหสถบัณฑิต เมื่อราชบุรุษค้นหา พบที่บ้านมโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิตต้องหลบหนีซ่อนตัว หาช่องทางเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนต่อไป แต่นางอมราเทวีศรีภรรยาของเขามอบหลักฐานคือผู้ที่นำเข้าไปไว้ในบ้าน และจดหมายจากบัณฑิต เก่าทั้งสี่ที่มีถึงนางขอความรักจากนาง เพื่อกระทำมิดีมีร้ายเหล่านี้ให้แก่มโหสถบัณฑิต เขาจึงพิสูจน์ตัวเองให้ประจักษ์แก่พระราชาวา บริสุทธิ์ ด้วยอำนาจความซื่อสัตย์สุจริต และความพยายามของนางอมราเทวีศรีภรรยาของเขา^๒

^๑ ข.อ. ๔/๓๐๖-๓๒๒.

^๒ ข.อ. ๔/๒๘๘-๒๙๕.

ค. พระนางมัลลิกาเทวี มีพระปรีชาสามารถ ทรงช่วยเหลือพระเจ้าปเสนทิโกศลราชสวามีไครอดพ้นจากการดิ้นนินทาของประชาราษฎร์ ในกรณีที่พระองค์รับสั่งให้จัดพิธีบูชาอัญญ ๒ ครั้ง ด้วยชีวิตสัตว์ แม้กระทั่งมนุษย์ เพื่อป้องกันพระชนมชีพและราชสมบัติเท่านั้น ครั้งแรกเมื่อพระองค์ทรงสุบินประหลาด ๑๖ ข้อ^๑ และครั้งที่สองเมื่อพระองค์ทรงบรรทมไม่หลับ ได้สดับเสียงประหลาด ๔ เสียง คือ พุ. ส. น. โส.^๒ โดยพระนางทรงนำพระราชพาไปเฝ้าพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงธรรมระงับความหวาดหวั่นพระทัยของพระราชาลงได้ และพระนางทรงช่วยเหลือพระราชพาให้พ้นจากการเหยียดหยามของชาวนครสวรรค์ ในกรณีที่พระราชพาทรงจัดทานถวายพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ไม่ทรงสามารถเอาชนะชาวนครสวรรค์ได้ โดยที่พระนางทรงจัดอสนีทาน^๓

บางพวกเป็นสตรีที่ถูกผู้ชายใช้เป็นเครื่องทดลอง ก่อนที่จะเป็นภรรยาของชายโดยสมบูรณ์ และใช้เป็นเครื่องหลอกล่อทำลายความเพียรอันแรงกล้าของผู้บำเพ็ญตบะ เช่น

ก. พระราชธิดา ๔ พระองค์ของพระเจ้ากาสิงคราช คือ พระนางสังจา, พระนางโสภา, พระนางอชิวาทกา และพระนางปฏิจฉรา ถูกพระราชบิดาทรงทดลองความกล้าหาญของพระราชธิดาต่าง ๆ ในชมพูทวีปว่า จะทรงมีวิริยภาพกล้าหาญเพียงใด จึงทรงให้พระนางทั้ง ๔ ประทับนั่งรถสงครามเสด็จไปทำทาสสงครามกับพระราชธิดาต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีป พระราชาหลายพระองค์ไม่ทรงกล้าออกสงคราม จึงทรงส่งเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้ากาสิงคราช ครั้นขบวนรถไปถึงโปตลนคร ในอัสสกราฐ พระเจ้าอัสสกราฐ ทรงปรึกษานันทเสน เสนาบดี ตกลงกันว่าไม่ควรส่งราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากาสิงคราช จึงรับสั่งให้เปิดประตูเมือง เพื่อทำสงครามรับเอาพระราชธิดาทั้ง ๔ พระองค์มาแต่งตั้งเป็นอัครมเหสี แล้วส่งข่าวไปแก่พระเจ้ากาสิงคราช เมื่อพระเจ้ากาสิงคราชทรงกรีธาทัพทำสงครามกับพระเจ้าอัสสกราฐ พระเจ้ากาสิงคราชทรงพ่ายแพ้ เพราะไม่ทรงตระเตรียมการใด ๆ ด้วยท้าวเธอทรงเชื่อโชคลางว่าจะทรงชนะสงคราม ตามที่ดาบสได้ทำนายไว้^๔

^๑ ขา.อ. ๒/๑๔๔-๑๖๐. สุบิน ๑๖ ข้อ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๓๗ ข้อ [๕๓]

^๒ ขา.อ. ๔/๒๔๑. คำเต็ม ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๓๖ ข้อ [๔]

^๓ ธ.อ. ๖/๕๓-๕๔.

^๔ ขา.อ. ๔/๒๒๔-๒๓๔.

ข. พระอัศรมหเสสีของพระเจ้ามหาอัศสาโรหราช ถูกพระราชาทรงทดลองดูพระอัศยาศัยของพระนางว่า ทรงพอพระทัยหรือไม่ ที่จะต้อนรับพระสหายผู้ยากไร้ของพระองค์ ซึ่งพระสหายคนนี้ได้เคยได้ช่วยพระชนมชีพพระองค์ไว้ เมื่อครั้งพระองค์ทรงพ่ายแพ้สงครามในปัจจุบันชนบท แต่พระนางทรงต้อนรับอย่างพระสหายที่มีเกียรติยศอื่น ๆ ไม่ทรงรังเกียจว่าเป็นคนต่ำศักดิ์^๑

ค. ชีตาของอาจารย์ทศปาโมกข์ในตักกสิลานคร ถูกบิดาเอาเป็นเครื่องทดลองใจลูกศิษย์ทั้งหลาย โดยสั่งลูกศิษย์ทั้งหลายว่า ใครต้องการชีตาของท่านให้ไปขโมยของมีค่ามา และอาจารย์ได้ทราบว่าเป็นเพราะความรักใคร่หลงใหลในสตรีภาพ พวกบุรุษจึงกล้าทำความชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง" แล้วยกชีตาให้แก่ลูกศิษย์คนที่ซัดคำสั่ง เพราะเป็นตัวของตัวเอง รู้จักเหตุผลของความชั่วและความดี ไม่หลงทำชั่วเพียงเพื่ออิทธิพลสมสู่ชั่วคราวช่วยยาม^๒

ข. นางกุมารีคนหนึ่งเป็นสตรีโอปปาติกะในคอกบัวหลวง ดาบสนำไปเลี้ยงไว้ในอาศรมบทท้าวสักกเทวราชตรัสใช้วิศวกรรมเทพบุตรให้เนรมิตปราสาทให้นางอาศัยอยู่ ข่าวนางรูปสวยรู้ไปถึงพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ท้าวเธอเสด็จไปหาดาบส ตรัสกับดาบสอ้อมค้อมว่า "ธรรมดาสตรียเป็นโคตรูแก่พรหมจรรย์ กระผมขอรับชีตาของท่านไปเลี้ยงไว้ในพระราชวังให้เป็นสุข"^๓ ดาบสเอานางเป็นเครื่องทดลองพระทัยพระราชาวาหนักแน่นแค่ไหนเพียงใด หูลดอบพระราชาวาว่า "เมื่อพระองค์ทรงรู้จักชื่อสตรีคนนี้ได้แล้ว ขอจงทรงนำไปเถิด" เวลาว่างไปหนึ่งปีเต็ม พระราชาทรงนึกชื่อตั้งร้อยชื่อพันชื่อ ทรงเสนอให้ดาบสทราบปรากฏว่าไม่ถูกแม้ชื่อเดียว ทรงท้อพระทัยเตรียมกองทัพจะเสด็จกลับ ทอดพระเนตรเห็นนางยืนเยื้องหน้าต่างปราสาท ตรัสอ่าว่า "ฉันไม่สามารถรู้จักชื่อเจ้าได้ เจ้าจงอยู่ป่าหิมพานต์นี้เถิด ฉันจะลาจากไป" นางหูลพระราชาวาว่า "เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว จะทรงได้สตรีเช่นหม่อมฉันที่ใดเล่า ขอพระองค์จงทรงสดับหม่อมฉันก่อน ในสวนจักรลดาวัน ณ ดาวดึงส์พิภพมีเกาอาสาวคือขุณินหนึ่ง ภายในผลของมันเกิดเป็นน้ำทิพย์ พวกเทพบุตรคิมน้ำมันแล้วเพียงครั้งเดียว มีนเม่านอนหลับบนทิพย์ไสยาสน์ไปตั้งสี่เดือน แต่พันปีมันจะผลิตผลสักครั้ง บรรดาเทพบุตร

^๑ ขา.อ. ๔/๒๓๔-๒๔๐.

^๒ ขา.อ. ๔/๒๔๖-๒๕๐.

^๓ ขา.อ. ๔/๓๐

นักเลงสุรา ต้องอดทนต่อความกระหายที่จะดื่มน้ำทิพย์นั้น เรือนไข่มุกแล้วดูอีกประจำเป็นพัน ๆ ปี พระองค์ ทรงกลัดกลุ้มเพียงปีเดียวเท่านั้น ผลแห่งเกอาสาวดีที่ให้ความสุขในทางมิเนมาปานนั้น ยังไม่กลัดกลุ้มอย่างพระองค์เลย" พระราชาทรงติดในคำพูดของนาง จึงรอต่อไปอีกหนึ่งปี ก็ไม่ทรงสามารถนึกชื่อนางได้ พลทหารล้มตายเพราะสัตว์เลื้อยคลานบ้าง เพราะอากาศวิปริตบ้าง พระราชา ทรงตัดสินใจพระทัยจะเสด็จกลับ ทอดพระเนตรเห็นนางยืนเยียมหน้าต่าง ตรัสอ้อว่า "เจ้าอยู่เกิดฉันจะไป" นางกราบทูลว่า "ขึ้นชื่อว่าความหวังจะไม่สำเร็จไม่มี นกยางอยู่ถึงซอกเขายังได้สิ่งที่ต้องการ" พระองค์เป็นมนุษย์ ทำไมจะไม่ได้สมพระประสงค์เล่า ขอพระองค์จงทรงยับยั้งการเสด็จกลับเถิด" พระราชาสดับแล้วติดในรูป หลงในคำพูด ทรงยับยั้งอยู่อีกหนึ่งปี ก็ไม่ทรงสามารถนึกชื่อนางได้ ทรงตระเตรียมจะเสด็จกลับ ทรงเห็นนางยืนเยียมหน้าต่าง ตรัสว่า "เจ้าให้ฉันอึ้งใจด้วยรูปและน้ำคำ แต่ไม่ให้ฉันอึ้งใจด้วยความยินดีในกามารมณ์ ฉันหลงคำพูดของเจ้าถึงสามปี นำสงกาว่าชีวิตจะพินาศเสียก่อนเป็นแน่" นางฟังแล้วกราบทูลว่า "พระองค์ทรงรู้จักชื่อหม่อมฉันแล้ว ดาบสเห็นดอกบัวตูมใหญ่โตผิดปกติที่ในสระ สงสัยลงไปดูรู้ว่ามิเด็กหญิง จึงตั้งชื่อหม่อมฉันว่า "สงกากุมารี" พระราชาจึงเรียนให้ดาบสทราบ แล้วนำนางไปตั้งเป็นอัครมเหสี ครองราชสมบัติสืบต่อไป^๑

๖. ธิดาช่างทองคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี มีรูปสวย คนทั้งหลายพูดถึงนางในทางดีเสมอ ช่างทองหนุ่มคนหนึ่งอยากจะทดลองใจนางแล้วนำมาเป็นภรรยา จึงประดิษฐ์เข็มพิศดารขึ้นขาย โฆษณาคุณภาพของเข็มที่หน้าบ้านช่างทองนั้นว่า "เข็มดีไม่ขรุขระ ไม่หยาบ ขุดแกกกล้าดี มีรูเรียบร้อย ละเอียดย ปลายคม สนได้คล้อง แข็งแรงทนทาน อาจแทงทั้งได้ทะลุ" ธิดาช่างทองได้ยินดังนั้น รู้สึกรำคาญ ออกไปพูดกับเขาวา "เข็ม เบ็ด และศัสตราแพร่ออกไปจากบ้านช่างทองนี้ทั้งนั้น ใครจะซื้อเข็มของท่าน" เขาตอบนางว่า "ช่างเข็มที่ฉลาดย่อมขายเข็มให้ช่างทอง เพราะจะได้รู้ผลงาน

^๑ ตรงนี้ นางหมายเอานางสุชาดาที่ตายแล้วไปเกิดเป็นนกยางที่ซอกเขา แต่พยายามรักษาศีล จนได้ไปเป็นอัครมเหสีของท้าวสักกเทวราช

^๒ ชา.อ. ๔/๒๘-๓๔.

ของข้างว่า เลวหรือดี ถ้าบิดาเธอรู้จักผลงานของเรา อาจยกเธอและสมบัติให้เราก็ได้" เมื่อ บิดาของนางทดลองตั้งแต่เปิดกล่องเข็ม จนเอาเข็มตอกทั้ง เห็นความสามารถของเขาจึงยกธิดาและ สมบัติให้เขาครอบครอง^๑

จ. นางอลัมพสา อัครสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถูกท้าวสักกเทวราชใช้ให้ลงไปทำลายคบะของ อธิสังคคาบส ลูกนาง เนื้อที่ตั้งท้อง เพราะกินหญ้าและน้ำที่คาบสผู้บิดาปัสสาวะรด อธิสังคคาบสบำเพ็ญ คบะแก่กล้าทำให้บัดพุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราชสิ้นสะ เทือน ท้าวเธอจึงใช้นางลงไปทำลาย คบะเสีย ตอนแรกนางทำคาบสให้อยู่ในอำนาจกิเลสได้ ภายหลังนางตกใจกลัวขอขมาโทษคาบส เพราะคาบสทำผานอภิญญาให้เกิดขึ้นตามเดิม นางกลับไปหาท้าวสักกเทวราช กราบทูลว่า "ถ้าพระ องค์จะทรงประทานพรแก่หม่อมฉัน ขอจงทรงกรุณาประทานให้ตรง ๆ อย่าได้รับสิ่งให้หม่อมฉันไปเล่า โลมพวกฤาษีเลย เพราะกิริยาเช่นนั้นทำให้หม่อมฉันรู้สึกตัวเองว่า ขาดศิริความละเอียดเบาและโอต ดับปะความเกรงกลัวบาป เป็นเหมือนกับนางยักษิณี ที่มีแต่ความชั่วช้าลามกไป"^๒

ฉ. พระนางปัญจาลจันตีธิดาของพระเจ้าจุฬินพรหมทัต ถูกพระบิดารับสั่งให้ไปเป็นเครื่อง ล้อพระเจ้าวิเทโหราชกับมโหสถบัณฑิต มาประหารชีวิตเสียที่เมืองอุตตรปัญจาลนคร ตามคำยุยงของ เกวัฏพราหมณ์ แต่พระนางตกไปเป็นพระมเหสีของพระเจ้าวิเทโหราช เพราะอุบายของมโหสถบัณฑิต แม้พระนางเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าวิเทโหราชโดยบังเอิญ แต่พระนางก็ซื่อสัตย์ต่อพระราชสวามี และมีไมตรีจิตกับมโหสถบัณฑิต เป็นอย่างดี^๓

บางพวกเป็นสตรีที่ตระหนักในกิริยามารยาทอย่างเคร่งครัด ถือว่ากิริยามารยาทดีเป็นที่ มาแห่งสิริมิ่งขวัญ เช่น

ก. นางสุชาดาธิดาของคนชายของชำ เทียวทนต์ะกร้าพุทธาชาย พระราชาทอดพระเนตร เห็นนางทางพระแกล ทรงพอพระทัยแต่งตั้งนางเป็นอัครมเหสี ภายหลัง เมื่อพระราชาทรงเสวย พุทธาในเวลาและสถานที่ไม่สมควร พระนางเห็นว่า การเสวยแบบนั้นเป็นกิริยามารยาทของเด็ก ๆ

^๑ ขา.อ. ๔/๗๖-๗๘.

^๒ ขา.อ. ๗/๓๔๖-๔๑๐.

^๓ ขา.อ. ๔/๓๕๑-๔๓๖.

ไม่เหมาะสมกับพระอากัปกิริยาของพระราชามหากษัตริย์ พระนางเห็นเวลาเหมาะสมจึงกราบทูลเพื่อ
ให้พระราชาทรงสำนึกถึงมารยาทของกษัตริย์ พระราชาทรงกริ้ว ถอดพระนางจากตำแหน่งอัครมเหสี
แต่ต่อมาตย์ผู้ฉลาด เพ็ดทูลขอกภัยโทษแทนพระนาง พระองค์ทรงสำนึกได้ ทรงตระหนักในพระอากัปกิริยา
ที่เหมาะสมแก่พระเกียรติ ได้ทรงพระราชทานตำแหน่งนั้นคืนแก่พระนาง และทรงปรองดองกันตลอดมา^๑

ข. นางมัลลิกาธิดาของหัวหน้ายามาการคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี มีกิริยามารยาทสุภาพ
เรียบร้อย ถวายการต้อนรับพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้ซึ่งทรงพ่ายแพ้สงคราม เสด็จมาถึงสวนของนาง
อาศัยกิริยามารยาทอันดีงามของนาง พระราชาทรงตั้งนางเป็นอัครมเหสีในวันนั้น นั่นคือผลแห่งกิริยา
มารยาทสุภาพอ่อนโยนของนาง^๒ ภายหลังพระนางทรงทะเลาะวิวาทกับพระเจ้าปเสนทิโกศล ด้วย
เรื่องสิริมิ่งขวัญจะไม่อยู่กับพระราชามหาผู้วางพระองค์ไม่เหมาะสมแก่ฐานะนครศักดิ์ พระราชาทรงกริ้ว
พระนางในการที่พระนางทรงยืนยันว่า สิริมิ่งขวัญย่อมอยู่กับผู้ที่วางตนเหมาะสม พระพุทธองค์ทรง
ทราบ เสด็จไปปิตุฆาตในพระราชวัง ตรัสถามถึงพระนางมัลลิกาเทวี พระราชากราบทูลว่า พระนาง
กำลังมีวามายศศักดิ์ พระพุทธองค์รับสั่งให้เรียกพระนางมา ทรงแสดงธรรมให้พระราชาทราบวัตถุ
ประสงค์ของพระนางที่ได้ทรงตั้งเดือน เพื่อมิให้พระราชาทรงเสียด่างาราคีในที่ชุมนุมชน ตั้งแต่นั้นมา
พระราชาก็ทรงรับฟังคำตักเตือนของพระนาง^๓

ค. นางสัมมิลลทาสินี ธิดาพราหมณ์ในกาลจักรัฐ มีรูปสวยเสมอเหมือนกับรูปทองคำ แต่
นางขุเลศลอยกว่ารูปทองคำหลายเท่า เพราะจริตกิริยามารยาทอ่อนช้อยทำให้ดูเด่นกว่ารูปทองคำ
ที่มีแต่ความแข็งกระด้าง นางไม่เย่อหยิ่งก็อดั้ง บิดามารดาให้แต่งงานทั้ง ๆ ที่ฝ่ายนางและสามีไม่สมัคร
ใจ นางแต่งงานด้วยความเคารพพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่ล่วงลับไป สองสามีภรรยาสละสมบัติ ๔๐ โกฎิ
เข้าป่าบวชเป็นดาบส ดาบสินี^๔

^๑ ขา.อ. ๔/๒๕๑-๒๕๓

^๒ ขา.อ. ๕/๒๓๗-๒๓๘

^๓ ขา.อ. ๔/๒๕๐.

^๔ ขา.อ. ๕/๔๓-๓๔๘.

ข. นางบุญลักขณาเทวีภรรยาของอนาถบิณฑิก เศรษฐี มีกิริยามารยาทหน้านับถือ เมื่อพราหมณ์ผู้ขโมยสิริมิ่งขวัญ ต้องการขโมยสิริมิ่งขวัญของอนาถบิณฑิก เศรษฐี แต่สิริมิ่งขวัญของ เศรษฐี เคลื่อนย้ายจากสิ่งที่พราหมณ์ขอร้องทุก ๆ อย่าง จนในที่นี้ สิริมิ่งขวัญเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่นางบุญลักขณาเทวี พราหมณ์ไม่กล้าขอร้องพราหมณ์ เศรษฐี จึงสารภาพกับ เศรษฐีว่า "สิริมิ่งขวัญของท่านคงเป็นของท่าน เราไม่สามารถจะขโมยของท่านได้" เป็นอันว่า นางบุญลักขณาเทวีมีจริตกิริยามารยาทเหมาะสมเป็นที่รองรับสิริมิ่งขวัญอันเป็นของสามิไว้ได้^๑

ง. พระนางสมุททวีชยา เป็นเจมเหสีของพระเจ้าเกรวมหาราชในเกรวนคร แห่งสิริรัฐ ทรงเห็นพระราชสวามีไม่ทรงพอพระทัยแสดงกิริยามารยาทไม่เหมาะสมที่ได้ทอดพระเนตรเห็นคนทุกศอกมารับทานของพระองค์ แสดงพระอาการเหมือนคนตีมน้ำเห็นปลิง พระนางทรงแนะนำพระราชามีให้ทรงเสด็จเสด็จพระทัยในทาน เพราะผลทานจะพิน้อยหรือมาก อยู่ที่จิตใจของผู้ให้ประการหนึ่งด้วย มิใช่ขึ้นอยู่กับผู้รับอย่างเดียวนั้น พระนางกราบทูลพระราชามีให้ทรงทำพระทัยให้มองใส และตั้งสัตยาธิษฐานให้ผู้บริสุทธิ์มารับทาน พระราชามีทรงกำถอกมะลิเจ็ดกำ ทรงขว้างไปในอากาศ ด้วยแรงอธิษฐานแห่งจิตใจที่มองใสของท้าวเธอ ถอกมะลิเจ็ดกำนี้ไปปรากฏตรงหน้าพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายที่เชื่อมกันธมุลกะ ท่านเหล่านั้นรู้ว่าพระราชามีเมตตา จึงไปยังเกรวนคร ด้วยความอนุเคราะห์พระองค์ คนดีมีศีลบริสุทธิ์ไปหาผู้ที่มีกิริยามารยาท และจิตใจหนักแน่นไม่อ่อนแอโลเลด้วยสิ่งที่ประสบพบเห็น^๒

จ. พระมารดาและพระอัครมเหสีของพระเจ้าอุทัยราชาแห่งนครพาราณสี และชาวเมืองเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่ากัมมมาล ซึ่งเคยเป็นช่างกลบของพระราชามี มาเยี่ยมพระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้า เจรจากับพระราชามีด้วยสวามิภักดิ์ คนเหล่านั้นไม่พอใจ ใครจะลงทัณฑ์ แต่ทุกคนมาเห็นพ้องต้องกันกับพระคัมภีร์ที่พระราชามีทรงถ้ำไว้ว่า "พระปัจเจกพุทธเจ้ามีศีลบริสุทธิ์ มีจิตใจเสมอเหมือนกันหมดในมิตรและกัศรุ ไม่สมควรจะทัณฑ์ท่านผู้มีศีลเช่นนี้" พระมารดา พระอัครมเหสี

^๑ชา.อ. ๔/๑๖๔-๑๖๕

^๒ชา.อ. ๔/๓๒๒-๓๒๓

และประชาชนตระหนกอยู่ในจรรยา มารยาทอย่างแท้จริง ที่สุภาพอ่อนโยนต่อผู้ที่มีกริยามารยาทที่ไม่สุภาพอ่อนโยน^๑

บางพวกเป็นภรรยาบุษย์อมละมับและกลัวที่จะทำกามตีทั้ง ๆ ที่ความที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้กระทำ แต่พวกนางทำให้เงื่อนงำอำพรางตาของผู้ที่มาพบเห็น เช่น

ก. นางวิมลามเหสีของวราภณาราช ต้องการจะฟังธรรมของวิธูรบัตถิต ไม่บอกวราภณาราชตรง ๆ ทำที่ว่าแพ่ท้องอยากจะกินหัวใจของวิธูรบัตถิต เมื่อพูดถกยักษ์หลงรักนางอิริหนที ธิดาของนางรับอาสาไปเอาหัวใจวิธูรบัตถิตมาให้ โดยไปท้าวเล่นสกภาพนั้นกับพระเจ้าธมมุขัยโกธิยราชแห่งอินทปัตถนคร ในกรุงรัฐ เอาวิธูรบัตถิตเป็นเดิมพัน ชนะแล้วนำวิธูรบัตถิตไป จะฆ่าวิธูรบัตถิตในระหว่างทาง เอาแต่หัวใจไป พอได้ฟังสาธุธรรม ๔ ประการ^๒ สීමโສจะส่งวิธูรบัตถิตกลับ แต่วิธูรบัตถิตให้หน้าไปจนถึงจุดหมาย เมื่อพูดถกยักษ์นำวิธูรบัตถิต ถึงนาคพิภพแล้ว นางวิมลามบอกความจริงให้สามีฟัง นางฟังธรรมแล้วส่งวิธูรบัตถิตกลับ^๓

ข. พระนางประภาวดี พระธิดาของพระเจ้ามัททรราชแห่งสาคลนคร ได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้ากุสราชมผู้มีพระรูปสี่เหลี่ยมปิศาจพระโอรสของพระเจ้าโศกกากราช กับพระนางสีลวดีแห่งกุสวาทินครในมัลลรัฐ แม้พระนางจะส่งสารพระเจ้ากุสราชมพระสวามี แต่พระนางเสด็จหนีกลับไปยังสาคลนครเสีย พระเจ้ากุสราชมทรงปลอมพระองค์เป็นคนชั้ดเซพเนจรไปยังเมืองสาคลนคร ขออาศัยไปคามที่ต่าง ๆ จนไปเป็นคนล้างจานในโรงครัวของราชสำนัก พระนางทราบข่าวพระเจ้ากุสราชมเสด็จมาถึงสาคลนคร ตั้งแต่พระนางได้สดับเสียงหึงที่พระเจ้ากุสราชมรเรลงที่โรงช้าง เมื่อพระองค์ทรงอาศัยอยู่กับนายควาญช้าง พระนางทำที่ไม่ทรงทราบเหตุการณ์ใด ๆ จนเวลาล่วงเลยไป ๗ เดือน มีพระราชา ๘ พระองค์จากเจ็ดนคร ส่งพระราชสาธูล์ขอพระนางประภาวดี ถ้าไม่ได้จะทำศึก พระเจ้ามัททรราชพระบิดาพระนางทรงเห็นว่า ชีตนาความเดือดร้อนมาสู่บุตร มีพระสวามีแล้วยังทำที่ว่าเป็นโสด จนพระราชาเจ็ดนครทรงแเข้าพระทัยว่ายังแรกรุ่นครุณี จึงได้มีพระราชสาธมา

^๑ ชา. อ. ๕/๕๕๓๐๒.

^๒ ชา. อ. ๕/๖๕๕๐. สาธุธรรม ๔ ประการ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๓๕๕ ข้อ [๑๘]

^๓ ชา. อ. ๕๐/๕๕๓๐๒.

ลู่ขอ พระราชา จึงตรัสถามพระนางว่า พระนางทรงรักพระราชาองค์ใด เมื่อพระนางทูลตอบว่า ยังจงรักภักดีต่อพระสวามีเดิมอยู่ พระราชาทรงเห็นว่า การกระทำเช่นนี้ของพระนางย่อมนำความเดือดร้อนมาสู่ประเทศชาติบ้านเมือง จึงตรัสว่าจะประหารชีวิตพระนางแล้วตัดออกเป็นเจ็ดส่วนส่งไปถวายพระราชาทั้งเจ็ดพระองค์นั้น เมื่อพระนางได้สดับพระบิดาตรัสอย่างนั้น จึงทูลความจริงที่พระเจ้ากุสราขอยู่ในพระนครนี้ ๗ เดือนมาแล้ว พระนางเสด็จไปทูลขอขมาโทษพระสวามี พระเจ้ากุสราขทรงทราบความแล้ว กราบทูลพระเจ้ามัททราชาให้ทรงส่งพระธิดา ๗ พระองค์ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระนางประภาวดี ถวายแก่พระราชาทั้งเจ็ดพระองค์นั้น เป็นอันยุติการณรงศ์สงคราม^๑

ค. พระนางเขมาเทวีอัครมเสสีของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ทรงแพ้พระครุภักที่จะฟังธรรมของพระยาเนื้อทองคำ ตามที่พระนางสุบิน พระนางไม่ทรงกล้าทูลพระราชา ทรงเกรงว่าจะถูกหาว่าเป็นเรื่องเหลวไหล จึงทรงประซวร เมื่อพระราชาทรงทราบ รับสั่งให้นายพรานไปหาพรานพบกวางทองสามพี่น้องที่ซอกเขาเทือกที่สามในป่าหิมพานต์ เขาดักบ่วงที่น้ำน้ำ เนื้อโรหนมฤค ดักบ่วง จิตตมฤคน้องชาย และสุดตนามฤคน้องสาวยืนเฝ้าพี่ชายไม่ไปไหน เมื่อนายพรานมา จิตตมฤคพูดภาษามนุษย์ว่า "ขอความเมตตาเถิดท่านพราน เนื้อตัวนี้เป็นพี่ชายของเราทั้งสอง เลี้ยงพ่อเนื้อแม่เนื้อที่ตาบอดอยู่ในซอกเขานี้ ถ้าท่านฆ่าเนื้อตัวนี้ เท่ากับฆ่าพวกเราทั้ง ๕ ตัว เพราะข้าพเจ้ากับน้องสาวยอมให้ท่านฆ่าด้วย พ่อแม่จะตายไปด้วยความอดอยาก ถ้าท่านปล่อยเนื้อตัวนี้เท่ากับไว้ชีวิตพวกเราทั้ง ๕ ตัว" นายพรานฟังแล้วสงสาร แก้วบ่วงจากเท้าโรหนมฤค แล้วปล่อยไป เนื้อโรหนมฤค ถวายถึงเหตุที่พรานได้มาดัก เมื่อทราบแล้วให้พรานเรียนทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ^๒ แล้วให้พรานเอามือลูบที่ตัว ขนทองติดเต็มกำมือ แล้วสั่งให้พรานกลับไปแสดงธรรมแก่พระเทวี เมื่อพรานกลับไปแสดงธรรมแก่พระเทวี ตามที่เรียนมานั้น พระเทวีทรงหายแพ้พระครุภัก พรานได้รับรางวัลเป็นอันมาก มอบให้บุตรภรรยา ตนเองออกบวชเป็นตาบส ได้สมาบัติ มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า^๓

^๑ ขา.อ. ๘/๑๓๑-๑๓๘

^๒ ขุ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖. ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ตูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๖๔

ข้อ [๕๐]

^๓ ขา.อ. ๗/๕๒-๖๗.

ฉ. พระนางเขมาเทวีอีกพระองค์หนึ่ง อัครมเหสีของพระเจ้าพุทธศทราช สุบินว่าได้
ฟังธรรมของพญาหงส์ทอง พระนางไม่ตรัสบอกแก่ใคร ๆ ทรงกลัวจะถูกหาว่าเหลวไหล จึงล้มลง
ประชวร พระราชาทรงทราบตรัสให้นายพรานให้ไปหาหงส์ทองมาแสดงธรรม และสำเร็จตามมโนรถ
ของพระนางทุกประการ^๑

บทบาทหรือพฤติกรรมในความเป็นารยาของสตรี ตามที่ผู้วิจัยค้นคว้าจากวรรณคดีบาลี
พอเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมสมัยนั้น ซึ่งบางอย่าง เช่นความไม่
นอกใจสามี ความจงรักภักดีต่อสามี ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่สามี ยังเป็นที่ยอมรับกัน
อยู่ในสังคมปัจจุบันนี้ คงจะไม่ผิดเท่าใดนักที่บางท่านกล่าวว่า "วิทยาการทางวัตถุเจริญขึ้นเพียงใด
วิทยาการทางจิตใจย่อมเจริญขึ้นเพียงนั้น"

^๑ ขา.อ. ๗/๖๗-๗๖.

๓. สตรีในฐานะเป็นสะใภ้

สะใภ้คือสตรีที่เป็นภรรยาของลูกชายในครอบครัว หน้าที่ของสตรีที่มีต่อสามีนั้น ได้แก่หน้าที่ของสตรีที่เป็นภรรยาตามที่กล่าวแล้วในข้อ ๑ ในที่นี้จะกล่าวหน้าที่ของสตรีที่มีต่อพ่อผัว แม่ผัว ที่เรียกว่า "หน้าที่ของสะใภ้" ในวรรณคดีบาลี ไม่มีการกล่าวถึงหน้าที่ของสตรีที่เป็นสะใภ้ไว้โดยตรง และไม่ปรากฏว่า หน้าที่ของสตรีที่เป็นสะใภ้ ผู้รจนาคำได้บ่งบอกไว้ในฐานะที่ภรรยาอนุเคราะห์สามีข้อที่ ๒ ว่า "สูงสุดคิดปริณา คือสงเคราะห์ช่วยเหลือคนใกล้ชิดของสามี"^๑ คำว่า "คนใกล้ชิดของสามี" นั้นกว้างขวาง ไม่ชี้ชัดลงไปว่ามีใครบ้าง แต่คงรวมเอาพ่อผัวแม่ผัว เข้าไว้ในคำนั้นด้วยเป็นแน่ เพราะพ่อผัวแม่ผัวนั้นเป็นคนใกล้ชิดกับสามีกว่าญาติสนิทมิตรสหาย และการสงเคราะห์ช่วยเหลือพ่อผัวแม่ผัว โดยวิธีใดนั้น มีปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ๑๐ ข้อ^๒ บทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีที่เป็นสะใภ้ได้ปฏิบัติต่อคนใกล้ชิดของสามีนั้นปรากฏในวรรณคดีบาลี แตกต่างกันดังต่อไปนี้

หญิงสะใภ้บางพวก นอกจากไม่สงเคราะห์คนใกล้ชิดของสามี คือพ่อผัวแม่ผัวแล้ว ยังพยายามที่จะกำจัดคนเหล่านั้นเสียด้วยเช่น

ก. สะใภ้ของหญิงหม้ายคนหนึ่งในกาลสิกคาม นางปรนนิบัติแม่ผัวเป็นอย่างดี ความสามัคคีย่อมมีแก่กันทั้งสี่คือ แม่ตัว แม่ผัว สามี และตัวเอง แต่ด้วยอำนาจความโลภ ชิงดีชิงเด่น เอาไร้อเอาเปรียบ ความริษยาแห่งความสามัคคีเริ่มสืบคลานเข้ามาสู่ครอบครัวนั้น สะใภ้ปรุงอาหารร้อนจัดบ้าง เย็นจัดบ้าง เม็ดจัดบ้าง เค็มจัดบ้าง ให้แม่ผัวรับประทาน จนแม่ผัวไม่สามารถจะอดทนอยู่ได้ จึงต่อว่าต่อขานกัน สะใภ้ทำความสกปรกเลอะเทอะในครัวเรือน สามีกลับจากทำงานข้างนอกบ้าน นางบอกสามีว่า นี่คือการงานของคนแก่ เมื่อสามีถูกภรรยาเบ้าหูอยู่บ่อย ๆ ความกตัญญูที่คอยจางหายไปจากดวงใจของลูกชาย จนลืมคำว่า ผู้มีพระคุณ วันหนึ่งเขาบอกภรรยาให้เอาเชือกผูกเตียงนอนแม่ผัวนางหมายไว้ ตกตอนดึกของคืนนั้น * เขากับภรรยาช่วยกันยกเตียงที่หญิงชราอนหลับอยู่ ไปทิ้งลงในแม่น้ำหลังบ้าน ซึ่งมีกระแสเชี่ยว แต่ชะตาแม่ผัวไม่ถึงขาด เพราะแม่ผัวไปนอนเตียง

^๑ ที.ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔.

^๒ ธ.อ. ๓/๔๔. โอวาท ๑๐ ข้อของธนุชัชยเศรษฐีภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๖๔, ข้อ [๔๕]

ของแม่ตัว และแม่ตัวไปนอนเตียงแม่ตัว หญิงสะใภ้ที่นั่นตกอยู่ในลักษณะว่า "ให้ทุกข์แก่ท่าน ทุกข์นั้นถึงตัว" ด้วยความผิดพลาดครั้งนี้ ทำให้สะใภ้มองแม่ตัวเหมือนกับหนามตำตา นางพยายามวางอุบายฆ่าแม่ตัวให้ได้ ตอนตึกคืนหนึ่ง นางกับสามีช่วยกันหามเตียงที่แม่ตัวนอนหลับอยู่ ไปยังป่าช้า ด้วยหมายใจจะเผาทั้งเป็น ถึงป่าช้าแล้วล้มไฟที่จะเผาจึงพากันกลับบ้านเอาไฟไปเผาเตียงนอนที่มีซากศพนอนคลุมผ้าอยู่ หญิงขรารอดตายเป็นครั้งที่สอง เพราะเมื่อสองผัวเมียกลับบ้านเอาไฟนั้น หญิงขราตื่นขึ้นเห็นผิดสังเกต จึงยกเอาซากศพดิบที่ทิ้งอยู่เกลื่อนในป่าช้า ขึ้นวางบนเตียง เอาผ้าห่มนอนของตนคลุมไว้ ตนเองหลบซ่อนเสียในถ้ำใกล้ป่าช้า พวกโจรซึ่งกำลังแบ่งข้าวของกันอยู่ เห็นหญิงขราเดินคุ่ม ๆ เข้าไป คิดว่าปีศาจจึงพากันวิ่งหนี ทิ้งข้าวของไว้เป็นอันมาก รุ่งขึ้นหญิงขราหอบเอาของมีค่ากลับบ้านสะใภ้เห็นหญิงขราก็แปลกใจ ถามหญิงขรา ฟังหญิงขราเล่าให้ฟังว่า "คนที่ถูกเผาทั้งเป็น ซึ่งไม่ถึงคราวตายจริง ย่อมได้รับรางวัลจากยมบาลอย่างนี้ เพราะยมบาลท่านมีความยุติธรรม จับคนผิดตัวไปลงโทษในนรก ท่านยอมบำเหน็จรางวัลให้เป็นการตอบแทนที่คน ๆ นั้นต้องเสียเวลาและเสียขวัญ ทรัพย์สินค่าทำขวัญและค่าเสียเวลา" ความโลภครอบงำจิตใจสะใภ้ให้ลืมเหตุผลทั้งสิ้น ทำให้นางเห็นแก่ได้อย่างเดียว บอกสามีให้นำตนไปเผาทั้งเป็นที่ป่าช้าในคืนนั้นเอง รุ่งขึ้นในเวลาเดียวกับเวลาที่หญิงขรากลับ เธอไม่เห็นภรรยา กลับจึงถามมารดา มารดาบอกลูกชายว่า "เจ้านะไม่เพียงแต่ชั่วช้าเลวทรามอย่างเดียวเท่านั้น ยังจะโง่เขลาเบาปัญญาอีกด้วย ตาเจ้าบอดแล้วจุมกเจ้าตมกลืนไม่รู้ด้วยไม่ต่างอะไรกับลูกอันตามอดแล้ว จุมกตมกลืนไม่รู้ คนตายแล้วจะกลับมาได้อย่างไร แม้ดีใจพยายามเลี้ยงลูกมา หวังได้พึ่งพาอาศัยในยามแก่ แต่ลูกถูกสติโรทรามยุยงก็หลงเชื่อ นำแม่ผู้บังเกิดเกล้าไปเผาทั้งเป็นในป่าช้า ภัยมันเกิดจากที่ฟังของแม่เสียแล้ว"^๑

ข. หญิงสะใภ้ของนางกัจจानीในเมืองพาราณสี ยุยงสามีให้ไล่แม่ตัวออกจากบ้าน สามีหลงเชื่อภรรยา ขับไล่มารดาตนออกจากบ้านไป นางกัจจानीเที่ยวขออาหารเพื่อนบ้านรับประทานอาศัยร่วมไม้ขายค้าผู้อื่น หลับนอน แต่สะใภ้ระลึกรอดแม่ตัวได้ ให้สามีไปนำแม่ตัวกลับคืนมาอยู่ด้วยกัน และเลี้ยงดูเป็นอย่างดี^๒

^๑ ขา.อ. ๕/๓๗๕-๓๗๗.

^๒ ขา.อ. ๕/๒๖๔-๒๖๕.

ค. หญิงสะใภ้คนหนึ่งของตายายตาบอดชาวเมืองพาราณสี เปื่อน่ายที่จะปฏิบัติพ่อแม่ผู้พิการ ยุงสามียให้เอาพ่อแม่ผู้ไปมาเสียในป่า สามียหลงเชื่อภรรยา สัมพระคุณพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดมา หลอกพ่อแม่ตาบอดนั่ง เกวียนไปเยี่ยมญาติในถิ่นไกล ครั้นถึงป่าเปลี่ยว บอกพ่อแม่ว่า ที่นี้โจรชุกชุม ให้พ่อแม่ตาบอดถือเชือกโคและไล่ไปพลาง ตนลงไปตรวจดูในบริเวณใกล้ ๆ หายไปสักครู่ ทำเสียงเป็นโจรคุกคามหุบตีพ่อแม่ทั้งสองของตน ฝ่ายพ่อแม่ร้องตะโกนให้ลูกหนีเอาตัวรอดไม่ต้องเป็นห่วงชีวิตคนแก่ เขาได้ยินพ่อแม่คร่ำครวญเช่นนั้น ใจที่แข็งกระด้างกลับอ่อนโยนทันที ไม่สามารถจะกลัมน้ำตาไว้ได้ จึงกระโดดลงจากเกวียนไปสักครู่ กลับมาปลอบขวัญพ่อแม่ว่า "บัดนี้โจรหนีไปแล้ว กลับบ้านกันเกิดอย่าไปเลยเพราะอันตรายมีรอบด้าน" จึงนำพ่อแม่กลับบ้าน เลี้ยงดูมิให้เดือดร้อน^๑

ข. หญิงสะใภ้ของคหบดีคนหนึ่ง ไม่พอใจสามี คำหนิสามีให้แม่ตัวฟังว่า "ลูกเขยของแม่ถึงจะบวชสักสิบพรรษา ก็หาศิลาจารวัดได้ยาก" แม่ของนางหูค่อนตึง พุดกับชาวบ้านร้านถิ่นตามที่ตนได้ยินว่า "ลูกเขยฉันทบวชเสียแล้ว" ประชาชนเล่าลือกัน ลูกเขยทราบเรื่องนั้นคิดว่าข้าวมงคลมีแก่เรา จึงบวชจริง ๆ บำเพ็ญเพียรไม่ช้าสำเร็จจอร์หัตผล^๒

ง. นางสุชาดาสะใภ้ของอนาถบิดตึกเศรษฐี ถือตัวว่านางเป็นธิดาของตระกูลมั่งคั่ง คือนางเป็นน้องสาวของนางวิสาขา และเป็นธิดาของธนัญชัยเศรษฐี นางอยู่บ้านสามีจึงไม่รู้จักเกรงใจใคร ดุด่าสาวใช้เป็นประจำ วันหนึ่งพระพุทธรูปองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ ทรงดุณีภาพลงด้วยเสียงเอะอะโวยวายอยู่หลังบ้าน จึงรับสั่งให้นางเข้าเฝ้า ทรงแสดงภรรยา ๗ จำพวก^๓ ให้นางฟัง แล้วให้นางเลือกเป็นภรรยาประเภทใด หลังจากนั้นนางจึงกลายเป็นสะใภ้ที่ไม่ทำความรำคาญใจให้แก่พ่อแม่ผู้^๔

✓หญิงสะใภ้บางพวกไม่สามารถยุงสามียให้หลงเชื่อตนได้ ยอมคล้อยตามสามี คล้ายกับทดลองดูว่าระหว่างตนกับพ่อแม่ผู้นั้น สามียรักและเชื่อใครมากกว่า หากเห็นน้ำใจสามียหนักแน่น ไมโอนเอนไปตามคำยุง ประหนึ่งภูเขาศิลาล้วนไมโยกโคลงด้วยกำลังลมฉะนั้น นางก็ต้องโอนอ่อนผ่อนตามความ

คือสาวงาม

^๑ ธ.อ. ๕/๖๑-๖๒

^๒ ข.อ. ๓/๔๓-๔๖.

^๓ อง. สตตก. ๒๓/๖๐/๕๓. ภรรยา ๗ จำพวก ภูภาคผนวกในเล่มนี้หน้า ๒๕๑, ข้อ [๓๐]

^๔ ข.อ. ๔/๕๕-๕๗.

คิดของสามี เช่น

ก. หญิงสะใภ้ของนางกาติยานีชาวเมืองสาวัตถี เห็นสามีปฏิบัติมารดาที่ยิ่ง คิดว่านานไป สามีจะนำเราออกจากบ้านนี้ เพราะอาศัยแม่ฉันนี่ก็ได้ จึงวางนโยบายที่จะขับไล่แม่สาวทางอ้อม ทำสิ่งที่แม่สาวไม่ชอบเสมอ ๆ โปริยเมลิคข้าว เร็ยรวดหัวบ้าน เรือน เมื่อสามีกลับจากทำงานนอกบ้าน นางบอกว่า นางจะอยู่ร่วมกับคนแก่แสมากไม่ได้ ในบ้านนี้นายจะเอาหญิงแก่ไว้หรือจะเอาฉันไว้ สามีฟังนางเล่าพฤติกรรมของมารดาโดยตลอด เขาตอบนางว่า "เธอยังแรกรุ่นครุณี มีกำลังวังชาคืออยู่จะไปอาศัยอยู่กับใครที่ไหนก็ได้ ไม่มีใครรังเกียจ แต่แม่ฉันแก่ทุพพลภาพ นอกจากฉันแล้ว ใครจะเป็นที่พึ่งของท่านได้ จะหันหน้าไปพึ่งเพื่อน ๆ เขาก็เป็นหน้าหนี เพราะคนแก่จู้จี้ขี้บ่น ใครเขาจะยอมรับไว้ ดีไม่ดีจะฝากศพไว้ให้เขาด้วยซ้ำ" นางฟังคำสามีสำนึกตัวว่า เราไม่สามารถให้แม่ลูกคู่นี้แตกแยกกันได้ ถ้าเรากลับบ้านของตน เราจะเป็นหญิงหม้ายชายหย่า หาความสุขยาก เพราะพวกผู้ชายจะมองเราเป็นของเล่น พวกผู้หญิงด้วยกันก็จะเห็นเราเป็นคนมักมากในกามารมณ์ นางจึงปรณินิบัติแม่สาว ด้วยกลัวว่าจะจะเป็นหม้าย^๑

ข. หญิงสะใภ้ของชายชราคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เห็นสามีปรณินิบัติบิดาเป็นอย่างดี จึงปรณินิบัติพ่อสาวอย่างสามี เมื่อสามีเห็นว่านางปรณินิบัติพ่อดี จึงมอบทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านนั้นให้เป็นสิทธิหน้าที่ของนาง อำนางและทรัพย์สมบัติทำให้นางลืมตัวว่าเป็นคนนอก จึงยุจะให้สามีแตกกับพ่อสาว แต่สามีบอกนางว่า พ่อฉันแก่แล้วจะไปไหนได้ ส่วนเธอนะยังสาวยังสวย จะไปไหนไม่มีใครปฏิเสธที่จะรับไว้เป็นขวัญใจของเขา ฉันทอดทิ้งบิดาไม่ได้ ตั้งแต่นั้นมา นางปรณินิบัติพ่อสาวเหมือนพ่อตัว^๒

ค. หญิงสะใภ้ของชายตาบอดคนหนึ่ง นายสุริฎฐกะสามีให้หลงเชื่อ เขาต้องการให้ภรรยารักใคร่พอใจ ทำตามภรรยาทุกอย่าง จึงนำบิดาตาบอดไปป่าช้า หมายใจจะฆ่า แต่ลูกชายอายุ ๗ ขวบของเขาตามปู่ไปด้วย พ่อให้กลับก็ไม่ยอมกลับ จับมือปู่ไปทุกหนทุกแห่งที่บิดานำปู่ไป เพราะเด็กน้อยคนนี้ได้ยินแม่พูดกับพ่อเสมอ ๆ ในเรื่องที่จะให้พ่อฆ่าจับปู่เสียจากบ้าน นายสุริฎฐกะ

^๑ ขา.อ. ๕/๒๖๑-๒๖๔

^๒ ขา.อ. ๕/๔๗๗-๔๗๘.

ชุดหลุมในป่าช้า ลูกชายถามว่า "หัวหอม เผือกมัน หัวเภาวัลย์ และเหง้าบัวไม่มีที่ที่พ่อชุด พ่อจะฝังปู่
ตาบอดทั้งเป็น เพื่อดับทุกข์ของแม่ แม่ของลูกมีราศีไม่ประเสริฐ เกิดลูกมาเลี้ยงดูด้วยความจำใจ
พ่อปลดทุกข์แม่ด้วยการฆ่าปู่ไม่ใช่ว่าทุกข์ของแม่จะหมด ภายหลังแม่จะมีทุกข์อย่างอื่นอีก พ่อจะตามเปลื้อง
ทุกข์ของแม่ไม่รู้จักหมดสิ้น" นายสวัสดิสงสารคำพูดของเด็ก ๗ ขวบ พาบิดากลับบ้าน ขับไล้
ภรรยาออกจากบ้าน ลูกชายแนะนำพ่อตามประสาเด็กให้พ่อเตรียมการที่จะนำกุลธิดาอื่นมาเป็นภรรยา
ภรรยาเก่าไต่ย่นข่าวเล่าลือ จึงกลับงอนง้อ ขอโทษลูกชาย พ่อผิว และสามี กลับใจประกอบด้วยคุณ
ธรรม บำรุงสามี พ่อผิว และลูกตลอดไป

หญิงสะใภ้บางพวกต้องการจะทำตนให้เป็นที่รักของพ่อผิวแม่ผิว จะทรมาณกายตนอย่างไร
ก็ยอม สร้างสถานการณ่างอย่างขึ้น เพื่อลวงตาคนให้เห็นไปในทำนองนั้น เช่น

ก. หญิงสะใภ้คนหนึ่งของราชทศเศรษฐี เป็นหญิงหมั้น แต่นางแสดงอาการว่ามีครรภ์
เพราะไต่ย่นพ่อผิวแม่ผิวพูดกันว่า สกุลที่ไม่มีบุตรจะขาดสูญ นางแสดงว่าครรภ์แก่เต็มที่แล้ว จะไป
คลอดที่บ้านตน ขึ้นรถไปกับบิวารเป็นอันมาก ในระหว่างทาง นางออกไปจากหมู่บิวาร เพื่อทำ
สรีริกจ พบสตรียากจนเดินทางมากับหมู่เกวียน คลอดลูกทิ้งไว้ที่โคนต้นไทร เพราะนางรีบไปกับหมู่
เกวียน สะใภ้ราชทศเศรษฐี เปลื้องผ้ารัดท้องออก เอาเลือดและมลทินครรภ์ทำท้องตน กลับมาบอก
แก่บิวารว่าตนคลอดแล้ว ตั้งชื่อทารกว่า นิโครธกุมาร เพราะเกิดที่ต้นไทร ในวันเดียวกันนั้น สะใภ้
ของอนุเศรษฐีก็คลอดบุตร ตั้งชื่อว่า สาขุมาร และภรรยาของช่างขุนคลอดบุตร ตั้งชื่อว่า โปติกุมาร
ราชทศเศรษฐีบิดียนต์เป็นที่ยิง นำทารกทั้ง ๓ มาเลี้ยงร่วมกัน เด็กทั้ง ๓ เจริญเติบโตขึ้นเป็นสหายกัน
ไปเรียนกลปริทยาที่เมืองตักกสิลา เมื่อจบการศึกษาเดินทางกลับบ้าน ถึงเมืองพาราณสี ซึ่งพระเจ้า
แผ่นดินทิวงคตมาเป็นเวลา ๗ วันแล้ว กุมารทั้งสามเข้าเมืองไม่ทันเวลาประตุ จึงนอนโคนไม้ภาย
นอกเมืองใกล้ศาลเทพารักษ์ โปติกุมารตื่นแต่ดึก ไต่ย่นเสียงไก่ที่ศาลเทพารักษ์ทะเลาะอวดศึกดา
กัน ไก่ตัวล่างที่ถูกไก่ตัวบนถ่ายอุจจาระรดอวดว่า ข้ามีศีกตามาก ถ้าใครฆ่าข้ากินเนื้อจะได้ทรัพย์พัน
กหาปณะในวันรุ่งขึ้น ไก่ตัวบนอวดบ้างว่า "แต่นั้นรี ข้าดี ใครฆ่ากินเนื้อล้มจะได้เป็นพระราช

ใครกินเนื้อธรรมดาจะได้เป็นเสนาบดี ใครกินเนื้อติดกระดูกจะได้เป็นขุนคลัง" โปติกุมารเป็นขึ้นไปจับไก่ตัวบนมาฆ่าปรุงอาหาร เอาเนื้อล่อมให้นิโครธกุมาร เอาเนื้อธรรมดาให้สาขุมาร ส่วนตนเองและเนื้อติดกระดูกกิน พอสามสหายรับประทานอาหารเสร็จ ประชาชนชาวเมืองพาราณสีตีกลองเสียงบุษยราษรด เกยเอานิโครธกุมารมาเป็นพระราชาทรงเมืองพาราณสี นิโครธกุมารทรงแต่งตั้งสาขุมารเป็นเสนาบดี และทรงแต่งตั้งโปติกุมารเป็นขุนคลัง โปติกุมารกราบทูลเหตุการณ์ที่ตนประสบมาให้พระราชาสดับ และเสนาบดีฟัง สาขุมารโกรธโปติกุมาร ที่เขาไม่ให้ตำแหน่งพระราชาก่อน เมื่อขุนคลังโปติกะกลับไปกรุงราชคฤห์ เชิญบิดามารดาสหายและของตนไปอยู่ด้วยกันที่กรุงพาราณสี แต่บิดามารดาทุกคนปฏิเสธด้วย เห็นว่าอาชีพเดิมนั้นยังไม่ไร้ความหมาย โปติกุมารกลับไปแหวะบ้านสาขุมาร ถูกไล่ออกจากบ้าน พระราชาจะทรงเปลี่ยนโปติกุมารให้เป็นเสนาบดี แต่เขาไม่ต้องการ พระราชาจึงทรงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งขุนคลัง แต่สามารถจัดการกองทัพได้ด้วย เล่ากันว่า ตำแหน่งนี้ไม่เคยมีมาก่อน เริ่มมีมาแต่สมัยนั้น เป็นอันว่าสะใภ้ของราชคฤห์เศรษฐี ได้ช่วยชีวิตทารกที่ถูกแม่คลอดทิ้งไว้จนได้เป็นพระราชาก็เพราะนางต้องการให้พ่อมีแม่ผู้รักใคร่ พอใจในตัวนาง^๑

ข. นางวรรรทาสীগูกพวกเพื่อนลูกชายอุตตรเศรษฐี พุดลือว่านางเป็นสะใภ้บุตรเศรษฐี นางชอบใจยิ่ง อยากจะเป็นสะใภ้เศรษฐีให้ได้ ใช้สืลาแ่งอนของสตรีประเล้าประโลมลูกชายเศรษฐีไปรยั้มให้ลูกชายเศรษฐีจนเห็นพัน ลูกชายเศรษฐีถือเป็นนิมิตร ได้อัญฐิกลัญญา เห็นนางปรากฏเหมือนร่างกระดูกเดินได้ เขาให้รางวัลแก่นางแล้วส่งนางกลับบ้าน หล่อนไม่ยอมกลับบ้าน เพราะละอายเพื่อน ๆ มารดาของนางตั้งข้อหาว่าลูกชายอุตตรเศรษฐีฆ่าลูกสาวนาง นำเรื่องยื่นฟ้องร้องพระราชาลูกชายเศรษฐีถูกสอบถามถึงที่อยู่ของนางวรรรทาสীগูกบอกไม่ได้ จึงถูกตัดสินประหารชีวิต ประชาชนแตกตื่นกันทั่วพระนคร พวกกันไปดูการประหารชีวิตลูกชายเศรษฐี นางวรรรทาสีไปปรากฏตัวแก่มารดา มารดานางถอนฟ้อง ราชบุรุษปล่อยลูกชายอุตตรเศรษฐี เขาจึงบวชเจริญวิปัสสนาลำเร็จอรหัตผล^๒

^๑ ชา.อ. ๔/๔๖๘-๔๗๗.

^๒ ชา.อ. ๔/๔๕๑-๔๕๘.

หญิงสะใภ้บางพวกมีเหตุผลในการที่จะประพฤติปฏิบัติต่อพ่อสามี เมื่อเห็นพ่อสามี แม่สามี และสามีปฏิบัติไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ย่อมให้การแนะนำอย่างละมุลละม่อม เพื่อให้รู้เหตุรู้ผล จะเลิกละความเห็นผิดนั้นเสีย เช่น

ก. กุลธิดาคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี ลูกสาวอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ เป็นสะใภ้ของสกุลที่ไม่มีศาสนา นางปรนนิบัติสามีดี บำรุงพ่อสามีแม่สามี และคนในบ้านเป็นอย่างดี จนพ่อสามีแม่สามี และสามียอมให้นางทำอะไรได้ตามใจชอบ นางเห็นว่าคนที่ไม่มีศาสนาเหมือนกับคนที่ไม่มีการแจกเงาส่งหน้าให้เห็นใฝ่ผ้าที่ใบหน้าได้ และไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ย่อมตกไปในทางผิดได้ง่าย นางจึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขไปฉันที่บ้าน พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่คนเหล่านั้น พวกเขาเป็นโสดาบันบุคคลทั้งหมดแม้กระทั่งทาสและกรรมกร ในที่สุด นางกับสามีออกบวชเจริญวิปัสสนาสำเร็จอรหัตผล^๑

ข. นางจุฬภักทาลูกสาวอนาถปิณฑกเศรษฐี ในเมืองสาวัตถี เป็นสะใภ้กุลเศรษฐี ผู้ซึ่งเคารพนับถือพวกนิครนถ์ แม้นางไม่นับถือศาสนา นิครนถ์ (โชน) แต่นางไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม นางถูกพ่อสามีแม่สามีประณามว่าเป็นคนไม่มีศาสนา ไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ย่อมเป็นคนหยาบช้ำทารุณ ไม่มีน้ำคือศาสนาสำหรับชำระล้างมลทินใจ จึงขับไล่นางออกจากบ้าน นางบอกว่านางมีเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ และเครื่องยึดเหนี่ยวนั้นสำคัญยิ่งเหมือนกับเนื่อนาติที่มีปุยมผสมส่วน ทว่านพิชลงไปได้รับผลเป็นแมนั่นฉะนั้น นางนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ด้วยการขว้างดอกมะลิไปในอากาศ ต่อหน้าต่อตาพ่อสามีแม่สามี พระพุทธเจ้าทรงทราบที่นางนิมนต์ ด้วยสัญญากรรมเหล่านั้น เสด็จไปบ้านนางทางอากาศพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์อรหัตต์ล้วน ๆ ทรงแสดงธรรมแก่อุคคเศรษฐีและบริวารฟัง ทุกคนในบ้านนั้นเป็นโสดาบันบุคคล และนับถือพระพุทธศาสนา มีความเห็นเป็นสัมมาทิฐิตลอดไป^๒

ค. นางวิสาขามหาอุบาสิกาสะใภ้ของมิตคารเศรษฐีในเมืองสาวัตถี ถูกพ่อสามีไล่ออกจากบ้านเพราะนางพูดกับภิกษุที่ไปปิดทาบตที่หน้าบ้านว่า พ่อสามีนางกินของเก่า และพ่อสามีไม่รู้ความหมายของโอวาท ๑๐ ข้อ^๓ ที่ธมชัชเศรษฐีบิดานางสั่งสอนก่อนส่งนางมายังสกุลสามี แต่นางสามารถทำ

^๑ ข.อ. ๔/๔๕๑-๔๕๔

^๒ ธ.อ. ๗/๑๑๔-๑๒๐

^๓ ธ.อ. ๓/๔๔ โอวาท ๑๐ ข้อ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๖๔ ข้อ [๔๕]

ให้พ่อด้วทราบความหมายของโอวาททั้ง ๑๐ นั้น และเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้^๑ พ่อด้วของนาง
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างที่เราเรียกกันว่า "อจลศรัทธา" ตลอดไป^๒

บทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีที่เป็นสะเก็ก มีปรากฏในวรรณคดีบาลี ทั้งไม่น่านิยมชมชอบ
และไม่น่านิยมชงชอบ ความเป็นอยู่ของหญิงสะเก็กสมัยนั้น เป็นที่น่าสังเกตุอย่างหนึ่ง คือหลังจากทำ
อาวาทหรืออาหมงคลแล้ว พวกนางอยู่ในบ้านของสามี มีความใกล้ชิดกับพ่อด้วแม่ด้วเป็นอย่างยิ่ง คอย
ปรนนิบัติพ่อด้วแม่ด้วมากกว่าที่จะอุปัถฌ์บำรุงบิดามารดาตน และคำที่พบเสมอ ๆ ในวรรณคดีบาลี คือ
คำว่า "เมื่อนาง เจริญวัยไปสู่สกุลสามี" แสดงว่าสตรีแต่งงานหรือมีได้แต่งงาน แต่มีสามีแล้ว ไม่ได้
อยู่กับพ่อแม่ตน นั่นเป็นธรรมเนียมประเพณีของคนสมัยนั้น พวกสตรีจึงมีโอกาสบำเพ็ญมาตาปิตุญฐาน
ธรรมน้อยมาก ซึ่งธรรมข้อนี้เป็นวัตรบทข้อหนึ่งในวัตรบท ๗^๓ ที่ผู้บำเพ็ญแล้วได้ไปเกิดเป็นท้าวสักก
เทวราช ดังนั้นจึงมีคำกล่าวไว้ในวรรณคดีบาลีว่า "ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสที่สตรีจะเป็นท้าวสักก
เทวราช"^๔

^๑ ธ.อ. ๓/๖๗-๖๘

^๒ ธ.อ. ๓/๔๗-๕๐

^๓ ธ.อ. ๑/๑๔๔. คำบาลีว่า "ปติกุล อตมาลี," และ "ปติกุล คตา". ธ.อ. ๓/๒๗
คำบาลีว่า "ปรกุล คตาปี" และในที่อื่น ๆ อีกมาก แสดงว่า สตรีมีสามีต้องอยู่บ้านเรือนสามี.

^๔ ส.ส. ๑๕/๔๑๐-๔๑๑; ๔๐๔-๔๐๕/๓๓๗-๓๓๘. วรรค ๕ ดูรายละเอียดในเล่มนี้
หน้า ๒๔๗ ข้อ [๓๔]

^๕ อง. เอก. ๒๐/๑๖๖/๓๗

๔. สตรีในฐานะเป็นมารดา

สตรีที่เป็นมารดามีพฤติกรรมผิดแผกกันในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

สตรีที่เป็นมารดา บางพวกถือมั่นอยู่ในความเป็นผู้เลี้ยงดูที่ดี มีความประพฤติปฏิบัติ เป็นตัวอย่างได้ดี เช่น

ก. พระนางสิริมหามายาเทวี ซึ่งเป็นพุทธมารดา มีความประพฤติ เป็นตัวอย่างของสตรีที่เป็นมารดาได้ เพราะพระนางไม่ห่วงวายในพวกผู้ชาย ไม่เป็นนักเลงสุรา มีใจบำเพ็ญความดีในชาตินี้เท่านั้น แต่พระนางได้บำเพ็ญมาเป็น เวลาแสนกัลป์ และตั้งแต่พระนางประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดาไม่เคยขาดศีลห้า^๑ แม้ประเพณีไทยในโบราณ เมื่อสตรีตั้งครรภ์ มักจะให้มารดาได้พบเห็นแต่สิ่งสวย ๆ งาม ๆ ความประพฤติของสตรีที่มีครรภ์ก็ควรให้เป็นในทางที่น่านิยมยินดี เหล่านี้ถือกันว่าเป็นสิริมงคลแก่เด็กในครรภ์ด้วย เชื่อกันว่า เมื่อมารดาประพฤติปฏิบัติชอบ เด็กที่จะเกิดมาเป็นคนดีมีสุขภาพสมบูรณ์ และมีความเฉลียวฉลาดสามารถยิ่ง

ข. นางสาวดาธิดาเสนาณีภุมณี ในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ปราบปรามที่จะมีลูกชายหัวปี บนบานศาลกล่าวแก้ต้นไทรใหญ่ก่อนที่นางจะมีสามี เมื่อนางมีสามีที่ฐานะเท่าเทียมกัน ด้วยอำนาจที่นางตั้งใจดีมาก่อน นางตั้งครรภ์แรกเป็นชาย ขณะที่นางตั้งครรภ์ นางยึดมั่นถือมั่นในความสัตย์ เห็นได้จากที่นางตระเตรียมการหุงข้าวมธุปายาสเป็นเวลาแรมปี^๒ เพราะฉะนั้น หลังแต่นางคลอดแล้วจะเป็นเวลาที่ปีไม่ปรากฏ นางจึงจะได้ทำพิธีกรรมแก้ต้นไทร โดยบริจาครทรัพย์ในการตระเตรียม นั้นเป็นจำนวนแสนกหาปณะ^๓ แต่น่านิยมชมชอบในความสัตย์ซื่อถือมั่นของนาง ในกรณีที่ได้ให้คำมั่นสัญญาไว้กับต้นไทรแล้วไม่ลืมเลือนหายไปอย่างคลื่นกระทบฝั่ง

^๑ ชา.อ. ๑/๗๔

^๒ ชา.อ. ๑/๑๐๗-๑๐๘. ข้าวมธุปายาสต้องการน้ำมันโคที่ข้นและมีไอซารส โดยวิธีปล่อยแม่โคนมพันตัวเข้าบ่าระเอบเครื่องให้กินหน่อชะเอมเครื่อง แล้วให้แม่โคนม ๕๐๐ ตัวกินน้ำมันของแม่โคนมอีก ๕๐๐ ตัวที่เหลือ แล้วแบ่งแม่โคนมออกเป็นสองฝูง ๆ ละ ๒๕๐ ตัวอีก ให้แม่โคนม ๒๕๐ ตัวกินน้ำมันของแม่โคนมอีก ๒๕๐ ตัว แบ่งอย่างนี้จนเหลือแม่โคนม ๑๖ ตัว แล้วแบ่งแม่โคนมออกเป็นสองฝูง ๆ ละ ๘ ตัว ริดเอาน้ำมันของแม่โคนม ๘ ตัวนั้นหุงข้าวมธุปายาส

^๓ ชา.อ. ๑/๑๐๗-๑๐๘.

ค. นางภัฏฐหาริกามารดาของพรหมทัตถุมาร เมื่อนางตั้งครรภ์กุมาร นางสัตย์ซื่อถือมั่นในคำสั่งของพระเจ้าพรหมทัตที่ว่า ถ้าครรภ์นี้เป็นลูกหญิง ให้จำหน่ายธำมรงค์ที่พระองค์ทรงมอบให้ นั้นเลี้ยงดู ถ้าครรภ์นี้เป็นลูกชาย ให้นางนำไปยังพระราชวัง เมื่อนางคลอดลูกชายนำไปถวายพระราชา พระเจ้าพรหมทัตทรงปฏิเสธความเป็นโอรสของพระองค์ นางโยนทารกนั้นขึ้นไปในอากาศ ด้วยการตั้งสัจจกิริยาว่า "ถ้าทารกนี้ไม่ใช่พระโอรส ขอให้ตกลงถึงแก่ความตาย ถ้าทารกนี้เป็นพระโอรส ขอให้ล่องลอยอยู่ในอากาศ" ทารกนั้นขัดบัลลังก์อยู่ในอากาศ เปล่งวาจาออกมาว่า "พระองค์เป็นประมุขของอาณาจักรประชาชาติ ทรงชุบเลี้ยงชนเหล่านั้น ด้วยทรงประพฤติทศพิธราชธรรม เป็นที่น่ายกย่องสรรเสริญยิ่งนัก พระองค์ทรงชุบเลี้ยงพระโอรสของพระองค์เพียงคนเดียว น่าดำหนิดิเดียนหรือ?" นี่คือความสัตย์ซื่อของนาง ปรากฏผลทันตาเห็น^๑

✓ สตรีผู้เป็นมารดาบางพวกรักลูกห่วงลูกไม่เฉพาะแต่ชาติปัจจุบันเท่านั้น สายสัมพันธ์แห่งความรักระหว่างแม่กับลูกย่อมฝังแน่นเกี่ยวโยงถึงกันในทุกกาลอดีต ปัจจุบันและอนาคต เช่น

ก. นางพรหมณีชาวเมืองสาเกต เมื่อพราหมณ์สามีทูลนิมนต์พระพุทธรองค์เสด็จไปสู่นบ้านของตน นางพรหมณีออกมาถวายบังคมพระพุทธรเจ้า กราบทูลว่า "ลูกหายหน้าหายตาไปเสียนาน" แล้วนางให้บุตรธิดาของตนออกมาทูลพระพุทธรเจ้าผู้เป็นพี่ชาย พระภิกษุสงฆ์เห็นดังนั้นโจษชันกันว่า พราหมณ์และพราหมณีคู่นี้พระพุทธรองค์ผู้เป็นชัตติยชาติ แต่เสียงโจษชันกันนั้นสงบลง ด้วยพระพุทธรองค์ตรัสว่า "ตถาคตเจริญเติบโตในมือของพราหมณีนี้หนึ่งพันห้าร้อยชาติ โดยที่นางพราหมณีเป็นแม่ห้าร้อยชาติ เป็น บ้าห้าร้อยชาติ และเป็นน้าห้าร้อยชาติ ความรักอาลัยอันเป็นบุพเพสันนิวาสนั้นจะขาดลงได้แสนยาก"^๒

ข. มารดาลูกชายกฏุมพีเห็นเพื่อนบ้านกู้เงินสามีไปพันกหาปณะ เมื่อสามีตายไป เพื่อนบ้านยังไม่ใช้คืน ขณะที่นางป่วยอยู่ บอกให้ลูกชายไปทวงคืน นางตายลง ลูกชายเดินทางไปทวงหนี้ วิทยาลัยของมารดานิรมิต เป็นสุนัขจิ้งจอก เต็นสกตหน้าลูกชายหลายครั้ง เพื่อบอกเหตุการณ์ว่า ข้างหน้ามีโจรซ่อนอยู่ เขาเอาก่อนกิน ท่อนไม้ขว้างปาสุนัขจิ้งจอกนั้นให้หนีไป พอนกกระเรียนมาจับกิ่งไม้หน้า

^๑ ชา.อ. ๑/๒๐๔-๒๐๖

^๒ ชา.อ. ๒/๑๐๔-๑๑๐.

ลูกชายกฏมพิสังเสียงร้องเรียกให้โจรไต่ยั้น เขาประนมมือไหว้ด้วยเข้าใจว่าเป็นนกงมกล หันไต่ยั้น เขาถูกโจรจับได้ แต่หัวหน้าโจรมีธรรมของโจรอยู่ที่ว่า เมื่อจับเชลยที่เหน็ดเหนื่อย ทิวโทยมา จะไม่ทำร้าย แล้วสั่งสอนลูกชายกฏมพิว่า "คนหวังดีท่านกลับเห็นว่าเขาหวังร้าย ส่วนคนหวังร้ายท่านกลับเห็นว่าเขาหวังดี คนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว, ดีแต่พูด, หล้อตามทุกกรณี และชักชวนในทางฉิบหาย นั่นคือมิตรปฏิรูป ๔ จำพวก^๑ คนมีอุปการคุณ^๒ สนับสนุนช่วยเหลือในสิ่งที่ควรช่วย ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ แนะนำประโยชน์ให้ และเอ็นดูรักใคร่^๓ นั่นคือมิตรแท้ ๔ จำพวก^๔" ดังนี้แล้วปล่อยเขาไป^๕

ค. นางพสุนธรีเทพธิดา เห็นสุวรรณสามถูกศรอาบยาพิษของพระเจ้ากบิลราชราชาแห่งเมืองพาราณสีสลบสลออยู่ริมท่าน้ำแห่งแม่น้ำมิกสมมตน์ที่ ด้วยอำนาจบุพเพสันนิวาสที่นางเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามมาในชาติที่เจ็ดโดยนับย้อนหลังขึ้นไป นางตั้งสัตยาธิษฐาน ให้สุวรรณสามหายจากพิษศร^๖ พร้อมทั้งปาริกาตาสินี และทูลลบัณฑิตตาสว ผู้ให้กำเนิดสุวรรณสามในปัจจุบันชาตินั้น ซึ่งพระเจ้ากบิลราชานำมาที่สุวรรณสามถูกศรนั้น ตั้งสัตยาธิษฐานในท่านองเดียวกัน ปรากฏการณ์ ๔ อย่างเกิดขึ้นพร้อมกัน คือ สุวรรณสามหายจากพิษศร, จักขุพ่อนสุวรรณสามมองเห็นอย่างเต็ม, อรุณขึ้น และทั้ง ๔ คนไปปรากฏอยู่ในอาศรมบท ด้วยเทวานุภาพ^๗

ข. นางยักษ์ฉิมมารดาในอดีตชาติของसानุสามเณร นางยังถือว่าसानุสามเณรเป็นลูกชายของตน แม้อยู่กันหลายเหล่าอื่นก็ให้ความเคารพนางในฐานะที่นางเป็นมารดาของสามเณรที่เป็นธรรมกถึก เมื่อसानุสามเณรจะลาสิกขา นางก็สั่งกายสามเณรให้สลบไป เพื่อทำอันตรายขัดขวางการลาสิกขาของसानุสามเณร^๘

✓ สตรีผู้เป็นมารดาบางพวกรักลูกจนเสียลูกเสียผิว และในที่สุดตัวเองก็เสียชีวิตไปบ้าง มีชีวิตอยู่อย่างไรความหวังบ้าง เช่น

^๑ ที.ปา. ๑๑/๑๘๖/๑๘๘. มิตรปฏิรูป ๔ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๔ ข้อ [๑๔]

^๒ ที.ปา. ๑๑/๑๘๒/๒๐๑.

^๓ ชา.อ. ๔/๑๕๐-๑๕๓.

^๔ ชา.อ. ๕/๑๕๔-๑๕๕.

^๕ ชา.อ. ๕/๑๑๕-๑๑๘.

^๖ จ.อ. ๗/๑๕๓-๑๕๔.

ก. นางอศมุขียักษิณี กินเนื้อมนุษย์เป็นปกติ แต่ในวันหนึ่งนางจับพราหมณ์รูปงามคนหนึ่ง ซึ่งกำลังเดินทางไปกับพรรคพวก หมายถึงจะกินเป็นอาหาร แต่ขณะที่อุ้มไป เกิดพอใจสัมผัสของพราหมณ์ นางพาไปถึงถ้ำที่อาศัย เอาพราหมณ์เป็นสามี ต่อมานางจับมนุษย์กินแล้ว นำเสื้อผ้าและอาหารสำหรับมนุษย์มาให้พราหมณ์สามี นางอศมุขียักษิณีตั้งครมร์ คลอดลูกชายคนหนึ่ง เรียกชื่อกันภายหลังว่า "บทฤศล" นางรักและตามใจลูกชายมาก เวลาที่นางออกไปหากินนอกถ้ำ ลูกชายผลักร้องกินที่ปิดประตูถ้ำ นำบิดา ออกเดินเล่นข้างนอก ลูกชายถามพ่อว่า ทำไมหน้าแม่กับหน้าพ่อไม่เหมือนกัน พ่อจึงเล่าให้ลูกฟังโดยตลอด ลูกชายพาพ่อหนี แต่นางอศมุขียักษิณีกลับมาทัน จับไว้ในถ้ำตามเดิม ลูกชายหลอกถามเขตแดนที่แม่มีอำนาจ นางบอกว่าทุกทิศที่ภูเขาล้อมรอบเป็นเขตแดนที่นางสามารถจับมนุษย์มาได้ วันต่อมา ลูกชายพาพ่อหนีแม่ ไปพ้นเขตแดนนั้นโดยเร็ว นางอศมุขียักษิณีกลับจากหากินไม่เห็นลูกและสามีจึงไล่ตามไปโดยเร็ว^๑ ทนพราหมณ์สามีและลูกชายกำลังข้ามฝากอยู่กลางแม่น้ำ นางอศมุขียักษิณีห้ามลูกชายไม่ให้ไป ถิ่นมนุษย์ แต่ลูกชายไม่ยอมกลับ นางบอกว่า การเป็นอยู่ในถิ่นมนุษย์นั้นยาก ลูกควรเรียนมนตร์ไว้ นางเขียนเวทย์มนตร์ไว้ที่แผ่นหินริมฝั่งแม่น้ำ นางตีกองนางจนดวงใจแตกตาย สองพ่อลูกข้ามฝากกลับไปทำศพนางอศมุขิณี ฝ่ายลูกชายเรียนมนตร์ชื่อจินตคามณี^๒ เพื่อเป็นชายชาตรีในกาลต่อไป

^๑ ขา.อ. ๔/๓๖๔-๓๖๕. ตอนนี้ แนวความคิดในการสร้างโครงเรื่องคล้ายกับแนวความคิดของสุนทรภู่ที่สร้างโครงเรื่อง "พระอภัยมณี" ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร; สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๔), หน้า ๑๒-๑๕, ๑๓๔-๑๕๒. ต่างกันในเรื่องพระอภัยมณี ถ้าผีเสื้อน้ำอยู่ในทะเล ในเรื่องนี้ถ้ำนางอศมุขียักษิณีอยู่ในป่า.

^๒ ขา.อ. ๔/๓๖๕. ตอนนี้โครงเรื่องคล้ายกับเรื่องสังข์ทอง ตอนที่นางพันธุรัตสนองคาอาเวทย์มนตร์เรียกเนื้อเรียกปลาให้สังข์ทอง แล้วกลืนใจตายที่เชิงเขา ในเรื่องนี้นางอศมุขียักษิณีเรียนมนตร์ชื่อจินตคามณีท้าวท้าวแล้วรู้จักรอยเท้าว่าเป็นของใคร แม้ผู้นั้นเหยียบมาแล้วตั้ง ๑๒ ปี. แล้วนางตีกองนางจนดวงใจแตกตายที่ริมฝั่งแม่น้ำ

ข. มารดาของมิตตวันทุกะในเมืองพาราณสี รักลูกหวังดีแก่ลูก อยากให้ลูกเป็นคนที่มีศีลมีธรรม เมื่อสามีตายทิ้งทรัพย์สมบัติประมาณ ๘๐ โกฏิไว้แก่นาง นางจ้างลูกชายให้ไปฟังธรรมในวัด มิตตวันทุกะอยากได้ทรัพย์ จึงไปนอนหลับอยู่ในวัดตลอดคืน บทธรรมสักบทไม่กระทบหูเขาเลย รุ่งขึ้น กลับบ้านไม่ได้ค่าจ้าง ไม่ยอมรับประทานอาหาร เมื่อมิตตวันทุกะคิดจะค้าขายทางทะเล แม่รักห่วงลูกมาก ไม่อยากให้ลูกจากไป ขณะที่มิตตวันทุกะไปลงเรือ มารดาขวางทางเขาไว้ เขาตีมารดาผู้บังคับเกิดเกล้าล้มกลับไป แล้วเขารับไปลงเรือออกทะเล^๑ เล่ากันว่า เมื่อมิตตวันทุกะโดยสารเรือไป เรือหยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่ว่ายยับเขยื้อนเลย นายเรือจึงออกฉลากกาลกรรณีให้คนในเรือจับกันคนละ ๓ ครั้ง ฉลากกาลกรรณีก่อกำมิตตวันทุกะทั้ง ๓ ครั้ง ทุกคนในเรือตกลงจับเขาลอยแพ เขาลอยไปถึงเกาะแรกร่วมสุขารมณ์กับนางเปรต ๔ คน ในเกาะที่สอง ร่วมภริมย์กับนางเปรต ๘ คน ในเกาะที่สาม ร่วมกับนางเปรต ๑๖ คน และในเกาะที่สี่ ร่วมกับนางเปรต ๓๒ คน เขายังไม่รู้จักพอกด้วยกามารมณ์เพียงนี้ ยงแพเดินทางต่อไปถึงอุสสหนรก เขาเห็นเป็นเมืองสวยงาม ต้องการจะเป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองนั้น เดินเข้าไปพบชายคนหนึ่งถูกจักรคมปานกรดผัดศีรษะอยู่ มิตตวันทุกะเห็นเป็นดอกบัว^๒ เครื่องจองจำ ๔ อย่าง^๓ ที่จองจำสัตว์นรกนั้นอยู่ ปรากฏแก่มิตตวันทุกะเหมือนกับทรวง โลหิตที่ไหลออกจากศีรษะของสัตว์นรกนั้น ปรากฏแก่มิตตวันทุกะประหนึ่งจันทน์แดงที่ลูบไล้หัวสรรพางค์ เสียงที่สัตว์นรกนั้น ร้องให้ครวญครางด้วยความเจ็บปวด ปรากฏแก่มิตตวันทุกะเหมือนเสียงทुरยสังคีต มิตตวันทุกะขอดอกบัวจากสัตว์นรกนั้น มันคิดว่านายคนนี้จะสร้างกรรมไว้เหมือนกับเรา จึงยกจักรนั้นวางลงบนศีรษะมิตตวันทุกะด้วยอำนาจผลกรรมที่ตีมารดาผู้ให้กำเนิดนั้น มิตตวันทุกะจะร้องให้ใครช่วย^๔

สตรีที่เป็นมารดาบางพวกมีลูกมากเท่าใด ในความรู้สึกรักใคร่ของแม่เสมอเหมือนไปหมดทุกคนไม่เลือก เฉพาะคนใดคนหนึ่งเช่น

^๑ ขา.อ. ๕/๔๑๔-๔๒๐.

^๒ ขา.อ. ๕/๔๒๑. สำนวนไทยว่า "เห็นกงจักรเป็นดอกบัว" น่าจะได้จากนี้

^๓ เครื่องจองจำ ๔ อย่าง คือ เครื่องจำมือ ๒, เท้า ๒ และ คอ ๑ ได้แก่ชื่อคา

^๔ ขา.อ. ๕/๔๒๑-๔๒๒.

ก. สตรียากจนคนหนึ่งมีลูกเจ็ดคน ลูกทุกคนมีสุขภาพดี นางเดินไปไหนมีลูกคนหนึ่งถือหม้อข้าว คนหนึ่งถือเสื่อปูนอน คนหนึ่งเดินหน้า คนหนึ่งเดินหลัง คนหนึ่งจับมือนาง คนหนึ่งนางอุ้มไว้ และอีกคนหนึ่งนั่งบนคอนาง นางไปไหนมาไหนเหมือนละครโรงใหญ่ เศรษฐีมีทรัพย์ไม่มีบุตร เห็นนางแล้วเกิดอิจฉานาง ในการที่นางไม่คิดว่าลูก ๆ ยุ่งยากและวุ่นวายแต่ประการใด^๑

ข. ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ นางเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แต่นางเป็นภรรยาของนายพรานชื่อฤกฤกมิตร์^๒ มีลูกชาย ๗ คน ทุกคนมีอาชีพเป็นพรานเนื้อเหมือนบิดา นางรักลูกทุกคนเท่ากัน ทุกคนมีภรรยา นางหวังดีแก่คนเหล่านั้น ประสงค์ที่จะให้คนเหล่านั้นเลิกละอาชีพพราน แต่ไม่มีโอกาสที่จะแนะนำสามีและลูก วันหนึ่งสามีนางไปหาสัตว์ป่าฆ่าผิดปกติ นางจึงให้ลูกชายทั้งเจ็ดคนไปตาม ลูกทั้งเจ็ดคนหายไปอีก นางกับสะใภ้เจ็ดคนตามไปอีก เห็นบุรุษทั้งแปดคนเหลือไหลโคลย้อย น้ำลายไหลวอด ๆ ออกจากปาก กำลังเล็งธนูไปทางทิศเดียวกัน^๓ นางมองดูไปที่เป้าหมาย เห็นพระพุทธรูปเจ้า จึงวิ่งไปถวายบังคม พลาจร้องท้าวว่า "อย่าฆ่าบิดาของเรา" ทุกคนวางธนูลง .. แล้วเข้าไปถวายบังคม กราบขอขมาโทษพระพุทธรูปเจ้า นายฤกฤกมิตร์ ลูกชาย และสะใภ้รวม ๑๔ คน พึงธรรมเทศนา สำเร็จโสดาปัตติผล เป็นอันว่าโอกาสที่นางหวังให้คนเหล่านั้น เลิกละปาณาติบาตก็มาถึงจนได้^๔

^๑ ชา.อ. ๗/๑๔๐.

^๒ ธ.อ. ๔/๒๕-๒๖ เกิดปัญหาขึ้นในระหว่างภิกษุสงฆ์ว่า พระโสดาบันย่อมฆ่าสัตว์ด้วย เพราะนางต้องหยิบเครื่องมือฆ่าสัตว์ให้สามีบ้างเป็นแน่ แต่พระพุทธรูปเจ้าตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า "ถ้ามือไม่มีแผล คนก็อย่าพิชไป ยาพิชไม่เผาไหม้มือที่ไม่มีแผล บาบก็ไม่มีแก่ผู้ไม่กระทำ"

^๓ ธ.อ. ๔/๒๕^{๕-๖} ชายชาตรีถือเครีคตรองนี้ นำเอาข้อความตรงนี้ไปใช้เป็นคาถาอาคม ป้องกันธนู มีความว่า "สตฺถา ธนุ อากจฺจิตฺตํ ทตฺวา วิสฺสชฺชฺเชตฺตํ นาทาสี" แปลว่า "พระศาสดาทรงให้พวกเขาโก่งธนูได้ แต่ไม่ให้พวกเขาปล่อยลูกธนูมาหาพระองค์"

^๔ ธ.อ. ๔/๒๒-๒๖.

ค. นางมัลลิกาธิดาเจ้ามัลละแห่งเมืองกุลินารา ภรรยาของพันธูละ เสนาบดีของ พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสาวัตถี นางคลอดลูกชายฝาแฝด ๑๖ คู่^๑ นางมีลูกชายรวมทั้งสิ้น ๓๒ คน ทุกคนสำเร็จศิลปวิทยา เมื่อลูกชายทุกคนมีภรรยา ในครอบครัวของนางมีสมาชิก ๖๖ คน และนางรักลูกชายลูกสะใภ้เสมอเหมือนกันหมด แต่ความสุขในครอบครัวของนาง ถูกทำลายลงด้วย น้ำมือของอมาตย์ผู้ตัดสินคดีโกง โกรธแค้นพันธูละ เสนาบดีที่ตัดสินคดี โดยยุติธรรม^๒ และเป็นที่รักใคร่ นับถือของประชาชน พวกอมาตย์หน้าซื่อใจคดเหล่านั้น กราบทูลยุยงพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พันดูละ เสนาบดี จะแย่งชิงราชสมบัติ พระราชาทรงเห็นด้วย เพราะลูกชายพันธูละ เสนาบดีรับราชการทหาร เต็มไปหมดในพระราชวัง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งคำสั่งไปยังทหารชายแดนของพระองค์ให้ กำเริบขึ้นแล้วพระองค์ทรงส่งพันธูละ เสนาบดีกับลูกชาย ๓๒ คนไปปราบปราม แล้วพระองค์ทรงส่ง ทหารมีฝีมือเยี่ยมไปคุมอยู่ระหว่างทางกลับ จับพันธูละ เสนาบดีกับลูกชาย ตัดศีรษะเสียทั้งหมด^๓

สตรีที่เป็นมารดาบางพวกรักลูกสงสารลูก แต่คราวที่ลูกได้รับวิบัติ สดความสามารถที่ มารดาจะช่วยได้ มารดาก็วางเฉย ไม่ยอมโศกเศร้าเสียใจให้มวลมิตรพลอยหดหู่ และให้ศัตรูยิ้ม เยาะ เช่น

ก. มารดาของลูกชายกฏุมพีคนหนึ่งในเมืองพาราณสี นางไม่เศร้าโศกเสียใจในเมื่อ ลูกชายถูกงูเห่ากัดตายในทันทีทันใด ท้าวสักกเทวราช จำแลงองค์เป็นพราหมณ์ลงมามากาม นางบอก เหตุที่นางไม่โศกเศร้าว่า "ลูกดิฉันมาจากปรโลก ดิฉันไม่ได้เชื่อเชิญมา เขาไป ดิฉันก็มีได้อนุญาต เขาไปอย่างที่เขาว่า ดิฉันจะคร่ำครวญไปทำไม ในการจากไปของเขา เขาตายไปแล้วยอมไม่ รู้ว่าญาติสนิทมิตรสหายคร่ำครวญถึง เขาไปตามทางของเขา ดิฉันจะโศกเศร้าทำไมให้มิตรพลอย หดหู่ ให้ศัตรูยิ้มเยาะ"^๔

^๑ ธ.อ. ๓/๑๔-๑๘. นางตั้งครรภ์ครั้งแรกแพ้ท้องที่จะลงอาบคัมภ์น้ำในสระโบกขรณีมณฑลลาภิเษกของคณะราชสกุลในเมืองเวสาลี

^๒ ยุติธรรม คือเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงด้วยอคติ ๔ คือ รัก, โกรธ, หลง และ กลัว

^๓ ธ.อ. ๓/๑๘-๑๙.

^๔ ชา.อ. ๔/๔๓๔.

ข. นางมัลลิกา เมื่อทราบว่าลูกชายทั้ง ๓๒ คนกับสามีถูกลอบฆ่าในระหว่างทาง ขณะที่เกิดกลับจากปราบปรามโจรในชนบท นางไม่โศกเศร้า จะเห็นได้จากเมื่อสาวใช้ทำถาดเนยใสตกแต่งต่อหน้าพระสารีบุตรเถระ ขณะที่นางกำลังอังคาสพระภิกษุสงฆ์อยู่ พระสารีบุตรเถระกล่าวปลอบใจนางว่า "สิ่งที่มีความแตกทำลายย่อมแตกทำลายไปเป็นธรรมดา คนฉลาดไม่ควรคิด" นางเอาจดหมายออกมาเรียนพระเถระว่า "ดิฉันจะคิดทำไม เมื่อถาดเนยใสแตก แม้ดิฉันทราบข่าวว่าสามีกับลูกชาย ๓๒ คนถูกตัดศีรษะโดยไม่มีความผิด ดิฉันยังไม่คิดอะไรเลย"^๑ พระสารีบุตรเถระกับภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้วอนุโมทนา เจริญพรลากลับไป พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบข้อเท็จจริง ภายหลังจากจารบุรุษของพระองค์ทรงสลดพระทัย เสด็จไปขอโทษนาง และสะใภ้ของนาง ทรงพระราชทานพรให้แก่ นางยกโทษให้พระราชอาและทูลขอพรให้พระราชอาทรงอนุญาตนางให้กลับบ้านเกิดเมืองนอน เมื่อได้รับราชานุญาตแล้ว นางส่งหญิงสะใภ้กลับบ้านของตน ๆ แล้ว นางก็กลับเมืองกุสินารา^๒

✓ สตรีที่เป็นมารดาบางพวกไม่สามารถจะทำหน้าที่ที่ตนทำอยู่ให้สำเร็จผลได้ เพราะจิตใจตกอยู่ในระหว่างความรักลูกกับความรักหน้าที่ที่ทำ อย่างที่นักเลงเจ้าชู้คุยกันว่า "รักที่เสียคายน้อง" หรือพูดให้ชัดลงไปว่า "จิตใจฟุ้งซ่าน" เมื่อเป็นเช่นนี้ ผลที่หวังยากที่จะสำเร็จ เช่น

ก. ธิดาเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์คนหนึ่ง บวชเป็นภิกษุณี ไม่สามารถบำเพ็ญสมณธรรมให้สำเร็จผล สูงสุด คืออรหัตผลในพระพุทธศาสนาได้ เพราะจิตใจนางกังวลอยู่กับลูกชายที่เกิดจากครรภ์ขณะที่นางครองผ้าเหลืองอยู่นั้น ซึ่งอิทธิพลเรื่องนี้ทำความกระทบกระเทือนจิตใจให้แก่ นางผู้เป็นภิกษุณีนั่นอย่างยิ่ง เมื่ออิทธิพลภิกษุณีมีครรภ์เกิดขึ้น พระเทวทัตตัดสินใจให้นางลาสิกขาออกไป แต่พระพุทธเจ้าทรงให้พระอุบาลีเถระผู้เชี่ยวชาญทรงพระวินัย ตัดสินอีกครั้ง พระอุบาลีเถระตัดสินภิกษุณีนั่น เป็นผู้บริสุทธิ์^๓ ภิกษุณีสาวนั้นรักธรรมในศาสนา และรักลูกที่พลัดพรากจากกันตั้งแต่คลอด

^๑ ธ.อ. ๓/๑๔-๒๐

^๒ ธ.อ. ๓/๒๐.

^๓ ดูความแตกต่างของการตัดสินอิทธิพลนี้ระหว่างพระ เทวทัตกับพระอุบาลีเถระจาก

เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงนำลูกของภิกษุณีสาวไปขบเลี้ยงรักษาไว้ ให้ชื่อว่า "กุมารกัสสปะ" เมื่อลูกชายภิกษุณีนั้นโตขึ้น ได้บรรพชาอุปสมบท บำเพ็ญสมณธรรมสำเร็จอรหัตผล แต่ภิกษุณีผู้เป็นแม่ มีจิตใจกังวลอยู่ด้วยความรัก ไม่สำเร็จผลขั้นใด ๆ ทั้งสิ้น วันหนึ่ง นางไปพบพระกุมารกัสสปเถระ นางจึงเข้าไปหาพระเถระคิดว่า ถ้าเราแสดงความรักระหว่างแม่ลูกออกมา มารดาของเราจะไม่ บำเพ็ญสมณธรรม จึงพูดกับมารดาตามประสาผู้พบปะกัน นางเสียใจว่า เรารักลูก แต่ลูกหากรักเรา ไม่ จึงตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมสำเร็จอรหัตผล^๑

ข. พระนางสลากาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้ามहाจุฬินี พระบิดาของพระเจ้าจุฬินี พระนางทรงกังวลกับเรื่องจุฬินีกุมารที่จากไปตั้งแต่ยังเป็นทารก พระนางไม่มีน้ำพระทัยที่จะบริหารแผ่นดิน เพราะพระนางเหมือนกับตกอยู่ในระหว่างเขาควาง คือระหว่างชายชู้กับสาโลहित เล่ากันว่าพระนางสลากาเทวีทรงมีพระครรภ์อยู่ ได้ทรงประพุดตือนาจารย์กับพราหมณ์ ทรงวางยาพิษปลงพระชนม์พระเจ้ามहाจุฬินีพระราชสวามี ยกพราหมณ์ขึ้นเป็นราชา พราหมณ์เห็นจุฬินีกุมารฉลาดเกินวัยอยากจะฆ่าเสีย พระนางทรงทราบเหตุการณ์นั้น ตัดสินพระทัยไม่ได้ว่าจะเอาข้างใดไว้ ในที่สุดพระนางตัดสินจะ เอาไว้ทั้งสอง แล้วทรงออกอุบายให้พ่อครัวนำจุฬินีกุมารไปอยู่กับธนูเสขกุมารลูกชายของเขา แล้วให้พ่อครัวทำที่เผลเรือเผาโรงครัวที่อาศัย พระนางจึงทรงนำเอากระดูกพะมา แสดงให้พราหมณ์เห็น ทรงสร้างสถานการณ์ขึ้นให้เขาเชื่อว่า คนทั้งสามถูกไฟครอกตายหมด พระนางจึงประสูติพระโอรสอีกองค์หนึ่ง นามว่าดิชฌมนตริ ซึ่งเป็นสายพระโลหิตของพระเจ้ามहाจุฬินี เมื่อดิชฌมนตริกุมารทรงเจริญวัยขึ้น ทราบความจริงจากภริยาปริพาชิกา เจ้าชายดิชฌมนตริทรงทำที่ว่าทะเลาะกับพระสหาย พราหมณ์เข้าห้าม พระกุมารจึงฆ่าพราหมณ์ชายชู้ พระมารดาตาย แล้วไปเชื้อเชิญพระเชษฐภคินี ซึ่งพ่อครัวพาหนีไปอาศัยอยู่กับพระราชชายาในสาครนคร แห่งมัททิสฐ์ เสด็จนิวัติมาครองเมืองพร้อมกับพระชายา ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระราชชายาแห่งสาครนครนั้น พระเจ้าจุฬินีมีพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า บัญจาลจันตี^๒ เป็นอันว่าในรัชสมัยที่พระนางสลากาเทวีมีตำแหน่ง

^๑ ข.อ. ๑/๒๒๑-๒๒๗; ค.อ. ๖/๑๑-๑๕.

^๒ ข.อ. ๔/๔๔๒-๔๔๕. นางบัญชาลจันตี ถูกพระเจ้าจุฬินีใช้เป็นเครื่องล่อที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าวิเทหราชและฆ่ามโหสถบัณฑิต แต่มโหสถบัณฑิตวางอุบายนำเอานางบัญชาลจันตีไปเป็นพระมเหสีพระเจ้าวิเทหราช.

เป็นอัครมเหสีนั้น ไม่มีพระราชกรณียกิจที่เป็นไปเพื่อการบริหารแผ่นดิน มีแต่การคิดคดทรยศต่อกัน
ในพระราชบัลลังก์

✓ สตรีที่เป็นมารดาบางพวกรักลูก ยอมตายเพื่อลูก เช่น

ก. พระนางจันทาเทวีอัครมเหสีพระเจ้ามहाปดปาปะแห่งเมืองพาราณสี วันหนึ่งพระนาง
ทรงสนุกสนานอยู่กับพระราชโอรสนามว่าธรรมบาล ไม่ทรงลุกรับพระเจ้ามहाปดปาปะราชสวามี เมื่อ
พระองค์เสด็จไปหาพระนาง พระราชาทรงกริ้วจัด รับสั่งให้เพชฌฆาตไปแย้งพระกุมารมาจาก
พระเทวี พระเทวีเสด็จตามไป ทรงเห็นพระราชารับสั่ง เพชฌฆาตให้ทรมานพระกุมารผู้มีพระชน
มายุ ๗ พรรษา โดยรับสั่งให้เพชฌฆาตตัดพระพาด้า ตัดพระบาท แล้วตัดพระศอกพระโอรส ปาน
ประหนึ่งตัดหน่อไม้ ขณะที่พระราชารับสั่ง เพชฌฆาตให้ทรมานพระกุมารอยู่อย่างนั้น พระเทวีทรง
คร่ำครวญขอพระชนมชีพพระโอรสไว้ว่า "ลูกหม่อมฉันไม่มีผิด ความผิดนั้นเป็นของหม่อมฉัน ถ้าจะ
ตัดมือ เท้า และศีรษะ ขอจงทรงรับสั่งให้ตัดของหม่อมฉัน" ดวงพระทัยของพระนางแตกสลายลง
ด้วยความเศร้าโศกถึงพระโอรสนั้น มหาปฐพีไม่สามารถจะรองรับความชั่วช้าทารุณของพระราช
าไว้ได้ แดกออกเป็นสองส่วน ให้ช่องแก่พระราชาคกลงไปเสวยทุกขอยู่ในอเวจีมหานรก^๑

ข. มารดาของโลสกตีสสะ ภรรยาของชาวประมงในเมืองสาวัตถี เมื่อนางตั้งครรภ์
โลสกตีสสะ ชาวประมงที่ร่วม เป็นพวกเดียวกับนางทำมาหากินไม่บังเกิด พวกเขาก็จึงแบ่งแยกกันออก
เป็นพวก ๆ พวกที่ไม่มีมารดาของโลสกตีสสะอยู่ย่อมทำมาหากินบังเกิดดี ชาวประมงเหล่านั้นแยกกัน
จนกระทั่งมารดาของโลสกตีสสะออกไปอยู่ต่างหาก นางตั้งท้องโลสกตีสสะนั้น ดำเนินชีวิตอย่างลำบาก
ยากเข็ญยิ่งนักกว่าจะคลอด คลอดแล้วนางก็ยังหากินไม่บังเกิดอยู่นั้นเอง ถึงกระนั้น นางไม่ยอม
ทอดทิ้งลูกในไส้ นางเลี้ยงชีวิตอย่างฝืดเคือง ปล่อยทารกที่พอเดินได้ให้เที่ยวขอลาน ได้อาหารมา
ไม่พอที่จะอ้อมท้อง ขอลานไปถึงไหนก็พักนอนที่นั่น การอาบน้ำและตกแต่งประดับร่างกายไม่เคยมี
แก่ทารกนั้น เขาเป็นเหมือนปีศาจคลุกฝุ่น แม้กระนั้นมารดายังไม่ยอมไกลจากลูก มารดาทารก
นั้นไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะความหิวกระหาย จึงตายไป ลูกชายเที่ยวซัดเซพเนจรไปโดย
ไม่มีจุดหมาย พระสารีบุตรเถระพบเขาเข้าให้บรรพชาอุปสมบท เมื่อเขาบวชแล้วบำเพ็ญสมณธรรม

^๑ ชา.อ. ๔/๔๕๐-๔๕๖.

สำเร็จอรหัตผล แม้ท่านบรรลุอรหัตผลแล้ว ก็ยังปิดกั้นบาปตัณหาไม่เคຍอ้อมห้อง เพียงแต่พอประทังชีวิตเท่านั้น ทั้งนี้เพราะในอดีตชาติ ท่านทำลายลาภของพระอรหันตชินาสพ ผลกรรมนั้นตามสนองจนถึงปัจฉิมชาตินี้^๑

สตรีที่เป็นมารดาบางพวกย่อมปรารถนาความสุขแก่ลูก หวังที่จะให้ลูกได้ครอบครองทรัพย์สมบัติ เช่น

ก. พระมารดาของสุริยกุมาร อัครมเหสีองค์ที่สองของพระเจ้าพรหมทัต ในเมืองพาราณสี เมื่อพระราชาทรงอนุญาตให้พระนางทูลขอพร พระนางไม่ทรงตระหนักถึงอุปายนธรรม^๒ เพราะไม่ทรงคำนึงถึงมหาเสสาสมุทร และจันทกุมาร พระเชษฐภคินีต่างพระมารดา พระนางทูลขอราชสมบัติให้แก่สุริยกุมารพระโอรสของพระนางเอง พระราชาจึงทรงให้มหาเสสาสมุทรและจันทกุมารเสด็จท่องป่าไปจนกว่าพระองค์จะสวรรคต จึงค่อยเสด็จนิวัติมาครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ พระกุมารทั้งสองต้องเสด็จท่องป่า สุริยกุมารก็ไม่ทรงปรารถนาราชสมบัติ เสด็จติดตามพระเชษฐภคินีท่องป่าด้วย^๓

ข. พระนางจันทาเทวีอัครมเหสีของพระเจ้ากาลิงราชแห่งเมืองพาราณสี ประสูติพระราชโอรสมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา พระโอรสไม่ยอมพูดจาปราศรัยกับใคร พราหมณ์ที่ชำนาญดูลักษณะพยากรณ์ว่า พระโอรสเป็นกาลกรรณิ ทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นอวัยวะใด ๆ ของพระกุมารบอกพระองค์ เพราะการไม่พูดจาปราศรัยอย่างเดี๋ยว ใครจะสาธโคศลนตมรคก็ว่าไปตามประสามนุษย์ที่กลัวจะเสื่อมลาภสักการะ พระราชาจึงทรงรับสั่งสุนันทอมาคย์ ให้นำไปฝังเสียในป่าชฎุ พระมารดาปรารถนาจะให้พระกุมารครองราชสมบัติ ทูลขออนุญาตพระราชานำให้ทรงยกพระกุมารขึ้นครองราชสมบัติสักหนึ่งปี พระราชาไม่ทรงอนุญาต พระนางทรงลดลงจนเหลือ ๗ วัน พระราชาจึงทรงอนุญาต พระมารดาขอให้พระโอรสได้ครองความสุขในราชสมบัติเท่านั้น ครั้นครบกำหนดแล้ว สุนันทอมาคย์ นำพระโอรสไปป่าชฎุ ขณะที่สุนันทอมาคย์ชุดหลุมอยู่ เติมียรราชทรงประทับด้วยเครื่องทรงสำหรับกษัตริย์ที่ท้าวสักกเทวราชนำมามอบถวาย เสด็จเข้าไปตรัสถามสุนันทอมาคย์ ด้วยพระสุรเสียงอันกังวาน

^๑ ชา.อ. ๒/๑-๑๑

^๒ อุปายนธรรม คือ ธรรมที่ประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ที่เจริญกว่ามีอายุมากกว่า

^๓ ชา.อ. ๑/๑๔๕-๑๔๖; ธ.อ. ๕/๖๖-๖๘.

ปานเสียงพรหม สุนันทอมาย์ทราบว่า พระกุมารมิได้พิกลพิการแต่ประการใด และมีได้เป็นคนกาลกรรณิตามที่พราหมณ์พยากรณ์เลย จึงทูลเชิญไปครองราชสมบัติ พระกุมารทรงปฏิเสธ เพราะในอดีตชาติ พระกุมารเคยทรงครองราชสมบัติ ๒๐ ปี แต่พระกุมารต้องตกนรกหมกไหม้อยู่ถึงแปดหมื่นปี แล้วพระกุมารก็บวชเป็นฤาษีชีไพร เมื่อพระบิดาพระมารดาทรงทราบเข้า เสด็จไปทูลเชิญพระกุมารเสด็จกลับครองราชย์ แต่พระกุมารไม่ยอมเสด็จกลับ^๑

ค. ยายของพระมหากษัตริย์และจุลชนก แม่อิศาของคนหนีไปอยู่กับคนรักในที่ไม่มีใครรู้จัก เมื่อธิดานำหลานทั้งสองมามอบให้แม่ของตนเลี้ยง แม่รับเลี้ยงไว้ และยังมอบทรัพย์สมบัติมากมาย ให้ธิดาตนนำไปเป็นเครื่องยังชีพอยู่กับสามีต่อไป^๒

๑/สตรีที่เป็นมารดาบางคนรักลูก ไม่ทำให้ลูกลำบากบอบช้ำแต่ประการใด แม้การทำให้ลูกบอบช้ำนั้นตนสามารถจะกระทำได้เช่น

ก. มารดาลูกอ่อนที่ถูกนางยักษ์มีจำแลงแย่งลูกน้อยไปจะกินเป็นอาหาร เกิดทะเลาะกันขึ้น ต่างฝ่ายต่างกล่าวว่าเป็นลูกของตัวเอง มโหสถบัณฑิตหนุ่มเห็นดังนั้นจึงตัดสินความต่อหน้าประชาชนที่มุ่งดูอยู่ โดยนำทารกวางไว้ตรงกลาง ให้สตรีทั้งสองยืนอยู่คนละด้าน สั่งว่าใครแย่งทารกได้ก็เป็นลูกของคนนั้น นางยักษ์มีจึงตกรอกไปโดยไม่คำนึงถึงการร้องไห้ และความบอบช้ำของทารก ฝ่ายมารดาที่แท้จริง พอลูกร้องไห้ก็หวั่นใจ ยิ่งลูกถูกดึงไปทั้งสองฝ่ายอย่างนี้แล้ว มารดาผู้บังเกิดเกล้าคนใดจะทำได้ลงคอ นางจึงปล่อยทารกให้ตกเป็นของนางยักษ์มี ในที่สุดบัณฑิตหนุ่มชี้แจงเหตุผลให้ประชาชนทราบว่า แม่แท้ ๆ นั้นไม่ยอมให้ลูกได้รับทุกข์ทรมานจากการแย่งแย่งถึงกันไปมาอย่างนั้น เพราะฉะนั้น สตรีที่สงสารเด็ก ทะนุถนอมเด็กนั้นแหละ คือแม่ที่แท้จริง เขาบอกให้ประชาชนทราบว่า สตรีที่แย่งทารกได้ไปนั้นไม่ใช่มนุษย์ แต่เป็นนางยักษ์มี เพราะมีลักษณะ ๔ ประการ^๓ อย่างครบถ้วน^๔

^๑ ขา.อ. ๔/๑-๕๒

^๒ ขา.อ. ๑/๑๗๗; ธ.อ. ๒/๗๔-๘๐.

^๓ ขา.อ. ๔/๒๓๖. ลักษณะของนางยักษ์มี ๔ ประการ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๔

ข้อ [๒๕]

^๔ ขา.อ. ๔/๒๓๔-๒๓๖

ข. นางสมุททชา มารดาของภริษัทนาคราชสุบินว่า ชายผีวดำตาแดงกำ คัดแขนนาง ด้วยดาบ นางหวนระลึกไปถึงลูกชายภริษัทนาคราชที่ขออนุญาตขึ้นไปจากนาคพิภพ เพื่อรักษาอุโบสถอยู่ในถ้ำนมนุชย์ ๑๕ วัน ต่อครั้ง นางจึงให้พี่น้องชายทั้งสามตามไปอยู่ในสวรรค์ ป่าหิมพานต์ และมนุษย์โลก ส่วนนางอัจฉิมุขีน้องสาวแปลงร่างเป็นกบอยู่ในชฎาของสุทัศน์ที่แปลงเป็นฤาษีไปถ้ำนมนุชย์ พบ อาสัมพายนพราหมณ์ กำลังให้ภริษัทนาคราชแสดงอาการต่าง ๆ ให้พระเจ้าสาครพรหมที่ผู้เป็น พระเชษฐภคินีของนางสมุททชาทอดพระเนตร สุทัศน์เห็นดังนั้น เรียกนางอัจฉิมุขีออกมาจากชฎา นั่งในฝ่ามือของตน คายพิษออกมาไว้ในฝ่ามือตนเอง ถ้าสุทัศน์ฤาษีวางพิษลงพื้นดิน ไฟจะไหม้โลกทั้งโลก ถ้าปาขึ้นไปในอากาศ ๆ จะลุกเป็นไฟ ถ้าขว้างลงไปในมหาสมุทร ๆ จะเหือดแห้ง พระราชารับสั่งให้ดาบสทำโดยที่บ้านเมืองไม่พินาศฉิบหาย ดาบสจึงให้ขุดหลุม ๓ หลุม ใส่พิษลงในหลุมที่หนึ่งเติมไปด้วยเกสรชานาชนิด ใส่หลุมที่สอง เติมไปด้วยมูลโค ใส่หลุมที่สามเติมไปด้วยโอสถทิพย์ แล้วเปลวไฟลุกขึ้นจากหลุมที่หนึ่ง ลามไปหลุมที่สอง ไหม้ไปจนถึงหลุมที่สามตามลำดับ อาสัมพายนพราหมณ์ตายแพ้ และถูกไฟไหม้ถลกหนังกำพร้ากลายเป็นโรคเรื้อน ปล่อยภริษัทนาคราชไป ภริษัทนาคราชคงชีวิตอยู่ได้ เพราะมารดาสุบินนิมิตรผิดประหลาด สงสารลูกชายคนหัวปีให้พี่น้องไปนำกลับ ได้อย่างละมุนละไม^๑

ค. พระนางโคตมี^๒ อัครมเหสีพระเจ้าเอกราชแห่งบุพผตนคร ทูลอ้อนวอนพระเจ้าเอกราชให้ทรงปลดปล่อยจันทกุมารพระราชโอรส ที่พระเจ้าเอกราชพระบิดารับสั่งให้จับไปทำพิธีบูชาอัญญ เพื่อพระองค์จะได้เสด็จไปสวรรค์ทั้ง ๆ ที่ยังทรงพระชนม์อยู่ ตามคำที่กัณฑาลพราหมณ์บุโรหิตผู้ผูกอาฆาตจันทกุมาร ในกรณีที่จันทกุมารทรงนำคัสติโกงที่กัณฑาลจะตัดสิน มารีนิจจัยใหม่โดยยุติธรรม กัณฑาลพราหมณ์กราบทูลพยากรณ์พระสุบินขององค์ราชาวาว่า "ถ้าพระองค์มีพระทัยกล้าแข็งพอที่จะฆ่าพระโอรสสุดที่รักได้ ก็จะได้เสด็จสู่สวรรค์ทั้ง ๆ ที่ยังทรงพระชนม์อยู่ เหมือนกับที่พระองค์ทรงสุบิน" พระมารดาทรงทูลขอพระชนมชีพของพระโอรสไว้ ประหนึ่งว่าพระนางเสด็จเข้าสู่สมรภูมิแห่งสงครามจิตวิหยาระหว่างพระนางกับพระเจ้าเอกราช ฝ่ายพระเจ้าเอกราชก็ทรงรู้ผลกริธาทัพ

^๑ ขา.อ. ๑๐/๔๘-๗๑

^๒ ขา.อ. ๑๐/๑๓๗; แต่ใน J.VI. ๑๓๔ เป็น "โคตมา"

เข้าสู่ดินแดนสมรภูมิแห่งสงครามจิตวิทยาของพระองค์เองในระหว่างความรักพระราชโอรส กับความรักที่จะเสด็จไปสู่สรวงสวรรค์ทั้ง ๆ ที่มีพระชนมชีพอยู่ กัณททาลพราหมณ์ปุโรหิตศัตรูที่แฝงร่างมาในรูปร่างของมิตรภาพกระหึ่มใจในพระราชกรณียกิจขององค์ราชา ที่ทรงก่อความวุ่นวายขึ้นในราชสำนักด้วยพระองค์เอง โดยที่พราหมณ์ใช้อาวุธยุทธโศภณ และกองทัพเพียงลมปากตลบตะแลงโกหกพกลมที่แสนจะเลวร้ายที่สุดในโลก มาประจบสอพลอต่อองค์พระมหากษัตริย์ให้ทรงหลงเชื่อเท่านั้น พระนางโคตมีทรงใช้น้ำ คือพระเมตตาเข้าขโมยลูบ ชำระล้างความขุ่นมัวแห่งดวงหทัยขององค์ราชา ก็ไม่สามารถชำระให้สะอาดได้ พระเจ้าเอกราชรับสั่งให้นำจันทกุมารไปสู่ยัญพิธีสถาน เริ่มที่จะทำการบูชาบวงสรวง กัณททาลพราหมณ์ภาคภูมิใจยิ่งในความขลังแห่งคารมลมปากของตน ซึ่งเขาใช้เป็นอาวุธร้ายสังหารจันทกุมารได้อย่างเลือดเย็น เขาแต่งตัวของหัวหน้าำทำพิธีกรรมอย่างสง่าผ่าเผย เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ที่ได้เห็น ยิ้มย่องมองใสในชัยชนะครั้งนี้เป็นที่ยิ่ง แต่ส่วนลึกของจิตใจอันเป็นภูมิหลังนั้น เต็มไปด้วยความปรารถนาลามกที่จะลบรอยแผลแห่งความพยายามเท่านั้น ทันใดนั้นบุรุษร่างโตใหญ่ ผิวกายดำอย่างหมึก ส่วนบนของร่างกายเปล้าเปลือย ส่วนล่างปิดบังด้วยผ้าสีแดงเข้ม หน้าเหลี่ยมเกล้าเต็มไปด้วยความดูร้าย ถือค้อนเหล็กช่วงโชติด้วยเปลวไฟ เดินตรงไปยังปะรำพิธี ตะคอกขู่อองค์ราชาให้ทรงเลิกล้มพิธี เมื่อเป็นเช่นนี้ ประชาชนที่มุงดูซึ่งไม่พอใจในกิริยาอาการของกัณททาลพราหมณ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็กรูเข้าจับเขาลงประชาทัณฑ์จนถึงแก่ซีพีตักชัย บุรุษผู้นั้นก็กลับร่างเป็นท้าวสักก เทวราชซึ่งจำแลงร่างลงมาด้วยแรงสัจยาธิษฐานของพระนางจันทาเทวี มเหสีจันทกุมาร และพระนางโคตมีทรงได้พระราชบุตรสุดที่รักคืนมาอย่างมหัศจรรย์^๑

สตรีที่เป็นมารดาบางคน ปรารถนาที่จะเป็นแม่ของทารกมากมาย ขวนขวายสร้างสมแต่ความดี เพื่อจะได้มีลูกมาก ๆ เช่น

นางปทุมวดี ธิดาพ่อค้ามาในหมู่บ้านตำบลหนึ่ง วันหนึ่งขณะที่นางเฝ้าไร่ข้าวบิคาอยู่ นางพบพระปัจเจกพุทธเจ้าถวดยข้าวดอกห้าร้อยทะนาน กับดอกบัว กระทำความปรารถนาที่จะได้ลูกชายสักห้าร้อยคน และขณะนั้น พรานป่าห้าร้อยคนยืนอยู่ใกล้ ๆ ถวดยน้ำผึ้งและเนื้อแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า

^๑ ขา.อ. ๑๐/๔๘-๑๓๗.

เหล่านั้น ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นลูกของนาง ในชาติต่อมา นางถือกำเนิดโอปปาติกะภายในดอกบัวในสระบัวแห่งหนึ่ง ฤาษีตนหนึ่งเห็นเข้านำนางขึ้นจากสระบัว สถานที่ที่นางไปทุกหนทุกแห่ง ดอกบัวผุดขึ้นรองรับเท้าของนางทุก ๆ ฝีก้าว พระเจ้าพาราณสีทรงนำนางมาแต่งตั้งเป็นพระสมมเอกนางได้ให้กำเนิดแก่พระโอรสห้าร้อยองค์ คนที่ชื่อว่า มหาปทุมกุมาร และทุกคนบวชเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^๑ อรรถกถาอังคุตตรนิกายกล่าวไว้ว่า นางปทุมวดีนั้น เป็นอดีตชาติของนางอุบลวรรณาเถรี^๒

พฤติกรรมหรือบทบาทของสตรีที่เป็นมารดาเหนือกว่าพฤติกรรมอื่นใดที่สตรีจะพึงมี มารดา มีอุปการคุณแก่บุตรสุดที่จะพรรณนาให้หมดสิ้นได้ เพราะมารดาต้องทนทุกข์ทรมานอุ้มท้องอยู่เป็นเวลา ๑๐ เดือน เวลามารดาคลอดแทบจะเอาชีวิตไม่รอด คลอดมาแล้วมารดาทะนุถนอมลูกใกล้ชิดกว่าบุคคลอื่นใด เพราะเหตุนี้ในวรรณคดีบาลี ท่านยกมารดาขึ้นนำหน้าเสมอว่า "มาตาปิโตร"^๓ บุคคลหรือสิ่งสำคัญส่วนมากนำหน้าเสมอเช่น "เทวมนุสสา"^๔ "สมณพราหมณา"^๕ "ปุตตชิตโร"^๖ และ "ทพรสามเณรา"^๗ เป็นต้น ดังนั้นมารดาจึงมีความสำคัญต่อบุตรธิดา โดยไม่มีผู้ใดเหนือกว่า

^๑ MA. II ๘๘๔

^๒ I. ๑๘๘

^๓ ธ.อ. ๑/๔

^๔ ธ.อ. ๖/๕๔.

^๕ ชา.อ. ๕/๑๐๕

^๖ ธ.อ. ๑/๖๕; มงฺกล. ๒/๓๖๓/๒๘๗.

^๗ ธ.อ. ๑/๔

๔. สตรีในฐานะเป็นผู้ประกอบสัมมาชีพ

"สัมมาชีพ" หมายถึงการเลี้ยงชีวิตโดยชอบ ได้แก่ประกอบกิจการไม่ทำตนและคนอื่นให้เดือดร้อน ในวรรณคดีบาลี มิได้หมายถึงงานที่มีหน้ามีตาหรือฐานะหรือตำแหน่งสูงส่ง แต่หมายถึงการงานที่เป็นไปในทางสุจริต ๓ ประการที่เรียกว่า "สัมมากรรมันตะ" เมื่อบุคคลกระทำการงานชอบ ย่อมเป็นการดำเนินชีวิตในทางชอบ ที่เรียกว่า "สัมมาชีพ" ซึ่งท่านให้คำจำกัดความของคำนี้ไว้ว่า "พระอรียสาวก เลิกละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ"^๑ ในที่นี้ จะได้กล่าวถึงพฤติกรรมของสตรีที่ดำเนินชีวิตด้วยสัมมาชีพ ตามที่ปรากฏในอรรถกถาบางคัมภีร์ เช่น

ก. นางอุตตรามารดา ภรรยาของนายปุณณะ รับจ้างทำงานในบ้านสมน เศรษฐี เมื่อถึงวันนักขัตฤกษ์ เศรษฐีให้ลูกจ้างเที่ยวสนุกสนานในงานเป็นเวลา ๗ วัน แต่นางกับสามีคิดว่าการเที่ยวงานนักขัตฤกษ์นั้นเป็นของคนมีเงิน ในบ้านเรือนของเรา ข้าวสารจะกรอกหม้อก็ไม่มี ตกลงว่าสามีไปไหน ภรรยาหุงหาอาหารคดห่อไปส่งสามี ขณะที่นายปุณณะเอนกายอยู่ เขาเห็นพระสารีบุตร เถระเดินไปปิดศกาททางที่เขาเอนกายอยู่นั้น พระเถระยื่นตุ๊กต้อมั้ริมบ่อน้ำ นายปุณณะเห็นดังนั้น รู้ทันทีว่าพระเถระต้องการมั้สีพัน เขาจึงหยุดใจ ตัดมั้สีพันถวายท่าน ท่านก็นำบาตรและผ้ากรองน้ำออกมา เขากรองน้ำถวายท่าน พระเถระชำระสีพันเสร็จแล้วรออนุญครุหนึ่ง ออกเดินบ่าหน้าไปในเมือง พบภรรยา นายปุณณะถือข้าวห่อไปส่งสามี นางเห็นพระเถระแล้วคิดว่า "บางครั้งของถวายมี แต่เราไม่พบพระคุณเจ้า บางครั้งเราพบพระคุณเจ้า แต่ของถวายไม่มี ครึ่งนี้เหมาะพอดี ของถวายมี เราก็พบพระคุณเจ้า" นางจึงน้อมข้าวห่อที่นำไปส่งสามีนั้นถวายพระเถระ แล้วนางกลับบ้าน ซ้อมข้าวสารหุงข้าวต้มแกงใหม่ ฝ่ายนายปุณณะเอนกายได้ครึ่งไร่นหิวไม่ไหว แก้อืดปล่อยวัวกินหญ้า ตนเองเข้าอาศัยร่มไม้ นั่งมองดูทางว่า ภรรยาจะนำอาหารมาเมื่อไร ภรรยาของเขานำข้าวห่อไปส่งสามี บ่ายแล้ว เห็นสามีหิวจัดนั่งมองดูทางมาของนางอยู่ จึงรีบเร่งเดินไป นำข้าวห่อให้สามี เล่าความจริงให้ฟังทุกประการ เขาหิวโหยมาก รับประทานอาหารเสร็จแล้ว ทอดศีรษะลงบนตักภรรยาแล้วหลับไป เขาตื่นขึ้นเห็นดินรอยไถทั้งหมดกลายเป็นทองคำ คิดว่าสายตาฝ้าไป จึงให้ภรรยาไปดู

^๑ ที.ม. ๑๐/๒๔๔/๓๔๘; ม.ม. ๑๒/๑๔๔/๑๒๓; ม.อ. ๑๔/๗๐๔/๔๕๓;

อภิ.วิ. ๓๔/๕๖๔/๓๐๗.

เอาก้อนดินที่ไถนั้นเคาะกับงอนไถ รู้ว่าเป็นทองคำแน่ นำความขึ้นกราบทูลพระราชบิดา พระราชารับสั่งให้ชนทองคำเหล่านั้นไว้ในคลังหลวง แล้วพระราชทานตำแหน่งเศรษฐี พร้อมด้วยโภคสมบัติ เป็นอันมากให้แก่ชายปุถุชนในวันนั้น นางในฐานะช่วยเหลือประกอบกรรมสัมมาชีพกับสามี ได้เป็นเศรษฐีภรรยาของปุถุชนเศรษฐีนั้น ผลปรากฏขึ้นในปัจจุบันทันตาเห็น^๑

ข. นางลาชเทวธิดาชาวเมืองราชคฤห์ ประกอบกุศลกรรมสัมมาชีพ เมื่อนางทำไร่ข้าวสาธิต ทำข้าวตอกขายเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ไม่กี่เดือน นางถูกงูกัดตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยอำนาจข้าวตอกชั้นเดียวที่นางได้ถวายแด่พระมหากัสสปเถระ นางเห็นทิพยสมบัติที่นางได้รับนั้น เพราะทานเพียงนิดหน่อย ต้องการจะทำทิพยสมบัตินั้นให้มั่นคงถาวรยิ่งขึ้น จึงได้ไปปักกวาดที่ปักกลางวัน กลางคืนของพระมหากัสสปเถระ จนพระเถระห้าม เพราะภาวะต่างกัน อันจะนำคำครหา นินทามาสู่พระเถระได้^๒

ค. นางกุลธิดาคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี ประกอบสัมมาชีพด้วยการทำนา เป็นที่น่าอัศจรรย์ อยู่ที่ข้าวกล้าของนางไม่เคยเสียหายด้วยฝนแล้ง หรือฝนชุก เพราะนางกาลสิยักษิณีสหายของนางบอกปีที่ฝนดีและฝนเสียให้นาง ปีที่มีฝนดี นางทำนาตอน ปีที่ฝนเสียนางทำนาสัก ดังนั้นข้าวกล้าของนางไม่เคยเสียหายเพราะน้ำน้อยหรือน้ำมาก ประชาชนจึงถามนางถึงเหตุที่ข้าวกล้าไม่เคยเสียหาย นางบอกแก่ประชาชนเหล่านั้น พวกเขาจึงนำข้าวต้มข้าวสวยไปให้นางกาลสิยักษิณี ตั้งแต่บัดนั้นมา นางกาลสิยักษิณีคอยดูแลการงานของคนทั้งปวง นางก็เจริญด้วยลาภยศสรรเสริญสุข และมีบริวารมาก นางกาลสิยักษิณี จึงตั้งสลากภัตต์สำหรับถวายภิกษุสงฆ์ โดยประชาชนจัดถวายในนามของนาง จนกาลทุกวันนี้ ชาวนาที่เชื่อถือเครื่องครัดในประเพณีนั้น ก็ยังจัดสลากภัตต์สำหรับถวายภิกษุสงฆ์ในนามของนางยังอีกษิณี^๓

^๑ ธ.อ. ๖/๑๗๐-๑๗๕.

^๒ ธ.อ. ๕/๖-๘.

^๓ ธ.อ. ๑/๔๖-๕๑. ทางปากมีได้ ชาวนานิยมจัดข้าวปลาอาหารคาวหวานเป็นสำหรับบูชา เรียกว่า "ไหว้เจ้าที่" เมื่อเสร็จการเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว แทนสลากภัตต์ เข้าใจว่า ภาคอื่น ๆ ก็คงมี แต่เรียกชื่อไปคนละอย่าง.

ฉ. ภรรยาเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองพาราณสี มีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ นางยินดีในการทำทาน เหมือนสามีให้ทานจนทรัพย์ ๔๐ โกฏิหมดไป เพราะเทวานุภาพขององค์อมรินทราธิราช ผู้กล่าวว่า สามีนางจะไปแย่งตำแหน่งท้าวสักกเทวราชในดาวดึงส์พิภพ เมื่อไม่มีอะไรจะให้ทาน สองผิวเมียก็ คัดหญ้าขายได้เงินมาถวายทานอีก บางครั้งขายหญ้าไม่ได้ ต้องอดอาหารตั้งเจ็ดวันก็มี ถึงกระนั้น ถ้าใครขออะไร ถ้าสิ่งนั้นมี นางก็ให้ และนางไม่ยอมแตะต้องมีจนาชีพเหมือนอย่างสามี จนท้าวสักก เทวราชมาบอกให้หยุดทำทาน หรือถ้าจะทำทาน ก็ให้หาทรัพย์ทางทุจริตมีจนาชีพ ท้าวสักกเทวราช ไม่สามารถจะยับยั้งการให้ทาน และประกอบสัมมาชีพของครอบครัวนี้ได้ จึงบันดาลให้ครอบครัวนั้นร่ำ รายขึ้นอย่างเต็ม^๑

ง. นางบาทปริจาริกาคนหนึ่ง ของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ยินพระราชอาตรัสว่า นั่นคือ เสียงของคนมีทรัพย์มาก ครั้นนางให้คนไปถามดูรู้ว่า คนที่ส่งเสียงนั้นเป็นคนกำพร้า เมื่อพระราช อาตรัสครั้งที่สอง ที่สาม นางประหลาดใจ จึงอาสาไปสอดแนมดูให้รู้ข้อเท็จจริง นางใช้อุบายอันแยบ คายสืบทราบนุรุรับจ้างที่ชาวบ้านแถวนั้น เข้าใจว่าคนกำพร้า นั้น คือ กุมภโฆษกะลูกชายราชคหเศรษฐี ที่หนีอหิวตโรคเข้าอาศัยอยู่ในป่าเป็นเวลานาน ครั้นกลับมาไม่มีใครรู้จัก ไม่กล้านำทรัพย์สมบัติ ที่บิดาฝังเก็บไว้ขึ้นมาใช้สอย เพราะกลัวโจรจะปล้นหรือฉ้อโกง จึงปลอมตัวเป็นคนรับจ้าง ครั้นพระ ราชอาให้นางบาทปริจาริกาสืบ เขาสารภาพแล้ว ให้ขนเอาทรัพย์สมบัติ เข้าเก็บไว้ในคลังหลวง และ ทรงประทานตำแหน่ง เศรษฐีและธิดานางบาทปริจาริกานั้นให้แก่เขา^๒

จ. นางชุษุตตราหลังแต่งงานเป็นโสดาบันบุคคลแล้ว นางทำหน้าที่รับใช้พระนางสามาวดี ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เช่นนางไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วต้องกลับมาตำหนักแสดงให้พระนาง สามาวดีและบริวารฟังทุกครั้ง โดยตรงตามเป้าหมายที่ตนฟังมา ไม่ให้วิปลาสคลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริงที่ได้ยินมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ เช่นนี้ก็เป็นการประกอบภารงานอันเป็นสัมมาชีพ^๓

^๑ ข.อ. ๔/๓๘๘-๓๘๒.

^๒ ธ.อ. ๒/๖๔-๗๖.

^๓ ธ.อ. ๒/๔๘-๕๐.

๓. ภรรยาหัวหน้าช่างทุกคนหนึ่ง อาศัยอยู่ในเปสการคาม ซึ่งไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี ประกอบกุศลกรรมสัมมาชีพ วันหนึ่งนางไปเมืองพาราณสี พบพระปัจเจกพุทธเจ้าหนึ่งพันรูป นางนิมนต์ พระปัจเจกพุทธเจ้ารับบิณฑบาตใน เรือนของตน นางชักชวนเพื่อน ๆ ของนางร่วมทำบุญกันที่บ้านนาง ด้วยอำนาจกุศลกรรมสัมมาชีพนั้น นางตายไปเสวยทิพย์สมบัติในดาวดึงส์^๑

ข. ภรรยาหัวหน้ากุมภพิกคนหนึ่งในเมืองพาราณสีประกอบกุศลกรรมสัมมาชีพ วันหนึ่งนาง ไปวัดเบียดฝนหมด เพราะไม่กล้าเข้าไปอาศัยบังฝนในกุฏิพระ จึงชักชวนเพื่อนหญิงที่คุ้ม เคยกันสร้าง มหาบริเวณกับ เรือนยอดหนึ่งพันในมหาบริเวณนั้น แล้วมอบถวายแด่พระพุทธเจ้า ด้วยอำนาจบุญกุศล ที่นางสร้างสมไว้ ตายไปแล้วเกิดในเทวโลกสวรรค์

ช. นางวิสาขามีการมารดาในเมืองสาวัตถี ประกอบกุศลกรรมสัมมาชีพ บริจาคทรัพย์ ๒๗ โภกวิ^๒ คือซื้อที่ดินสร้างวัด ๔ โภกวิ สร้างวิหาร ๔ โภกวิ และฉลองวิหารอีก ๔ โภกวิ ล้วนเป็น ทรัพย์ที่นางได้มาจากการประกอบกรรมสัมมาชีพ เช่น ทำนา ค้าขาย และเลี้ยงโคนม ในกาลแห่ง พระปฐมฤตพุทธเจ้า นางเห็นหญิงสหายเป็นคนโปรดของพระพุทธเจ้า นางสร้างกุศลกรรมปรารถนา เป็นคนโปรดของพระพุทธเจ้าในอนาคต ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า นางเป็นพระราชธิดาของ พระเจ้ากสิกราช นามว่า สังฆทาสี สร้างสมความดีมีการถวายทานเป็นต้น จนในปัจจุบันชาตินี้ นางเป็นธิดาของอนนชชัยเศรษฐี หลานสาวของ เมณฑกเศรษฐี สร้างสมแต่กุศลกรรม เป็นสัมมาชีพ ตลอดไป^๓

ฌ. ภรรยาของมหาหุคคตคนหนึ่งในเมืองพาราณสี เมื่อทานไวยารวิภูชักชวนนางถวายทาน ภิกษุสงฆ์ในวันที่ทำจากวันนี้ไป ใครรับถวายทานแก่ภิกษุก็รูป ทานไวยารวิภูจจำนวนภิกษุสงฆ์ในบัญชี ภรรยามหาหุคคตนั้นรับถวายภัตตาหารแก่ภิกษุรูปเดียว ทานไวยารวิภูมิได้จดลงในบัญชี เพราะถือว่า น้อยเกินไปไม่สำคัญ นางกับสามีเมื่อรับที่จะถวายภัตตาหารแก่ภิกษุรูปหนึ่งแล้ว ไปทำงานจ้าง ได้

^๑ ธ.อ. ๔/๔-๑๑

^๒ ธ.อ. ๔/๑๑-๑๓.

^๓ ธ.อ. ๓/๗๖. หนึ่งโภกวิเท่ากับสิบล้าน ๒๗ โภกวิเท่ากับ ๒๗๐ ล้านบาท

(๒๗ x ๑๐ = ๒๗๐)

^๔ ธ.อ. ๓/๗๗-๗๘.

ทรัพย์สินมาจัดภัตตาหารถวายภิกษุรูปหนึ่ง ครั้นมนุษย์จำนวนมากประชุมกันจะถวายทานแก่ภิกษุทั้งหลาย ภรรยาหาทุกคตไม่ได้ภิกษุตามที่ตนได้แจ้งความจำนงไว้ เพราะผู้ชักชวนลี้มจคชื่อนลงในบัญชี ประชาชนพากันโพนทนาว่าร้ายทานไวยารวิฎีต่าง ๆ นานา ทำให้เขาเกือในความสะเพร่าของตน เขาจึงบอกนางกับสามีให้ไปหาพระภิกษุในวัด นางกับสามีออกไปนิมนต์พระพุทโธเจ้า พระพุทโธเจ้า ทรงอนุเคราะห์ลี้มจคชื่อนั้น จึงทรงประทานบาตรให้ไป พระราชาและมหาดมมาตย์ที่เฝ้ารอรับ พระพุทโธเจ้าไปเสวยในพระราชวัง เห็นนายมหาดมมาตย์นำพระพุทโธเจ้าไปสู่น้ำของถนน ใครจะไปดู ทานที่ภรรยาถวายมหาดมมาตย์จัดถวาย ปรากฏว่าพอเปิดฝาภาชนะอาหาร กลิ่นอาหารหอมระเหย กลบพระนครทั้งสิ้น ด้วยเทศาณภาพของท้าวสักกเทวราช คนเหล่านั้นพูดกันว่าพวกเราไม่เคยเห็น ภัตตาหารเห็นปานนี้ ถวายบังคมพระพุทโธองค์แล้วหลีกไป^๑

๒. ภรรยาพาราณสีเศรษฐีประกอบกุศลกรรมสัมมาชีพ คือทำนาได้ข้าวเปลือกมาบรรจุฉาง ๒๕๐ ฉางเต็มหมด ที่เหลือใส่โองหลายร้อยใบฝังดินไว้ ข้าวเปลือกที่เหลือเอาขายกับดินเหนียว ฉาบทาฝาเรือนไว้ เมื่อชาวเมืองพาราณสีประสบวาทภัย ภรรยาเศรษฐีนำข้าวเปลือกในฉางทุก ฉางออกจำหน่ายจ่ายแจกแก่ชาวเมืองจนหมด แล้วเอาจากโองที่ฝังไว้มาจำหน่ายจ่ายแจกจนหมดอีก แล้วกะเทาะเอาดินเหนียวที่คลุกข้าวเปลือกฉาบทาฝาเรือนไว้ออกมาตำข่มหุงกินบ้าง จ่ายแจกบ้างจน หมด ด้วยความหิวกระหายเป็นที่ยิ่ง นางแหะดินเหนียวที่ฉาบทาฝาเรือนยังเหลืออยู่เอามาตำได้ ข้าวสารประมาณหนึ่งทะนาน หุงแบ่งออกเป็น ๕ ส่วนเพื่อคน ๕ คน คือ สามี ตัวเอง ลูกชาย สะเก และนายปุณณะคนใช้ เมื่อทุกคนพร้อมที่จะรับประทาน พระบิณฑกพุทธเจ้า ซึ่งออกจากนิโรธสมาบัติ ไปปรากฏตรงหน้าบุคคลเหล่านั้น ทุกคนถวายส่วนของตน ๆ แต่พระบิณฑกพุทธเจ้า แล้วตั้งความ ปราศรัยไว้ไม่ให้ประสบพบเห็นความหิวกระหายอย่างที่เคยพบมานี้ พระบิณฑกพุทธเจ้าครั้งรับ บริโภคแล้วก็อธิษฐานให้คนเหล่านั้น เห็นท่านนำภิกษุมาหาเทาะไปยังภูเขาคันธมาทน์ แล้วแบ่งถวาย พระบิณฑกพุทธเจ้าทำร้อยองค์ ทำให้ครอบครัวเศรษฐีปีติยินดีพอใจในทานของตนยิ่งขึ้น เพราะ ความหิวกระหายครอบงำยิ่งขึ้น เศรษฐีกลับไปครู่หนึ่ง ตื่นขึ้นมาบอกให้ภรรยาไปดูข้าวตั้งในหม้อ

^๑ ๘.๑. ๔/๒๒-๓๓.

ทั้ง ๆ ที่นางล้างหม้อปิดฝาวางไว้แล้วก็ตาม นางไม่พูดว่าไม่มี ,ลุกขึ้นเดินไปเปิดฝาหม้อข้าวดู เห็น ข้าวสุกสีขาวปานสีดอกมะลิดูนฝาหม้อขึ้นมา บอกเศรษฐีด้วยความดีใจ แบ่งกันรับประทานทั้งห้าคน ยังไม่พร้อมเลยขอบปากหม้อลงไป ครั้นไปดูฉาง ๒๕๐ ฉางก็เต็มด้วยข้าวเปลือกทั้งหมดทุกฉาง ในคราวฉางตกภัยเช่นนั้น ภรรยาเศรษฐีไปประกาศให้ชาวเมืองพาราณสีทั้งสี่ขึ้นมาเอาข้าวเปลือกและข้าวสารจากบ้านของนาง แม้กระนั้นก็ยังไปพร้อมแม่แต่น้อย^๑

บทบาทหรือพฤติกรรมในการประกอบกุศลกรรมสัมมาชีพของสตรีเหล่านี้ นอกจากสร้างความ มั่งคั่งสมบูรณ์แก่ครอบครัวแล้ว ยังลบลอยล้างของกล่าวที่ว่า "ธรรมศาสตร์นี้เป็น เกาะแก่งก็ดกกระ แสกุศลมีมัจฉริยะมีตมณคือตัวมาร ยามเมื่อสามีจะทำทานมักทำลาย ด้วยแยบคายคอยกั้นตึง เข้า หักขวางให้ทอดทิ้งเสียศรัทธาผล"^๒ ตามเรื่องทีกล่าวนี้นี้ ไม่บ่งบอกถึงความตระหนี่ถี่เหนียว ความ เกียจคร้านและยี่นดีในการประกอบทุจริตมิจฉาชีพของสตรีเหล่านี้ แต่จะหนีไม่พ้น หรือหลีกเลี่ยงไม่ ได้ที่จะไม่ให้มีคนชั่วปะปนอยู่เลย ดังที่กล่าวกันว่า "ที่ใดมีพระ ที่นั่นต้องมีมาร" หรือว่า "คนชั่ว ก็มี คนดีก็มาก" คนคงแก่เรียนย่อมศึกษาหาความรู้จากสิ่งที่ไม่ดีและสิ่งที่ดีควบคู่กันแล้วประพฤติตาม สิ่งดี เว้นสิ่งชั่ว

^๑ ธ.อ. ๗/๓๑-๓๘.

^๒ สามัญศึกษา, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออ่านกวีนิพนธ์มหาเวสสันดรชาดก, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (พระนคร; โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๓.

๖. สตรีในฐานะเป็นอริยสาวิกาในพุทธศาสนา

สตรีที่เป็นอริยสาวิกาในพุทธศาสนานั้น หมายถึงสตรีที่เป็นสาวิกามุขีประเสริฐ ได้แก่บรรลุมรรค อริยมรรค อริยผลขั้นต่ำขึ้นไป จัดเป็น ๒ ประเภท คือสตรีประเภทบรรพชาอุปสมบทในพุทธศาสนา ที่เรียกว่า "ภิกษุณี" และสตรีประเภทที่รับพระธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาประพฤติปฏิบัติโดยมิได้บรรพชาอุปสมบท ที่เรียกว่า "อุบาสิกา" ดังนี้

๑) ภิกษุณีอริยสาวิกา สตรีก่อนที่จะได้เป็นอริยสาวิกานั้น ย่อมเรียนว่าย่ายตายเกิดในวิภวสงสารหลายภพ หลายชาติเหมือนกับบุรุษ ในแต่ละภพละชาติที่เกิดขึ้น เป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง สุดแล้วแต่กรรมวิบากที่เป็นกุศลหรืออกุศล ตัวอย่างเช่น

ก. เจ้าหญิงองค์หนึ่งเกิดเป็นนางไก่ในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า ได้ยินพระภิกษุสาธยายสตีปัญฐานสูตร จึงได้มาเกิดเป็นราชธิดา นามว่าอุพพรี นางเห็นกลุ่มท่อนอนในวัจจฎี ระลึกเป็นอารมณ์ได้ปฐมภพแล้วไปเกิดในพรหมโลก ในสมัยพระโคตมพุทธเจ้านี้ นางเกิดเป็นลูกสุกร ณ กรุงราชคฤห์ พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นแล้วทรงแยมพระโอบุสส์ ตรัสเล่าอดีตชาติของนางให้พระอานนท์ฟัง ต่อมานางเกิดในราชสำนัก ณ เมืองสุวรรณภูมิ จากชาตินั้นมา นางเกิดในเรือนพ่อค้าม้าที่ทำสุปารกะ ต่อจากชาตินั้น นางเกิดในเรือนกลาสีเรือ ณ ท่ากาวิระ ถัดจากชาตินั้น นางเกิดในสกุลขุนนาง ณ เมืองอนูราธปุระ แล้วไปเกิดในหมู่บ้านเกกกันตคาม ณ สังเกตอนได้เป็นธิดาขุนนางชื่อสมนะ จึงมีชื่อว่า สมนะตามชื่อบิดา เมื่อบิดาย้ายไปอยู่หมู่บ้านมทมนิ ในที่ชาวปีอมายชัยชื่อย ลกฏกอดิมพรของพระเจ้าทฐคามณี พบนางเข้าจึงแต่งงานด้วย นางไปอยู่ในมหาปุนนคาม นางรวบรวมอดีตชาติมาเล่า ตามที่พระอนุตเถระแห่งโกฏกัปปตะเล่าไว้ นางบวชเป็นภิกษุณีในสำนักภิกษุณีปัญจพลกะ ณ ดิสสมหาราม ได้ฟังมหาสตีปัญฐานสูตรเป็นโสดาบัน จากนั้นได้ฟังอาสิริโสมสูตร ณ กัลลมหาวิหาร เป็นพระอรหันต์ วันที่นางนิพพาน นางได้เล่าประวัติในอดีตชาติของนางให้ภิกษุณีองค์หนึ่งฟัง แล้วเล่าในที่ประชุมในสำนักของพระมหาติสสะแห่งวิยพถารามฟัง^๑

ข. พระมเหสีของพระเจ้ามหาทักปนิระ ก่อนที่พระเจ้ามหาทักปนิระ เสกข์ออกผนวชในอดีตชาติหลายชาติ เช่นในกาลแห่งพระปฐมุตตรพุทธเจ้า พระนางเป็นภรรยาของหัวหน้าช่างทูก

^๑ ธ.ธ. ๘/๘-๑๘.

นามว่ามหากัปปิณะ ในเปลการคาม ใกล้เมืองพาราณสี^๑ และในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า พระนางเป็นภรรยาของหัวหน้ากฏุมพินามว่ามหากัปปิณะ ในกฏุมพิตามในเมืองพาราณสี^๒ พระนางได้ช่วยเหลือพระมหากัปปิณะสร้างกุศลกรรมเป็นอันมาก ในปัจจุบันชาตินี้ พระนางเป็นพระมเหสีของพระเจ้ามหากัปปิณะนั่นเอง ในสาครนคร แห่งมัททิสู่ เพราะสีพระกายของพระนางเหมือนสีดอกอังกาบ* พระนางจึงได้พระนามว่า "อโนชาเทวี"^๓ เมื่อพระเจ้ามหากัปปิณะ เสด็จออกผนวช พระนางและบริวารเสด็จขึ้นรถตามองค์ราชาไป ข้ามแม่น้ำหลายสาย โดยตั้งสัจจกิริยาว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นมานี้ มิใช่เพื่อประโยชน์แก่บุรุษอย่างเดียว แต่ทรงอุบัติขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่เหล่าสตรีด้วยเหมือนกัน" พระนางพร้อมด้วยบริวาร พบพระพุทธองค์ และสดับธรรมของพระองค์ ทุกคนเป็นโสดาบัน พระอุบลวรรณาเถรีบวชให้พระนางและบริวาร^๔ ทุกคนเมื่อบวชแล้ว เจริญวิปัสสนาสำเร็จจอร์หัตผล^๕ ในวิสุทธิมรรค มีคำกล่าวไว้ว่า "พระมหากัปปิณะอยู่ ณ ที่นั้นด้วย เมื่อพระนางฟังพระพุทธเจ้าแสดงธรรม พระพุทธองค์ทรงบันดาลให้พวกเขาไม่เห็นกันและกัน ครั้นพระนางทูลถามว่า "พระราชามหากัปปิณะประทับอยู่ที่นี้หรือไม่" พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า "พวกท่านควรแสวงหาพระราชา หรือควรแสวงหาตัวเองดี" พระนางกราบทูลว่า "ควรแสวงหาตัวเอง"^๖

^๑ อ.อ. ๔/๑๐

^๒ อ.อ. ๔/๑๑

^๓ อ.อ. ๔/๑๒

^๔ อ.อ. ๒. ๑/๓๕๐.

^๕ อ.อ. ๔/๒๑

^๖ บางครั้ง "อโนชา" แปลว่า "ดอกฝักตบ"

^๖ วิสุทธิ. ๒/๒๒๔-๒๒๕. การสนทนาว่า "แสวงหาตัวเอง" ดูเหมือนจะยืมมาจาก วินย. ๑/๓๖/๔๔. ที่ว่า "พวกเธอควรแสวงหาสตรี หรือควรแสวงหาตัวเอง"

ค. พระอภัยมหารดาเถรี เป็นภิกษุณีอริยสาวิกาองค์หนึ่ง เดิมเป็นสตรีประจำราชสำนัก นามว่า "ปทุมวดี" เป็นสตรีที่สวยงามยดยิ่งแห่งกรุงอุชเชนี พระเจ้าพิมพิสารได้สดับความงามของ นาง ตรัสบอกความประสงค์ที่จะทรงพบนางให้ปุโรหิตพึง ปุโรหิตใช้อำนาจเวทย์มนตร์สะกดเข้าร่วม กับกุมภกรัณท์^๑ ให้นำพระราชาก็ไปกรุงอุชเชนี พระองค์ทรงนำนางมาเป็นพระสนมเอก พระนางประสูติพระโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า อภัยราชกุมาร ซึ่งภายหลังได้บวชและเป็นพระอรหันต์^๒ เนื่องจากพระอภัยเถรีนี้เป็นเหตุ ชื่อปทุมวดีของพระนาง จึงกลายเป็นพระอภัยมหารดา คาถา ๒ บท ที่อ้างถึงนาง ปรากฏอยู่ในเถรีคาถา^๓ ในสมัยพระติสสพุทธเจ้า นางเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาต มีจิตใจยินดีถวายอาหารทัพพีหนึ่งแก่พระพุทธองค์ ด้วยเหตุนี้ นางจึงเป็นราชินีแห่งเทพดา ๓๖ ครั้ง และเป็นอัครมเหสีพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐ ครั้ง^๔ เรื่องของนางเหมือนกับภิกษุณีอุกขตทาสีกา ในอโศกนิบาตอย่างเห็นได้ชัด^๕

ภิกษุณีอริยสาวิกาบางท่านบวช เพราะเห็นสตรีเพื่อนของตนบวช หรือเพราะรู้สึกใน ความเป็นอิสระของตน อย่างเช่น

ก. พระวิชชาเถรี ลูกคหบดีในกรุงราชคฤห์ เป็นสหายของพระนางเขมา เมื่อพระนาง เขมาทรงสละโลกออกผนวช นางไปหาพระเขมาเถรี ได้ฟังพระเขมาเถรีแสดงธรรม จึงบวช ในสำนักของพระเขมาเถรี ต่อมาไม่นานนางสำเร็จอรหัตผล^๖ เรื่องของนางคล้ายกับพระวิชชาเถรี ที่เล่าไว้ในสังยุตตนิกาย^๗ คือ พระเถรีที่มารปลอมร่างเป็นชายหนุ่ม เข้าไปล่อหลอกให้หลงในกามารมณ์ เมื่อมารเห็นว่าไม่สมประสงค์ก็อันตราธานไป

^๑ Thigā. p. ๓๑-๓๒

^๒ ขุ. เถรี. ๒๖/๔๒๗/๔๔๗.

^๓ Thigā. p. ๓๒

^๔ ขุ.อป. ๓๓/๑๔๗/๒๖๑-๒๖๒.

^๕ Thigā. p. ๑๕๔. คาถาอุทานของนางกล่าวไว้ใน ขุ.เถรี. ๒๖/๔๔๔/๔๖๔-๔๖๕.

^๖ ส.ส. ๑๔/๕๓๒-๕๓๓/๑๕๑-๑๕๒.

ข. พระอุบายเถรี เป็นธิดาของสกุลหนึ่งในกรุงอุชเชนี เป็นเพื่อนเล่นของนาง อภัยมารดา (ปทุมวดี) เมื่อนางอภัยมารดาออกบวช นางก็ออกบวชด้วย ขณะนี้นางนั่งทำวิปัสสนา อยู่ในสัตว์วัน พระพุทธองค์ทรงเปล่งรัศมีอันสว่างงามไปปรากฏแก่นาง ทำให้นางชะมดกเขม้นยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือนาง ในที่สุดนางก็เป็นพระอรหันต์^๑ คาถา ๒ บทที่อ้างถึงนาง ปรากฏอยู่ในเกร็ดคาถา^๒ อติศชาติของนางคือสมัยพระเจ้าสุทนต์เจ้า นางเกิดในตระกูลมั่งคั่งตระกูลหนึ่ง และเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอรุณา พระบิดาของพระพุทธเจ้า วันหนึ่ง นางได้บูชาพระพุทธองค์ด้วย ดอกบัวบางชนิดที่พระราชาทรงประทานแก่นาง ด้วยเหตุนี้ ในชาติต่อมา ร่างกายของนางเป็นสี ดอกบัว และมีกลิ่นหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว นางครองชีพสมบัติในฐานะเป็นราชินีในสวรรค์ ๓๐ ครั้ง และเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๖๓ ครั้ง^๓ เรื่องของนางเล่าไว้เหมือนกับนางสัตตคุปตมา ลิกา ในอปทาน^๔

ค. พระโพธิเถรีเป็นเพื่อนหญิงของพระอสิทาสีเถรี ขอร้องให้พระอสิทาสีเถรีเล่าอดีต ประวัติของตนให้นางฟัง นางจึงบวชบำเพ็ญสมณธรรมสำเร็จรอดผล^๕

ข. พระปทุมมาเถรีเป็นอริยสาวิกาชั้นอรหันต์ นางเกิดในครอบครัวของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ในฐานะที่นางเป็นลูกสาวทาสประจำบ้าน เขาเรียกชื่อนางว่า "ปทุมมา" เพราะพร้อมกับนางเกิด จำนวนเด็ก ๆ ในครอบครัวนั้นครบหนึ่งร้อยพอดี วันหนึ่งซึ่งเป็นวันที่นางได้ฟังสัทธาสูตร นางเป็น โสคาบัน พราหมณ์โสภิตะผู้เชื่อว่า ความบริสุทธิ์ย่อมมิได้ด้วยการอาบน้ำ ชักชวนนางให้นับถือศาสนา พราหมณ์^๖ เนื่องจากนางเป็นที่นิยมชมชอบของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เศรษฐีจึงปลดปล่อยนางให้เป็นไท อาศัยความรู้สึกที่นางได้รับอิสรภาพนั้น นางจึงบวช บำเพ็ญศาสนกิจสำเร็จรอดผล ในสมัยพระ ธิปัสสีพุทธเจ้า นางเกิดในสกุลแห่งคนที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทางสายเลือด และได้บวช นางศึกษา

^๑ Thig., p. ๓๓-๓๔.

^๒ ข.เถรี. ๒๖/๔๖๔/๔๔๗.

^๓ Thig., Loc. Cit.,

^๔ ข. อป. ๓๓/๑๔๔/๒๖๒-๒๖๔.

^๕ Thig., p. ๒๖๑.

^๖ การสนทนาระหว่างนางกับโสภิตพราหมณ์ปรากฏอยู่ใน ข.เถรี. ๒๖/๔๖๖/๔๓๓-๔๓๔.

ไตรปิฎก เป็นพระธรรมกถึกที่เรื่อนาม เป็นที่รู้จักกันในวงการของนักเทศน์ พฤติการณ์ของนางเป็น
 อย่างเดียวกันในสมัยพระพุทธเจ้าอีก ๔ พระองค์ คือ พระสิขีพุทธเจ้า, พระเวสสภูพุทธเจ้า, พระ
 กกุสันธพุทธเจ้า, พระโกนาคมนพุทธเจ้า และพระกัสสปพุทธเจ้า แต่เนื่องจากความเอนเอียงไป
 ทางศิษยานุศิษย์ของนาง นางจึงไม่สามารถที่จะหลุดพ้นจากความเศร้าหมองแห่งจิตใจได้^๑ พระพุทธ
 โฆษาจารย์กล่าวไว้เกี่ยวกับพระเถรีรูปนี้ว่า^๒ นางเป็นลูกนางทาสีของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ในคราว
 หนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จจาริกไปในชมพูทวีป อนาถปิณฑิกเศรษฐี และพุทธอุปัฏฐากอื่น ๆ ไม่
 ต้องการที่จะให้พระพุทธองค์เสด็จจากไปเป็นเวลาหลายเดือน จึงหลออาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรง
 พำนักอยู่กับพวกเขา แต่พระพุทธองค์ทรงบอกปัดการขอร้องของคนเหล่านั้น นางผู้พบเห็นอนาถปิณฑ
 ิกเศรษฐีเศร้าโศกมาก นางทราบเหตุผลจึงรับอาสาที่จะหลออาราธนาพระพุทธองค์ให้ประทับอยู่
 ในเมืองสาวัตถีคือไปสักเล็กน้อย นางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า นางไม่สามารถจะทำนุญ
 ด้วยจตุปัจจัยไทยทานได้ แต่นางจะถือไตรรัตน์ และรักษาศีลห้า ถ้าพระพุทธองค์จะทรงเลื่อนการ
 เสด็จจาริก เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงอนุเคราะห์นางผู้พบเห็น นางจึงทรงยับยั้งการเสด็จจาริกไป
 ด้วยเหตุนี้ นางผู้พบเห็นจึงได้รับความเป็นไทและได้เป็นบุตรบุญธรรมของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ต่อมานาง
 บวช และเป็นพระอรหันต์ หลังจากได้ฟังพระพุทธโฆษาท พร้อมกับเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่ง
 ฉัพพรรณรังสีไปปรากฏเฉพาะหน้านาง และนางผู้พบเห็นอริยสาวิกาองค์นี้ได้อ้างถึงในนิลันทปัญท^๓

ง. พระวิสาขาเถรีเดิมเป็นหญิงบำเรอฝ่ายในของเจ้าชายนิหัตถกถุมาร และออกบวชกับ
 พระนางปชาบดีโคตมี นางรู้สึกเป็นอิสระแก่ตน ได้ฟังพระดำรัสเกี่ยวกับภานของพระพุทธเจ้า ได้
 บรรลอรุหัตผล คาถาที่นางกล่าวไว้เป็นเครื่องตั้งเตือนบรืวารของนางมีปรากฏในเถรีคาถา^๔

^๑ Thigā. p. ๑๔๔; ช.อป. ๓๓/๑๓๔/๓๔๖-๓๔๘.

^๒ ม.อ. ๒/๑๔๖-๑๔๓.

^๓ นิลันท. หน้า ๑๖๔. กล่าวถึงผู้ที่ได้รับผลของการทำนุญในปัจจุบันทันตาเห็น มี ๗ คน
 คือ ๑) นายสุนนมาลาการ, ๒) พรหมณ์เอกสาฎก, ๓) ลูกจ้างของราชศทเศรษฐี ชื่อว่าผู้พบเห็น,
 ๔) พระนางมัลลิกาเทวี, ๕) นางโคปาลมารดาเทวี, ๖) นางสุปปียาอุบาสิกา และ ๗) นาง
 ผู้พบเห็นทาสี.

^๔ ช.เถรี. ๒๖/๔๑๔/๔๔๔; Thigā. p. ๓๐.

ภิกษุหรือริยสาวิกาบางท่าน ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่ความเป็นพระอรียเจ้านั้น ย่อมเดินหลงไปในทางที่ไม่ควรก็มี เช่น

ก. พระมิตตกาสิเถรี หรือพระมิตตกาสิกาเถรี เกิดในสกุลพราหมณ์แห่งกัมมาสสัมมณินม ออกบวชหลังจากได้ฟังพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ชื่อมหาสติปัฏฐานสูตร นางบวชแล้วเป็นเวลา ๗ ปี นางหลงคิดอยู่ในโลก ยศ สรร เสริญ สุข และชู้ทะเลาะกับเพื่อนสหพรหมจารีด้วยกัน แต่ต่อมา นางใช้ความพยายามอย่างเฝ้ายากหักห้ามปรามปราบความเศร้าหมองแห่งจิตใจลงได้ สำเร็จ อรหัตผล^๑ ฉลาดบางบทที่สันนิษฐานว่านางได้กล่าวไว้มีปรากฏในเถรีคาถา^๒

ข. พระอุตตราเถรี^๓ รูปหนึ่ง ถือปิตุภพชาติเป็นกัจจัตถ์ จนกระทั่งอายุถึง ๑๒๐ ปี ก็ยังไม่สำเร็จอริยมรรค อริยผลขั้นใด วันหนึ่งเมื่อท่านกลับจากทำกัจจัตถ์ คือปิตุภพชาติ พบภิกษุรูปหนึ่งในตรอก ได้ถวายปิตุภพชาติทั้งหมดที่มีอยู่ในบาตรแก่ภิกษุนั้น ในวันที่ ๒-๓ ท่านได้ถวายปิตุภพชาติที่ได้มาแก่ภิกษุรูปนั้น ท่านมิได้ฉันภัตตาหารเป็นเวลา ๓ วัน ในวันที่ ๔ ขณะที่ท่านปิตุภพชาติอยู่ พบพระพุทธองค์ในย่านชุมนุมชน ท่านถอยกลับ หลีกทางให้พระพุทธองค์เสด็จไป ท่านเทียบชายจิวรที่ห้อยลงปกเท้า ไม่สามารถจะทรงตัวอยู่ได้ จึงชวนล้มลง พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปหาท่าน ตรัสสอนท่านว่า "ร่างกายนี้เป็นรังแห่งโรค มีความแก่เฒ่าชราภาพ จะแตกทำลายไปในที่สุด เพราะชีวิตนั้นหมดกันแต่ความตาย"^๔ ท่านฟังแล้วเป็นพระอรียบุคคลขั้นโสดาบัน

ค. พระวิมลเถรีเป็นธิดาของสตรีประจำราชสำนักแห่งเมืองเวสาลี นางเห็นพระโมคคัลลานเถระ เทียบปิตุภพชาติในเมืองเวสาลี นางไปเฝ้าอาศัยของพระเถระพยายามที่จะล่อลวงพระเถระ^๕

^๑ Thig., I. ๘๘.

^๒ ข. เถรี. ๒๖/๔๔๔/๔๔๔.

^๓ ธ.อ. ๔/๔๔-๑๐๐. ใน Dh A. III. ๑๑๐-๑๑๑ ฉบับอักษรโรมันของ Pāli Text Society เป็น "อุตฺถรี"

^๔ ธ.อ. ๔/๑๐๐.

^๕ บางแห่งกล่าวรวมอรรถกถาเข้าด้วยว่า นางถูกคนนอกศาสนาบังคับ เหตุการณ์อ้างถึงใน Thig., II. ๑๗๘. แต่ไม่ระบุชื่อวิมลเถรี

พระเถระกล่าวตักเตือนนาง นางออกบวชได้เป็นสาวิกา หลังจากทำความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า นางก็เป็นอรหัตผล^๑

ภิกษุณีอริยสาวิกาบางท่านมีอิทธิฤทธิ์สามารถจะแสดงปาฏิหาริย์หรือมีปรากฏการณ์ราวกับปาฏิหาริย์ เช่น

ก. พระอุบลวรรณาเถรีทูลขอพระพุทธองค์จะแสดงปาฏิหาริย์แทนยมกปาฏิหาริย์ที่พระองค์จะทรงแสดงที่ต้นคันทามพพุทฺธ กัลป์เมืองสาวัตถี โดยที่นางจะแสดงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีบริษัทยาแน่นในบริเวณ ๓๖ โยชน์ เสด็จมาทรงถวายอภิวัตต์แก่พระพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามเสีย^๒

ข. วิศวสามเณรี^๓ บวชเมื่ออายุ ๗ ปี สำเร็จอรหัตผลขณะที่ปลงผมยังไม่ทันเสร็จ ในคราวที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่คันทามพพุทฺธ วิศวสามเณรีได้เสนอตัวเพื่อจะแสดงปาฏิหาริย์แทนพระพุทธเจ้า โดยที่เธอเสนอวิธีแสดงปาฏิหาริย์ของเธอว่า จะนำเอาภูเขาสีเนรุราช จักรवालบรรพต และหิมวันตคีรี มาวางเรียงไว้ แล้วเธอจะเหาะขึ้นไปยังยอดภูเขาเหล่านั้นอย่างกับหงส์ป่า^๔ บางครั้ง เธอมีเรื่องคล้ายกับภิกษุณีที่กล่าวไว้ในสังยุตตนิกาย^๕ ตามที่ได้รับคำสรรเสริญจากยักษ์

ค. พระนาคาเถรี เป็นพระอรหันต์อาศัยอยู่ในภคตคาม สมัยที่จัดกาลคิสิสพราหมณ์ปล้นภคตคามนั้น ชาวบ้านพากันหนีไปหมด พระเถรีกับสหายร่วมงานไปอาศัยอยู่ที่ต้นไทร เทวดาผู้เป็นหัวหน้าได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระเถรีกับสหายได้ดำรงชีพอยู่อย่างปาฏิหาริย์ พระเถรีมีน้องชายคนหนึ่งชื่อ นาคะ เขาได้ไปหาพระเถรี พระเถรีเห็นเขาไปหาจึงเอาอาหารส่วนที่ทานได้รับให้เขา

^๑ Thigā. p. ๗๖. คาถาอุทานของนางปรากฏใน ขุ.เถรี.๒๖/๔๔๐/๔๔๓.

^๒ ธ.อ. ๖/๔๑.

^๓ ธ.อ. ๖/๔๐. ใน Dh A. III. ๒๑๑ ฉบับอักษรโรมันของ Pāli Text Society

เป็น "วิศวสามเณรี"

^๔ ธ.อ. ๖/๔๐.

^๕ ส.ส. ๑๔/๘๓๗/๓๐๔.

แต่เขาปฏิเสธที่จะรับอาหารจากภิกษุณี^๑

๒. พระอนุชาเถรีพระราชธิดาของมกุฏสิวราชราชาแห่งลังกา^๒ และแม่เหล็กของพระเจ้ามทานาค ผู้ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินี และอุปราชาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระนางพร้อมด้วยสตรีอื่น ๆ ๕๐๐ นาง พึ่งพระมหินทเถระแสดงธรรมเรื่องแปดวัตถุ วิมานวัตถุ และสังขยัตต์ เป็นโสดาบันบุคคลทั้งหมด ต่อมาได้ฟังธรรมที่พระมหินทเถระแสดงในมหาเมฆวันวิหาร พระนางพร้อมด้วยสตรีบริวาร เป็นสภากาหมี พระนางทรงแสดงความประสงค์ที่จะบรรพชาอุปสมบทให้พระเจ้าแผ่นดินลังกาทรงทราบ เนื่องจากพระนางเป็นต้นเหตุอย่างกับปาฎิหารีย์ ที่ทำให้พระนางสังฆมิตตาพระกนิษฐภคินีของพระมหินทเถระ ได้รับการบรรพชาอุปสมบทในชมพูทวีป ศึกษาพระธรรมวินัยชำนาญ และสำเร็จอรหัตผลแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งไปสู่เกาะลังกา เมื่อพระสังฆมิตตาเถรีถึงลังกา พระนางอนุพาเทวีกับบริวารได้รักษาศีล ๑๐ อาศัยอยู่ในอุบาสิกาวินิจฉัย หลังจากอุปสมบทแล้วอนุพาภิกษุณีพร้อมด้วยบริวารเป็นพระอรหันต์ และเป็นสตรีคนแรกในลังกาที่เป็นพระอรหันต์

ภิกษุณีอริยสาวิกาอื่น ๆ ที่ปรากฏในอรรถกถาวรรณคดีบาลีนั้น มีมากมาย แต่มีบทบาทหรือพฤติกรรมตามปกติ.

^๑ ม.อ. ๒/๕๓๗-๕๓๘.

^๒ วินย. อ. ๑/๘๕. ใช้คำว่า "ตมฺพณฺณิทีป" แทนคำว่า "ลังกาทีป" แต่ในเล่มเดียวกันนี้หน้า ๕๓ ใช้ "ลังกาทีป" ฉะนั้นสองคำนี้คือสถานที่แห่งเดียวกัน.

^๓ วินย. อ. ๑/๔๑-๑๐๒.

๗. สตรีในฐานะเป็นเอตทัคคะในพุทธศาสนา

"เอตทัคคะ" นั้นคือความยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษ ความแตกต่างของสตรีที่เป็นเอตทัคคะในพระไตรปิฎกกับในอรรถกถา นั้นคือท่านกล่าวไว้หมวดหนึ่งเรียกว่า "หมวดเอตทัคคะบุคคล" ในพระไตรปิฎก ส่วนในอรรถกถาชื่อมนโรดปุณี ท่านได้กล่าวถึงประวัติของบุคคลที่เป็นเอตทัคคะไว้ตั้งแต่อดีตกาล จนถึงปัจฉิมชาติ สตรีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะนั้นมีทั้งที่เป็นภิกษุณีและอุบาสิกา ดังนี้

๑) ภิกษุณีเอตทัคคะ ตามที่ปรากฏในอรรถกถามนโรดปุณี ภิกษุณีที่เป็นเอตทัคคะมีอยู่ ๑๓ ท่านเหมือนกับในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

ก. พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เลิศกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลายทางมีประสบการณ์มาก (รัตติกัญญ = รัตตริยาน) เล่ากันว่า ในสมัยพระปฐมตตรพุทธเจ้า พระเถรีสร้างสมกุศลกรรมไว้แล้วตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้มีประสบการณ์มากในสำนักพระพุทธเจ้าในอนาคต ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นสุทธันตรหนึ่ง^๑ แล้วมาเกิดในมนุษย์เป็นหัวหน้าทาสีห้าร้อยคน พร้อมด้วยบริวารได้ถวายข้าว ปัดทปาด เสนาสนะ และดีลานเกล็ดแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าห้าร้อยองค์^๒ ไปเกิดในเทวโลกกลับมาเกิดเป็นธิดาหัวหน้าช่างทอในเมืองพาราณสี นางเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าห้าร้อยองค์ไอรสของพระนางปทุมวดี^๓ ในเวลากัดดาหารไปมีใครเอาใจใส่ นางจึงกัดดาหารถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งห้าร้อย^๔ ด้วยอนุกรรมนั้นนางเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ไม่รู้จักทุกติภูมิ จนถึงปัจฉิมชาติ นางเกิดเป็นภิกษุณีของพระนางสิริมหามายาพุทธมารดา เมื่อเชษฐกนิหิวังคตแล้ว นางได้รับตำแหน่งอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชแทนพระเชษฐกนิหิไอรสนามว่า นันทกุมาร และพระราชธิดานามว่า รูปันทากุมารี เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชนิพพาน^๕ แล้ว พระนางออกบวช ด้วยครุธรรมปฏิบัติหมอบสมบพิริ^๖ เป็นภิกษุณีอรหันต์องค์แรกในโลก

^๑ อกุ. อ. ๑/๓๖๕.

^๒ อกุ. อ. ๑/๓๖๕-๓๖๗

^๓ พระนางปทุมวดี เป็นอดีตชาติของพระอุบลวรรณาเถรี

^๔ อกุ. อ. ๑/๓๖๗-๓๖๘.

^๕ อกุ. อ. ๑/๓๖๘

^๖ วินย. ๑/๒๔๔-๒๔๗. อุบสมบท ๘ ประการ อุภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๘ ข้อ [๓๗]

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ความปรารถนาที่พระเถรีตั้งใจไว้ก็สำเร็จสมประสงค์ เพราะ
พระพุทธองค์ทรงยกย่องแต่งตั้งพระเถรีไว้ในอัครฐานรัตติกาล^๑

ข. พระเขมาเถรี สำเร็จอรหัตผลทั้งที่ยังดำรงอยู่ในสหภวาระ^๒ เป็นเอตทัคคะเลิศ
กว่าภิกษุณีหรือสาวิกาของพระพุทธองค์ทางมีสติปัญญามาก และเป็นอัครสาวิกายอดเยี่ยม^๓ พระเถรีได้
รับความสำเร็จผลสมประสงค์แห่งความปรารถนาที่ได้ตั้งใจไว้แทบทั้งหมดของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
ครั้นสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคนหัวปีนามว่าสมณิของพระเจ้ายศราชแห่ง
เมืองพาราณสี ประพฤติพรหมจรรย์แห่งความเป็นภุมารีตลอดเวลาสองหมื่นปี^๔ ด้วยผลแห่งการ
ประพฤติพรหมจรรย์นั้น นางเวียนว่ายตายเกิดอยู่แต่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในปัจฉิมชาตินี้ นาง
เกิดเป็นเจ้าหญิงในสาครนครแห่งมัททริ^๕ และเป็นพระสนมเอกของพระเจ้าพิมพิสารในกรุงราชคฤห์^๖

ค. พระอุบลวรรณาเถรียังมหาทานให้เป็นไปแล้ว ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก
และเป็นอัครสาวิกายอดเยี่ยมของพระพุทธเจ้าในอนาคต^๗ แทบทั้งหมดของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
ด้วยบุญญาธิการที่นางสร้างสมไว้ตลอดชีวิตนั้น นางรู้จักแต่เทวโลกกับมนุษย์โลกเท่านั้น ครั้นสมัย
แห่งพระกัสสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคนที่สองนามว่าสมณฑุตตาของพระเจ้ายศราช
นางประพฤติพรหมจรรย์สองหมื่นปี ไปเกิดในเทวโลก แล้วกลับมาเกิดในมนุษย์โลก ฉายดอกบัว
กับข้าวดอกแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ออกจากนิโรธสมบัติใหม่ ๆ แล้วนางปรารถนาจะถูกชายห้าร้อยคน
และขอให้ดอกปฐมุตตขึ้นรับเท้านางทุก ๆ ฝักบัว ดอกปฐมุตตขึ้นรับเท้านางทุก ๆ ฝักบัว เมื่อนาง
ไปเกิดในเทวโลก^๘ จากนั้นนางเกิดในดอกปฐมุตตในสระบัวแห่งหนึ่ง คาบสนำไปเลี้ยงไว้ให้ชื่อว่า

^๑ อง. อ. ๑/๓๖๐-๓๖๕.

^๒ อง. อ. ๑/๓๗๒.

^๓ อง. อ. ๑/๓๗๓.

^๔ อง. อ. ๑/๓๗๐.

^๕ อง. อ. ๑/๓๗๐-๓๗๓.

^๖ อง. อ. ๑/๓๗๓.

^๗ อง. อ. ๑/๓๗๔.

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ความปรารถนาที่พระเถรีตั้งใจไว้ก็สำเร็จสมประสงค์ เพราะ
พระพุทธองค์ทรงยกย่องแต่งตั้งพระเถรีไว้ในอัครฐานรัตตัญญู^๑

ข. พระเขมาเถรี สำเร็จอรหัตผลทั้งที่ยังดำรงอยู่ในสหมาวาระ^๒ เป็นเอตทัคคะเลิศ
กว่าภิกษุณีหรือสาวิกายของพระพุทธองค์ทางมีสติปัญญา และ เป็นอัครสาวิกามายงวา^๓ พระเถรีได้
รับความสำเร็จผลสมประสงค์แห่งความปรารถนาที่ได้ตั้งใจไว้แทบทั้งหมดของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
ครั้นสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคณหวัป็นามว่าสมณิของพระเจ้ากักราชแห่ง
เมืองพาราณสี ประพฤติพรหมจรรย์แห่งความเป็นกุมาริตลอดเวลาสองหมื่นปี ด้วยผลแห่งการ
ประพฤติพรหมจรรย์นั้น นางเรียนว่าตายเกิดอยู่แต่ใน เทวโลกและมนุษย์โลก ในปัจฉิมชาตินี้ นาง
เกิดเป็นเจ้าหญิงในสาครนครแห่งมัททราช และ เป็นพระสนมเอกของพระเจ้าทิมภิสสารในกรุงราชคฤห์^๔

ค. พระอุบลวรรณาเถรียังมหาทานให้เป็นไปแล้ว ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก
และเป็นอัครสาวิกาย่อยช่วยของพระพุทธเจ้าในอนาคต^๕ แทบทั้งหมดของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
ด้วยบุญญาธิการที่นางสร้างสมไว้ตลอดชีวิตนั้น นางรู้จักแต่เทวโลกกับมนุษย์โลกเท่านั้น ครั้นสมัย
แห่งพระกัสสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคคนที่สองนามว่าสมณุตตาของพระเจ้าวิสุทธราช
นางประพฤติพรหมจรรย์สองหมื่นปี ไปเกิดในเทวโลก แล้วกลับมาเกิดในมนุษย์โลก ฉายดอกบัว
กับข้าวดอกแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ออกจากมโหโรธมาบัติใหม่ ๆ แล้วนางปรารถนาถูกชายตำรายศคน
และขอให้ดอกปทุมสุคนธ์รับเห้านางทุก ๆ สีก้าว ดอกปทุมใหญ่สุคนธ์รับเห้านางทุก ๆ สีก้าว เมื่อนาง
ไปเกิดใน มนุษย์โลก^๖ จักมีนางเกิดในดอกปทุมในสระบัวแห่งหนึ่ง คาบสนำไปเลี้ยงไว้ให้ชื่อว่า

^๑ อัง. อ. ๖/๓๖๔-๓๖๕.

^๒ อัง. อ. ๑/๓๗๒.

^๓ อัง. อ. ๑/๓๗๓.

^๔ อัง. อ. ๑/๓๗๐.

^๕ อัง. อ. ๑/๓๗๐-๓๗๓.

^๖ อัง. อ. ๑/๓๗๓.

^๗ อัง. อ. ๑/๓๗๔.

๒) อุบายสักการียสวารีกา ความเป็นอริยสวารีกานั้นย่อมมีแก่บุคคลที่ละสังโยชน์ ๓ ข้อ คือ สักกายทัฐิ^๑ วิจิกังขา^๒ และสิลัพพตปรามาส^๓ ข้างต้นขึ้นไปได้^๔ การละได้นั้น ไม่ใช่ปรากฏอยู่ที่กายสุภาพอ่อนโยนอย่างเดียว เหมือนอย่างความสุภาพอ่อนโยนของนางวิเทหิกา เล่ากันว่า^๕ นางวิเทหิกา เป็นคหบดีชาวเมืองสวารีกา พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวไว้ว่า "ชาวเมืองมักจะเรียกนางว่า "เวเทหิกา" เพราะนางมาจากวิเทสกุล หรือเพราะนางเป็นคนฉลาด" นางได้รับการยกย่องจากประชาชนว่า สุภาพอ่อนโยน แต่นางกาฬิสาวาใช้ของนางวิเทหิกาคิดว่า จะต้องทดลองความสุภาพอ่อนโยนของนายผู้หึงของนาง วันหนึ่ง เมื่อนางกาฬิสาวานอนตื่นสายถูกนายผู้หึงตุด่า นางกาฬิเห็นว่ นายผู้หึงของนางอารมณ์เสีย จึงแก้งทำผิดซ้ำ ๆ กันหลาย ๆ ครั้ง จนกระทั่งนายผู้หึงนั้นโกรธจัด แหงเธอด้วยเหล็กแหลม เลือดพุ่งออกจากศีรษะ ประชาชนจึงรู้ว่า ความสุภาพอ่อนโยนของนางวิเทหิกานั้นเป็นเพียงภาพลวงตา หากใช้ความสุภาพอ่อนโยนที่แท้จริงไม่ ความสุภาพอ่อนโยนของนางวิเทหิกานั้นหาใช้ความสุภาพอ่อนโยนของอริยสวารีกาไม่ ชื่อเสียงของนางวิเทหิกาก็หายไป เรื่องนี้เล่าไว้ในกกรูเปมสูตร^๖ จะอย่างไรก็ตาม ความเป็นอริยสวารีกาย่อมมีแก่บุคคลที่กลับใจได้ และบุคคลที่มีพฤติกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

^๑ ส. ม. ๑๔/๓๔๔/๕๐; อญ. ทสก. ๒๔/๑๓/๑๖; อภิ. วิ. ๓๔/๔๓๖-๔๓๗/๔๑๕.

สักกายทัฐิ หมายความว่า "ความเห็นเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นสัญญา ว่าเป็นคน เป็นต้น"

^๒ คัมภีร์, ข้อ , เล่ม และหน้าเดียวกัน. วิจิกังขา หมายความว่า "ความสงสัยสงสัยไม่แน่ใจ"

^๓ คัมภีร์, ข้อ , เล่ม และหน้าเดียวกัน. สิลัพพตปรามาส หมายความว่า "จับ ๆ วาง ๆ อุบคล่า ซึ่งศีลและพรต สักแต่ว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างมงาย"

^๔ อภิ. วิ. ๓๔/๔๓๗/๔๔๓. กล่าวถึงอริยมรรค ๘ ละสังโยชน์ข้อใดบ้าง, อริยมรรค ๘ และสังโยชน์ ๑๐ อยู่มากในเล่มนี้ หน้า ๒๕๓; ข้อ [๑๖]

^๕ ม. ม. ๑๒/๒๖๖/๒๕๒-๒๕๔.

^๖ ม. อ. ๒/๑๓๑.

^๗ ม. ม. ๑๒/๒๖๖/๒๕๒-๒๕๔.

ก. สตรีมักหึงคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี ทราบว่า สามีนางมีความสัมพันธ์กับสาวใช้ จึงมีดมือทำสาวใช้ ตัดหูตัดจมูก แล้วขังห้องลับ ๆ ไว้ เพื่อที่จะข่มขืนการกระทำนั้นไม่ให้สามีรู้ พาสามีไปวัดเพื่อฟังพระพุทธเจ้าแสดงธรรม ญาติบางคนของนางมาบ้านนั้น ได้ทราบว่าอะไรเกิดขึ้น จึงปล่อยสาวใช้ สาวใช้ไปวัดที่นายผู้หึงฟังธรรมพระพุทธองค์อยู่ ป่าวประกาศถึงพฤติกรรมที่นายผู้หึงกระทำแก่ตนให้พระตพลได้สดับ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงชี้ถึงความโง่เขลาเบาปัญญาแห่งการกระทำชั่ว โดยหวังว่าจะไม่มีใครรู้ เมื่อจบธรรมเทศนา สตรีมักหึงนั้นกับสามีเป็นโสดาบัน สาวใช้ก็ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไท^๑

ข. นางขรณินันทมารดาเป็นอุบาสิกาอริยสาวิก ของพระพุทธเจ้า นางได้สำเร็จจอนาคามีผล เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ๗ ครั้งต้นคัณฑามพฤกษ์ นางขอลงแสดงแทนพระองค์โดยที่จะบันดาลพื้นดินให้เป็นน้ำ แล้วนางจะคำมุศแหวกว่ายไปในน้ำนั้นเหมือนนกเป็ดน้ำ^๒

๑. นางอุฬสภักทหาธิดาอนาถาอนาถา นิดพิทก เศรษฐี และเป็นสะใภ้ของอุคคเศรษฐี นางเป็นอริยสาวิกาก่อนโสดาบันก่อนจะไปสู่ตระกูลสามี^๓ นางมีจิตใจมั่นคงอยู่ในความเป็นอริยบุคคลของตน เพราะไม่ยอมโอนเอนตามมีจนาคามีที่พ่อค้ายัดถืออยู่ นางสามารถดึงเอาข้อดีแม่ผู้ดีและทุกคนในครอบครัวนั้นให้เล็งละความเห็นผิด เป็นผู้มีความคิดเป็นสัมมาทิฐิ^๔

๒. นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นธิดาของธนุชัยเศรษฐี และเป็นสะใภ้ของมิตการเศรษฐี นางเป็นอริยสาวิกาก่อนโสดาบันเมื่ออายุ ๗ ปี ขณะที่เมณฑกเศรษฐีผู้เป็นปู่ส่งนางไปรับเสด็จพระพุทธองค์ นางไปสู่สกุลสามี เมื่อธนุชัยเศรษฐีผู้เป็นบิดาย้ายจากภททียนครไปสร้างเมืองใหม่ที่พรหมแดนแห่งเมืองสาวัตถีกับเมืองราชคฤห์ เพราะจับจองที่สร้างเมืองนั้นในตอนเย็นจึงตั้งชื่อว่า

^๑ ธ.อ. ๗/๑๓๒-๑๓๓.

^๒ ธ.อ. ๖/๗๔.

^๓ ธ.อ. ๑/๑๔๘.

^๔ ธ.อ. ๗/๑๑๔-๑๒๐.

^๕ ธ.อ. ๓/๔๘.

"สาเกต"^๑ พ่อผัวนางต้องการให้นางนับถือลัทธิชินครนธ์(ศาสนาขิน) แต่เพราะนางเป็นอริยสาวิกา จิตใจฝังแน่นอยู่ในพระพุทธศาสนา นางจึงไม่อ่อนแอเอนเออนไปตามคำชักชวนของพ่อผัว แต่นางกลับทำให้พ่อผัว เป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบันได้^๒

ง. พระนางสามาวดีอัศรม เหลือของพระเจ้าอุเทนแห่งเมืองโกสัมพี กับสตรีบริวาร ๕๐๐ คนของพระนาง เป็นอริยสาวิกาศั้นโสดาบัน เพราะนางซุซซุตตราแสดงธรรมให้ฟัง^๓ สตรีทั้งหมดนี้ไม่เคยโกรธและโต้ตอบพระนางมาศันทียา อัศรม เหลือคนที่สามของพระเจ้าอุเทน ซึ่งคอยยุยงพระราชาราชให้ทรงลงทัณฑ์ แก่พระนางสามาวดีและสตรีบริวารทั้งห้าร้อยนั้นถึง ๓ ครั้ง^๔ ในที่สุดพระนางสามาวดีและสตรีบริวารทั้งห้าร้อยถูกไฟครอกในตำหนัก ด้วยมีพระหัตถ์ของพระนางมาศันทียา^๕ ส่วนพระนางมาศันทียาและหมู่ญาติของพระนางถูกพระราชาลงทัณฑ์ เป็นการประกาศอภยกรรมที่พระนางทรงกระทำให้ปรากฏแก่ชาวโลกอย่างทรมาณ^๖ เพราะพระนางสามาวดีทิวงคตและสตรีบริวารของพระนางตายไปนั้นพระพุทธองค์ทรงตั้งเดือนภิกขุสงฆ์ว่า "คนประมาทเป็นเหมือนคนตายหรือ เลวร้ายยิ่งกว่าคนตาย เพราะคนประมาท นอกจากไม่ทำความดีให้แก่โลกเหมือนคนตายแล้ว ยังทำความเดือดร้อนให้แก่ชาวโลก เลวร้ายยิ่งกว่าคนตายเสียอีก"^๗

จ. นางมาติกมารดาชาวมาติกคาม ใกล้เชิงเขาเทือกหนึ่งในโกศลรัฐ เห็นภิกษุ ๖๐ รูป บำเพ็ญสมณธรรม นางเรียนกรรมฐานจากภิกษุเหล่านั้นแล้วบำเพ็ญบ้าง นางสำเร็จเป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามี^๘ แล้วเล็งทิพยจักขุดูภิกษุเหล่านั้นว่าสำเร็จผลชั้นใด เมื่อเห็นว่ายังไม่สำเร็จ จึงเล็งต่อไปว่าขัดข้องด้วยเรื่องอะไร เห็นว่าอาหารที่นางจัดถวายไม่เหมาะกับการบำเพ็ญสมณธรรม

^๑ ธ.อ. ๓/๔๔.

^๒ ธ.อ. ๓/๖๔.

^๓ ธ.อ. ๒/๔๐^{๑-๒}

^๔ ครั้งแรก ธ.อ. ๒/๔๑; ครั้งที่สอง ธ.อ. ๒/๔๔, ครั้งที่สาม ธ.อ. ๒/๔๔-๔๖

^๕ ธ.อ. ๒/๔๔-๖๐.

^๖ ธ.อ. ๒/๖๑-๖๒

^๗ ธ.อ. ๒/๖๔-๖๕.

^๘ ธ.อ. ๒/๒๖.

นางจึงจัดอาหารที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมณธรรมถวายภิกษุเหล่านั้น ไม่ช้าภิกษุเหล่านั้นสำเร็จอรรถ
 ทัตผล ลาอุบาสิกา กลับเมืองสาวัตถี เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลเกียรติคุณของนางมาติกมารดา
 อุบาสิกาให้พระพุทธองค์สดับ ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งได้อินทิสัพพัตถ์นั้น ใครจะไปหมู่บ้านตำบลนั้น เรียน
 กรรมฐานในสำนักพระพุทธเจ้า แล้วกราบลาไปหมู่บ้านตำบลนั้น นางมาติกมารดาจัดของถวาย
 ความที่ภิกษุนั้นคิด ภิกษุนั้นกล่าวว่า ถ้าเราศรัทธามีร้าย มหาอุบาสิกาจะจับผิดเราเหมือนจับโจรพร้อม
 กับของกลาง (หลักฐาน) ได้ จึงลาอุบาสิกาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเตือนให้
 คู้มครองรักษาจิต (ความคิด) เพราะจิตมักตกไปสู่อารมณ์ที่น่ารักใคร่โดยง่ายตาย มันไม่คิดถึง
 ชาติ สกฺข และวัย มันเป็นภาวะที่บังคับยาก ภิกษุนั้นก็กลับไปบำเพ็ญสมณธรรมที่บ้านมาติกมารดานั้น
 อีก จนสำเร็จอรรถทัตผล ระลึกชาติย้อนหลังได้ ๔๔ ชาติ เห็นว่ามหาอุบาสิกาเป็นภรรยาของ
 ท่านในชาติที่ ๔๔ นางหลงรักชายอื่น จึงฆ่าท่านเสีย ฝ่ายอุบาสิกา นั่งอยู่ที่บ้าน ถึงทิพยจักขุว่า
 ภิกษุหนุ่มสำเร็จผลแล้วหรือยัง ครั้นเห็นว่าสำเร็จแล้ว เล็งดูต่อไปเห็นว่า ท่านกำลังระลึกอดีตชาติ
 เห็นนางก่อกรรมชั่วร้ายแก่ท่านในชาติที่ ๔๔ อุบาสิการะลึกชาติยิ่งขึ้นไปถึงอัตภาพที่ ๑๐๐ เห็นว่า
 นางได้เสียสละชีวิตตนเพื่อภิกษุหนุ่มนั้น นางจึงกล่าวให้ท่านระลึกต่อไปอีกหนึ่งชาติ ภิกษุหนุ่มได้
 ยินเสียงอุบาสิกาด้วยทิพยโสตธาตุ จึงระลึกชาติที่ ๑๐๐ เห็นว่า มหาอุบาสิกา มีอุปการคุณแก่ตนอย่าง
 ยิ่ง จึงยกย่องเกียรติคุณมหาอุบาสิกา ผู้เป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามีนั้น^๑

๑. นางอุตตรานันทมารดาธิดาของปุนณสีหเศรษฐี แห่งกรุงราชคฤห์ เป็นอริยบุคคลชั้น
 โสตาบัน ความเป็นอริยสาวิกาของนางปรากฏชัด เมื่อนางถูกนางสิริมาลาหายเอาหมอนน้ำมันกำลัง
 เตือนพ่่านเทราตรลงบนศีรษะของนาง นางไมโกรธเคืองนางสิริมา กลับเห็นว่า นางสิริมา มีอุป
 การคุณแก่นางอย่างมากมา^๒

๒. นางธัญชานีพราหมณี ชาวเมืองราชคฤห์ เป็นอริยบุคคลชั้นโสตาบัน ถูกภารทวาช
 พราหมณ์สามีนางตะคอกขู่จะตัดแขนขา นาง ถ้านางอุทานสรรเสริญพระพุทธองค์ขณะที่นางกำลังเสียง
 พวกพราหมณ์อยู่ แต่นางไม่สะทกสะท้านเพราะอริยบุคคลเห็นคนที่เกิดมาแล้วจะต้องตาย เป็นธรรมดา

^๑ ๒.๑. ๒/๑๒๓-๑๓๒.

^๒ ๒.๑. ๖/๑๗๔^{๑-๖}

จึงไม่หวาดกลัว ในวันที่เลี้ยงพรานหมันทั้งหลาย นางสิ้นล้มลง จึงอุทานยกย่องพระพุทธเจ้าขึ้นดัง ๆ
 พรานหมันสามมีโกรธจัดสำหรับนางพรานหมันว่า จะไปต่อว่าต่อขานพระพุทธองค์ที่ทรงสั่งสอนลูกศิษย์ให้
 เคารพรักใคร่จนคลายไม่ออก แม้พรานหมันสามมีจะทำลายบุคคลที่นางเคารพ นางไม่เสียใจอะไร
 เพราะนางไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่เห็นใครที่จะไม่ถูกนิมิตหาว่าร้าย และไม่เห็นใครทำให้พระพุทธองค์
 หวั่นไหวได้เหมือนพายุไม่สามารถพัดภูเขาศิลาแห่งทิเบตให้โยกโคลงได้ฉะนั้น^๑

๒. นางกาติยานีชาวบ้านกรุงพระนครในวันสี่ชนบท เพื่อนหญิงของนางกาติ โยมแม่ของ
 พระโสณกุฎิกัณณะเถระ ความเป็นอริยสาวิกาของนางปรากฏชัดในขณะที่นางฟังธรรมของพระโสณ
 กุฎิกัณณะเถระอยู่ ทาสีของนางไปบอกว่า โจรเก๋าร้อยคน เข้าปล้นบ้านชนข้างของไปหมด นางไม่
 เลิกฟังธรรม เมื่อพระเถระแสดงยังไม่จบ^๒

๓. นางกาติโยมแม่ของพระโสณกุฎิกัณณะเถระ มักเรียกกันว่า กรุงพระนคร เพราะสามี
 ของนางเป็นเจ้าของบ้านกรุงพระนคร ในแคว้นอวันตี ขณะที่นางมีครรภ์แก่พักอยู่กับบิดามารดาที่บ้าน
 เกิดเมืองนอน ณ กรุงราชคฤห์ ได้ยินสาตาศิริยักข์กับเหมวัตยักข์สนทนาถึงความยอดเยี่ยมของ
 พระพุทธเจ้า นางสำเร็จโสคาปัตติผล และคลอดพระโสณกุฎิกัณณะเถระ ในวันนั้นเอง นางเป็น
 อริยสาวิกาอย่างเห็นได้ชัด เพราะเป็นสตรีคนแรกในบรรดาสตรีที่มีความเลื่อมใสศรัทธาฟังสืบกันมา^๓

อุบาลีกาอริยสาวิกา นอกจากนี้ยังมีอีกมาก แต่พฤติกรรมหรือบทบาทเป็นไปตามปกติ

^๑ อ.อ. ๘/๑๒๖-๑๒๗.

^๒ อ.อ. ๑/๔๔๑-๔๔๓.

^๓ อ.อ. ๑/๔๔๔.

๗. สตรีในฐานะเป็นเอตทัคคะในพุทธศาสนา

"เอตทัคคะ" นั้นคือความยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษ ความแตกต่างของสตรีที่เป็นเอตทัคคะในพระไตรปิฎกกับในอรรถกถา นั้นคือท่านกล่าวไว้หมวดหนึ่งเรียกว่า "หมวดเอตทัคคบุคคล" ในพระไตรปิฎก ส่วนในอรรถกถาชื่อมนโรดปฐวี ท่านได้กล่าวถึงประวัติของบุคคลที่เป็นเอตทัคคะไว้ตั้งแต่อดีตชาติ จนถึงปัจฉิมชาติ สตรีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะนั้นมีทั้งที่เป็นภิกษุณีและอุบาสิกา ดังนี้

๑) ภิกษุณีเอตทัคคะ ตามที่ปรากฏในอรรถกถามนโรดปฐวี ภิกษุณีที่เป็นเอตทัคคะมีอยู่ ๑๓ ท่านเหมือนกับในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

ก. พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เลิศกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลายทางมีประสบการณ์มาก (รัตติกงฺขุ = รัตติกงฺขุ) เล่ากันว่า ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า พระเถรีสร้างสมกุศลกรรมไว้แล้วตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้มีประสบการณ์มากในสำนักพระพุทธเจ้าในอนาคต ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นพุทธันดรหนึ่ง^๑ แล้วมาเกิดในมนุษย์เป็นหัวหน้าทาสีห้าร้อยคน พร้อมด้วยบริวารได้ถวายจิวร บิณฑบาต เสนอสนะ และดีลานเกล็ดขแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าห้าร้อยองค์^๒ ไปเกิดในเทวโลก กลับมาเกิดเป็นธิดาหัวหน้าช่างทอใน เมืองพาราณสี นางเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าห้าร้อยองค์โอรสของพระนางปทุมวดี^๓ ในเวลาที่ตาดำหายไปมีใจโศกโอาใจใส่ นางจัดภัตตาหารถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งห้าร้อย^๔ ด้วยบุญกรรมนั้นนางเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ไม่รู้จักทุกติฏฐิ จนในปัจจุบันชาติ นางเกิดเป็นภิกษุณีของพระนางสิริมหามายาพุทธมารดา เมื่อเชษฐภคินีทิวกตแล้ว นางได้รับตำแหน่งอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชแทนพระเชษฐภคินี มีพระโอรสนามว่า นันทกุมาร และพระราชธิดานามว่า รูปนันทกุมารี เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชนิพพาน^๕ แล้ว พระนางออกบวช ด้วยคุณธรรมปฏิศุภผลอุปสมบทวิธี^๖ เป็นภิกษุณีอรหันต์องค์แรกในโลก

^๑ อญ. อ. ๑/๓๖๔.

^๒ อญ. อ. ๑/๓๖๔-๓๖๗.

^๓ พระนางปทุมวดี เป็นอดีตชาติของพระอุบลวรรณาเถรี

^๔ อญ. อ. ๑/๓๖๗-๓๖๘.

^๕ อญ. อ. ๑/๓๖๔.

^๖ วินย. ๑/๒๔๔-๒๔๗. อุปสมบท ๔ ประการ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๔ ข้อ [๓๗]

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ความปรารถนาที่พระเถรีตั้งใจไว้ก็สำเร็จสมประสงค์ เพราะ
พระพุทธองค์ทรงยกย่องแต่งตั้งพระเถรีไว้ในอัครฐานรัตติกุญ

ข. พระเขมาเถรี สำเร็จอรหัตผลทั้งที่ยังดำรงอยู่ในสังขาร^๒ เป็นเอตทัคคะเลิศ
กว่าภิกษุณีอริยสาวิกาของพระพุทธองค์ทางมีสติปัญญา และ เป็นอัครสาวิกายายชา^๓ พระเถรีได้
รับความสำเร็จผลสมประสงค์แห่งความปรารถนาที่ได้ตั้งไว้แทบหามูลของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
ครั้นสมัยพระกัศสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคนหัวปีนามว่าสมณิของพระเจ้กักราชแห่ง
เมืองพาราณสี ประพฤติพรหมจรรย์แห่งความเป็นกุมาริตลอดเวลาสองหมื่นปี ด้วยผลแห่งการ
ประพฤติพรหมจรรย์นั้น นางเวียนว่ายตายเกิดอยู่แต่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในปัจฉิมชาตินี้ นาง
เกิดเป็นเจ้าหญิงในสาครนครแห่งมัททราช และ เป็นพระสนมเอกของพระเจ้พิมพิสารในกรุงราชคฤห์

ค. พระอุบลวรรณาเถรียังมหาทานให้เป็นไปแล้ว ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก
และเป็นอัครสาวิกายายซ้ายของพระพุทธเจ้าในอนาคต^๔ แทบหามูลของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
ด้วยบุญญาธิการที่นางสร้างสมไว้ตลอดชีวิตนั้น นางรู้จักแต่เทวโลกกับมนุษย์โลกเท่านั้น ครั้นสมัย
แห่งพระกัศสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคนที่สองนามว่าสมณคุตตาของพระเจ้กักราช
นางประพฤติพรหมจรรย์สองหมื่นปี ไปเกิดในเทวโลก แล้วกลับมาเกิดในมนุษย์โลก ฉายาออกบว
กับข้าวดอกแด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าผู้ออกจากนิโรธสมบัติใหม่ ๆ แล้วนางปรารถนาจะอุทิศตัวทำร้ายคน
และขอให้ดอกปทุมสุตขึ้นรับเท้านางทุก ๆ หนึ่ง ดอกปทุมใหญ่สุตขึ้นรับเท้านางทุก ๆ หนึ่ง เมื่อนาง
ไปเกิดใน ... โลก^๕ จิตเมื่อนางเกิดในดอกปทุมในสระบัวแห่งหนึ่ง ตาบสนำไปเลี้ยงไว้ให้ชื่อว่า

^๑ อัง. อ. ๑/๓๖๓-๓๖๔.

^๒ อัง. อ. ๑/๓๗๒.

^๓ อัง. อ. ๑/๓๗๓.

^๔ อัง. อ. ๑/๓๗๐.

^๕ อัง. อ. ๑/๓๗๐-๓๗๑.

^๖ อัง. อ. ๑/๓๗๓.

^๗ อัง. อ. ๑/๓๗๔.

"ปทุมวดี" เพราะได้นางมาจากดอกบัว พรานไพรไปพบเข้า นำความมารายพระเจ้ายพราชให้เสด็จไปหานางมาเลี้ยงไว้ เมื่อนางอยู่ในราชวัง พระราชาไม่ทรงสนพระทัย เหล่าสตรีอื่น ๆ เมื่อพระนางประสูติพระโอรส ถูกพระราชาทรงเนรเทศออกจากราชวัง เพราะสตรีเหล่านั้นอิจฉาริษยา ให้ลิ้นบนแก้มถึงที่เลี้ยงของพระนาง ให้เอาทารกทั้งห้าร้อยคน^๑ ใส่ผอบนำไปทิ้งแม่น้ำ แล้วเอาท่อนไม้ทามลทินครรภ์ วางไว้ข้าง ๆ พระนาง เพื่อประกาศว่า พระนางประสูติพระโอรสเป็นท่อนไม้ เรื่องนี้เป็นเหตุทำให้พระนางถูกเนรเทศ แต่ภายหลัง พระราชาทรงทราบความจริงจากผอบใส่พระกุมารทั้งห้าร้อยคนที่คนพบแล้วนำมาทูลถวาย มีอักษรจารึกบอกสถานการณ์ที่สตรีเหล่านั้นสร้างขึ้น ด้วยเทวญาณของท้าวสักกเทวราช ด้วยเหตุนี้พระราชารับสั่งให้เรียกพระนางกลับราชวัง แล้วทรงทำสตรีเหล่านั้นที่คิดประทุษร้ายพระนางให้เป็นสาวใช้ของพระนาง พระกุมารทั้งห้าร้อยนั้นบวชเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า สำเร็จอรหัตผลทุกองค์ ในปัจฉิมชาตินี้ นางเกิดเป็นธิดาเศรษฐีในเมืองสาวัตถี มีชื่อว่า "อุบลวรรณา" เพราะผิวพรรณของนางเหมือนกลีบดอกอุบลเขียวนางถือมีฉัตรในเปลวไฟที่ตามในโรงอุโบสถ เป็นอารมณ์สำเร็จอรหัตผล ความปรารถนาของนางที่จะเป็นอัครสาวิกาย้ายย้าย และมีอิทธิฤทธิ์สำเร็จสมประสงค์ โดยที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องแต่งตั้งพระเถรีในที่ชุมนุมสงฆ์ ในเขตวันมหาวิหาร^๒

๘. พระปฐมจารย์กฤษณี สร้างสมกุศลกรรมไว้ในกาลแห่งพระปฐมกษัตริย์พุทธเจ้า และตั้งความปรารถนาที่จะเป็นเอตทัคคะเยี่ยงกว่ากฤษณีทั้งหลายในทางทรงจำและปฏิบัติวินัย ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า พระเถรีไปเกิดเป็นพระราชธิดาองค์ที่สามนามว่ากฤษณีของพระเจ้ากักราชราชาแห่งพาราณสีนครในกาสิรัฐ ประพฤติพรหมจรรย์เป็นเวลาสองหมื่นปี แล้วไปเกิดในเทวโลกเสวยทิพยสมบัติสิ้นหนึ่งพุทธันดร ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ พระเถรีเกิดในสกุลเศรษฐีในเมืองสาวัตถี ก่อนที่จะบวชพระเถรีได้สูญเสียลูกชายสองคน สามี พี่ชาย และพ่อแม่ทั้งหมด^๓ ทำให้นางมีสติวิปลาสไป เพราะนางลัญจจาริกไปไม่มุ่งผ้าเหมือนอลัชชี จึงมีชื่อว่า "ชฎาจารย์"

^๑ อญ. อ. ๖/๓๗๗ กล่าวว่า พระนางประสูติมหาปทุมกุมารองค์เดียว กุมารอีก ๔๙๙ องค์ ถือกำเนิดมา โดยสังเสทชะกำเนิด กล่าวคือเกิดจากมลทินครรภ์

^๒ อญ. อ. ๑/๓๗๓-๓๘๕.

^๓ อญ. อ. ๑/๓๘๘.

เพราะพระพุทธรูปองค์ทรงเปิดโอกาสให้นางเข้าเฝ้าฟังธรรมสำเร็จผลขั้นต่ำคือโสดาปัตติผล นางจึงบวชเมื่อบวชแล้ว นางไม่ท้อแท้เพียรพยายามบำเพ็ญสมณธรรม จนสำเร็จอรหัตผล เพราะพระทศพลทรงแต่งตั้งนางไว้ในเอตทัคคะทางวินัย ในท่ามกลางสงฆ์ ณ เขตวันมหาวิหาร ปิธานของนางก็สำเร็จสมความปรารถนาที่ได้ตั้งไว้ในครั้งพระปฐมุตตรพุทธเจ้าโน้น^๑

ง. พระธรรมทิมมาเถรี ได้สร้างบุญญาธิการและตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระธรรมกถึกในกาลแห่งพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๒ นางอยู่ในเรือนของท่านทานาธิปตี ได้รับคำแนะนำให้ถวายทานหนึ่งส่วนแก่พระเถระอรหันต์ ผู้เป็นกนิษฐภคาคาต่างพระมารดาของพระพุทธรูปเจ้าในกาลแห่งพระปุลสพุทธเจ้า^๓ นางไม่พบสิ่งเสื่อมเสียเป็นเวลา ๕๒ กัลป์ ในกาลแห่งพระกิลสพพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาคนที่หกนามว่าสุธรรมาของพระเจ้ากิกิราช ประพฤติพรหมจรรย์สองหมื่นปี ได้สร้างบริเวณพำนักพักอาศัยของภิกษุสงฆ์^๔ นางท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏเฉพาะในเทวโลกกับมนุษย์โลกสิ้นพุทธันตรหนึ่ง^๕ ในปัจจุบันชาตินี้ นางเกิดเป็นธิดาตระกูลมั่งคั่งตระกูลหนึ่ง เป็นภรรยาของวิสาขเสรษฐีในเมืองราชคฤห์ เมื่อสามีนางเป็นอนาคามีบุคคล นางขออนุญาตสามีบวช หลีกออกจากเมืองไปอยู่ป่า บำเพ็ญสมณธรรมสำเร็จอรหัตผล เพราะพระเถรีแก้ปัญหาของวิสาขอุบาสกได้ประหนึ่งตัดก้านบัวด้วยมีด ความของปัญหาและวิสัยชนาปรากฏอยู่ในจุฬเวฬลลสูตร^๖ ฉะนั้นพระพุทธรูปองค์ซึ่งทรงแต่งตั้งพระเถรีไว้ในเอตทัคคะ เยี่ยมกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลายทางเป็นพระธรรมกถึก^๗

^๑ อัง. อ. ๑/๓๘๕-๓๘๕.

^๒ อัง. อ. ๑/๓๘๕.

^๓ อัง. อ. ๑/๓๘๕

^๔ อัง. อ. ๑/๓๘๕-๓๙๐.

^๕ อัง. อ. ๑/๓๙๐

^๖ ม.ม. ๑๒/๕๐๕-๕๑๓/๕๔๗-๕๕๕

^๗ อัง. อ. ๑/๓๘๕-๓๘๖.

จ. พระรูปนันทาเถรี เป็นพระธิดาของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช กับพระนางปชาบดี โคตมี ได้สร้างสมบุญญาธิการและตั้งปณิธานที่จะเป็นฉานาภิรัตบุคคล (ผู้ยืนดียิ่งในฉาน) ในกาลแห่ง พระปฐมุตตพระพุทธเจ้า^๑ เพราะพระนางมีความรื่น เร่งบันเทิงใจไม่มีรอยแห่งความโศกเศร้าจึงมีชื่อว่า "นันทา" และเพราะพระนางมีรูปอุดมลักษณะสวยงามยิ่งในชนบท จึงมีคำนำหน้าชื่อว่า "รูปนันทา" เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชนิพพาน พระนางมหาปชาบดีพระมารดาออกบวช พระนางรูปนันทาก็ออกบวช แต่ด้วยความหลงใหลในความงามของพระนางเอง พระนางไม่เคยเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ในที่สุด พระนางไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงภาวะมุทิต ๔ จำพวก^๒ ที่เห็นพระตถาคตเจ้าแล้วเสียมิได้ พอ ได้ยินประชาชนยกย่องพระรูปโฉมที่โน้มน้าวใจของผู้ที่ศรัทธาเห็นแห่งพระพุทธองค์ พระนางก็ใคร่ที่จะ บลโฉมพระรูปของพระชินเจ้า จึงตามภิกษุณีสงฆ์ไปฟังธรรม พระพุทธองค์ทรงนิรมิตสตรีมีสิริโสภางค์ สำอององค์ยิ่งกว่าเทพอัปสรในแดนสรวงให้ยืนถวายงานพัดแค้นพระองค์อยู่ข้างธรรมาสน์ เพื่อที่จะย่ำยี ความมึนเมาในรูปโฉมของพระนางด้วยรูปสตรีที่งามยิ่งกว่า ประหนึ่งหนามยอกเอาหนามบ่งฉนั้น^๓ ครั้นรูปนันทาภิกษุณีเห็นสตรีที่มีรูปโฉมสะสวยสง่างามกว่าตนหลายสิบเท่า ก็เบนความสนใจไปสู่สตรี ผู้นั้น ด้วยพุทธานุภาพ พระพุทธองค์ทรงบันดาลสตรีนั้นให้ เป็นหญิงคลอเคลียครั้งเดียว หญิงวัยกลางคน หญิงชรา และหญิงชรายิ่งกว่าชรา โดยลำดับ รูปนันทาภิกษุณีเห็นแล้วค่อยคลายความสนใจ ครั้น เห็นสตรีนั้นพันทัก ผมงอก หลังคู้ ซี่โครงบานเหมือนลูกกลอนหลังคว่ำ ยันไม้เท้าไปข้างหน้า งก จันอยู่ ภิกษุณีสาวนั้นคลายความรักความอาลัยและความหลงใหลคลั่งไคล้ในรูปโฉม หันไปนั้น สตรีชรา ที่นิรมิตนั้นร้องลั่นลั่นก้องทั้งใบ้เท้าและหัด เกศฟุ้งจกในกองมูตรและกรีส ดิ้นตัวไปเมฆขาดใจตาย ร่างกายพองขึ้นเขียว ทนองพอง ทั่วเครื่องโศล และกลุ่มหนอนทะเลลิกออกจากปากแผลถึง ๔^๔

^๑ อ.อ. ๑/๑๙๓.

^๒ อ.อ. ๔/๑๐๓. บุคคลที่เห็นพระพุทธเจ้าแล้วเสียมิได้ ๔ จำพวก ดูภาคผนวกในเล่ม นี้ หน้า ๒๔๔ ข๒ [๑๙]

^๓ อ.อ. ๔/๑๐๔. โครงสร้างของเรื่องตรงนี้ เหมือนกับเรื่องพระเขมาเถรีตอนที่สำเร็จ อรหัตผล

^๔ ผลทั้ง ๔ ในเรือนร่างมนุษย์ เรียกว่า "นพทวาร = ประตูแก้ว" ได้แก่ ตา ๒, จมูก ๒, ชู ๒, ปาก ๑, ทวารหนัก ๑, ทวารเบา ๑,

ฝูงกาและนกเค้า เป็นคันตางพาทันกลุ่ม รุมย้อยแย่งเนื้อ เน่ากินอย่างรีน เริงบันเทิงใจ รูปนันทาภิกษุพิจารณาว่า "สตรีนี้แก่ เจ็บ ตายในสถานที่นี้ ความแก่ ความเจ็บและความตายจักมาถึงแก่ร่างกายของเราเหมือนมาถึงแก่ร่างกายของสตรีนี้" นางจึงพิจารณาว่าร่างกายนี้ไม่เที่ยง เพราะนางเห็นว่าไม่เที่ยง จึงเห็นต่อไปว่าร่างกายนี้ยากที่จะคงทนถาวร ที่เรียกว่า "เป็นทุกข์" และเห็นว่า เป็นอนัตตาที่เรียกกันว่า "เห็นไตรลักษณ์" หรือ "เห็นสามัญลักษณ์" จิตใจรูปนันทาภิกษุตั้งหน้าทากรรมฐาน คืองานฝึกฝนอบรมจิต ประกอบกับพุทธภาสิตกระทบโสตประสาทของนางว่า "นี่แน่รูปนันทา เธอจงพิจารณาร่างกายอันกระสับกระส่ายไม่สะอาด เปื่อยเน่านี้ ที่กระดุกสร้างขึ้นเป็นโครงผูกมัดด้วยเส้นเอ็น ฉาบทาโบกโรยด้วยเลือดและเนื้อ ไหลเข้าไหลออกเป็นนิตย์" เป็นที่พิศวาสของคนเขลา รูปร่างของสตรีเป็นฉันทิ รูปกายของเธอนั้นก็เป็นฉันทิ รูปกายของเธอเป็นฉันทิ รูปกายของสตรีก็ฉันทิ" รูปนันทาภิกษุตั้งใจไปตามกระแสแห่งพระธรรม สำเร็จโสตปาติผล ครั้นได้ฟังพุทธภาสิตเกี่ยวกับกายนกร นางก็สำเร็จจอร์ทัตผล^๒ ได้รับการยกย่องจากพระทศพลว่า เป็นภิกษุณีอริยสาวิกาเอตทัตตะทางเพ็งฉาน ตามที่พระเถรีได้ตั้งความปรารถนาไว้ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้าครั้งกระโน้น^๓

ฉ. พระโสณาเถรี ได้ตั้งความปรารถนาที่จะ เป็นเอตทัตตะในทางปรารถนาคามเพียร (อารทุทธิริยา) ยิ่งกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาของพระพุทธเจ้าไว้ในกาลพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๔ ด้วยความดีที่นางกระทำไว้ นางจึงเรียนว่าตายเกิดอยู่เฉพาะในเทวโลกและมนุษย์โลกเท่านั้น ในปัจจุบันชาตินี้ นางเกิดในเรือนตระกูลมั่งคั่งตระกูลหนึ่ง เพราะนางมีบุตรธิดามากมาย จึงเพิ่มคำนำหน้าชื่อนางว่า พุทฺธติกาโสณา^๕ นางบวชเมื่อแก่ เพียรพยายามฝึกฝนอบรมจิตจนสำเร็จจอร์ทัตผล^๖

^๑ "ไหลเข้าไหลออก" หมายถึง "กินกับถ่าย"

^๒ ธ.อ. ๔/๒๐๗.

^๓ อญ. อ. ๓๐/๓๓๔.

^๔ อญ. ย. ๑/๓๔๔.

^๕ อญ. อ. ๑/๓๔๔.

^๖ อญ. อ. ๑/๓๔๔.

ถูกเพื่อนสหพรหมจารีภิกษุณีทั้งหลายล้อเลียน ท่านไม่ต้องการให้ภิกษุณีผู้นั้นเป็นบาป จึงทำปาฏิหาริย์บันดาลน้ำในภาชนะเคียวมีทั้งร้อนและเย็น ทำความพิศวงงงงวยให้แก่บรรดาภิกษุณีเหล่านั้น และเลิกถูกล้อเลียนท่าน^๑

ข. พระสังกุกลาเถรี เป็นเอตทัคคะในการเล็งทิพยจักขุ (ทิพพจักขุกา)^๒ นางได้สร้างสมบุญญาธิการและตั้งปณิธานที่จะเลิศด้วยการเล็งทิพยจักขุ แทบบาทมูลของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๓ นางได้สร้างสมอบรมความดีมาทุกชาติ ในปัจจุบันชาตินี้ นางได้รับผลสำเร็จแห่งความปรารถนานั้น โดยที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งไว้ในเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลายในทางเป็นผู้มีทิพยจักขุญาณ^๔

ค. พระภัททาภคณาเกสาเถรี สร้างสมบุญญาธิการมาตั้งแต่สมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า เพื่อได้รับเอตทัคคะทางตรัสรู้เร็วพลัน (ขุปปาภิกญา) ในบรรดาภิกษุณีอริยสาวิกา^๕ นางท่องเที่ยวอยู่ในวิภวสังสารเฉพาะในเทวโลกและมนุษยโลกเท่านั้นหลายแสนกัลป์ ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า นางได้เกิดเป็นพระราชธิดาองค์ที่สี่นามว่า ภิกขุทาสิกาของพระเจ้ากักราช ประพฤติพรหมจรรย์สมาทานศีล ๑๐ ข้อ เป็นเวลาสองหมื่นปี^๖ นางเวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน เทพดาและมนุษย์หนึ่งพุทธันดร สมัยพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ นางเกิดในสกุลเศรษฐี ณ กรุงราชคฤห์ เพราะได้รับการบำรุงรักษาเลี้ยงดูอย่างดีเยี่ยม จึงมีชื่อว่า "ภัททา"^๗ และเพราะผมนางม้วนกลับที่จอนหูคล้ายกับตุ้มหู จึงได้ชื่อต่อท้ายว่า "กมลลาเกสา"^๘ หลังจากนั้นนางไม่สมหวังในความรัก เพราะสามีนางเห็นแก่ทรัพย์สิน

^๑ อง. อ. ๑/๓๔๔-๓๔๖.

^๒ อง. อ. ๑/๓๔๖.

^๓ อง. อ. ๑/๓๔๖.

^๔ อง. อ. ๑/๓๔๖-๓๔๗.

^๕ อง. บ. ๑/๓๔๗.

^๖ อง. บ. ๑/๓๔๗.

^๗ อง. บ. ๑/๓๔๗.

^๘ ธ.อ. ๔/๑๐๓. "กมลลาเกสา" เป็น "กมลเกสิ"

เงินทองมีค่ามากกว่าความรักอันบริสุทธิ์ของนาง นางบวชเป็นปริพาชกาในสำนักของนิครนถ์ ๗ นิสิตธรรม^๑ ทำปริกรรมในกลีบดิบ เรียนวาทะจำนวนพัน ศึกษาจบลัทธิแล้วเที่ยวสัญจรจาริกไปในคามนิคม ชนบท และราชธานี นางถือกึ่งหัวว่าเป็นสัญลักษณ์ปักไว้บนกองทรายที่นางตะล่อมขึ้น ประกาศทำหายหมู่คนที่กล้าสามารถโต้วาทศิลป์กับนาง ให้เหยียบย่ำทำลายกึ่งหัวนั้น นางจึงมีชื่อใหม่ว่า "ชมพูปริพาชกา"^๒ ในที่สุดนางพ่ายแพ้แก่พระสารีบุตรเถระ จึงบวชในพุทธศาสนา ๒-๓ วันต่อมา นางสำเร็จจอร์หัตผลพร้อมกับปฏิสัมภิทา ๔ ประการ^๓ ปณิธานที่นางตั้งไว้ เพื่อจะเป็นเอตทัคคะในทางชิปปาภิญญา ก็สำเร็จสมประสงค์^๔

๗. พระภัททกาปิลาณีเถรี สร้างสมความดี มีบุญญาธิการ และตั้งปณิธานที่จะเป็นเอตทัคคะทางระลึกชาติหนหลัง (พุทธนิมิตตานุสสติญาณ) ได้เยี่ยมกว่าภิกษุณีร้อยสาวิกาทั้งหลาย ในกาลแห่งพระปฐมเจดีย์พุทธเจ้า^๕ นางท่องเที่ยวไปในรัฐสงสารสิ้นแสนกัลป์ นางเกิดเป็นมารดาของสุวรรณสามโพธิสัตว์นามว่า ปาริชา ในสุวรรณสามชาติ^๖ อีกชาติหนึ่ง นางเกิดในสกุลมั่งคั่ง ณ เมืองพาราณสี เมื่อน้องสาวจะถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า นางไม่พอใจเอาบาตรพระปัจเจกพุทธเจ้าบรรจุโคลนตม เพราะมหาชนตำหนิ นางละลายจึงเทโคลนตมออกซัดล้างพรมน้ำหอมให้สะอาด แล้วบรรจุของหวานสีชนิดถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า^๗ เพราะเหตุนี้ ในปัจจุบันชาตินี้ นางจึงบวชตนในปริพาชการามก่อนที่จะบวชเป็นภิกษุณีในสำนักของพระปชยาศโคดมเถรี พระเถรีบำเพ็ญเพียร เจริญวิปัสสนาสำเร็จจอร์หัตผล พระพุทธเจ้าทรงยกย่องเป็นเอตทัคคะทางระลึกชาติได้เป็นเยี่ยม^๘

^๑ อัง. อ. ๑/๔๐๒

^๒ ธ.อ. ๔/๑๐๔.

^๓ ธ.อ. ๔/๑๑๐. ปฏิสัมภิทา ๔ ประการ ฎภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๓๔ ข้อ [๑๒]

^๔ อัง. อ. ๑/๓๔๗-๔๐๔.

^๕ อัง. อ. ๑/๕๐๔.

^๖ จ.ชา. ๔/๑๒๑-๑๕๔.

^๗ อัง. อ. ๑/๔๐๕.

^๘ อัง. อ. ๑/๔๐๔-๔๐๖.

๒. พระภัททากัจจานาเถรี ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลายในทางมีความรู้มาก (มหาภิกษุญา) ในกาลแห่งพระพญมุตตราชเจ้า^๑ นางสร้างสมบุญญาธิการไว้มาก จึงท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏเฉพาะในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลาแสนกัลป์ ในกาลแห่งพระโคตมพุทธเจ้านี้ นางเกิดเป็นพระธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะ เป็นอัครชายาของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชนิพพานแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมกับสตรีห้าร้อยออกบวช พระนางก็ไปบวชในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ตั้งแต่พระนางบวชมา พระนามของพระนางปรากฏว่า "ภัททากัจจานาเถรี"^๒ พระเถรีสำเร็จจอร์หัตผลแล้ว สามารถระลึกชาติได้หนึ่งอสงไขยกับแสนกัลป์^๓ ด้วยระลึกเพียงครั้งเดียว พระพุทธองค์จึงทรงตั้งพระเถรีเป็นเอตทัคคะเยี่ยมกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลายทางมหาภิกษุญา (ระลึกชาติได้มาก มีความรู้มาก)^๔

๓. พระกิสสาโคตมีเถรี ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้ทรงจักรเศร้ามอง (อุชชีวรรธา) เยี่ยมกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลาย ในสมัยพระพญมุตตราชเจ้า^๕ นางสร้างสมความดีไว้มากท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลาแสนกัลป์ ในกาลแห่งพระกัสมปพุทธเจ้า นางเกิดเป็นพระราชธิดาองค์ที่ห้านามว่าธรรมาของพระเจ้ายกักราชแห่งเมืองพาราณสี^๖ ในปัจฉิมชาตินี้ นางเกิดในตระกูลเศรษฐีตักยาก นางบวชเพราะสลตใจในการตายของลูกชายคนหัวปี ได้ฟังอนิจจตาธรรมในสำนักพระพุทธองค์ว่า "ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนนี้ ไม่ใช่ธรรมเฉพาะชาวบ้าน ไม่ใช่ธรรมเฉพาะชาวนิคม ไม่ใช่ธรรมเฉพาะสกุลเดียว แต่เป็นธรรมของชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก" ดังนี้ และพระเถรีสำเร็จเป็นพระอรหันต์เพราะฟังธรรมชื่อว่า "คนเข้าใจอมตบทมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวประเสริฐ

^๑ อง. อ. ๑/๔๐๖.

^๒ อง. อ. ๑/๔๐๗.

^๓ อง. อ. ๑/๔๐๖. ในพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ มีสาวกและสาวิกา

ระลึกชาติได้หนึ่งอสงไขยกับแสนกัลป์นั้นมี ๔ องค์ คือ ๑. พระสารีบุตรเถระ ๒. พระโมคคัลลานเถระ ๓. พระพากุลเถระ และ ๔. พระภัททากัจจานาเถรี.

^๔ อง. อ. ๕/๔๐๓.

^๕ อง. อ. ๓/๔๐๗-๔๐๘.

^๖ อ.อ.ป. ๓๓/๑๖๒/๓๓๒.

กว่าผู้ไม่เข้าใจอมตบพ แม้มิชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี" พระเถรีได้รับเอตทัคคะในทางทรงพิจารณาสร้าหมอง
สมตามความปรารถนาที่ตั้งไว้ในครั้งกระโน้น^๑

๑. พระสิงคาลมารดาเถรี ตั้งปณิธานที่ได้เป็นผู้เยี่ยมกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลาย
ในทางยึดมั่นในศรัทธา (สทฺธธาธิมุตฺตา) ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๒ นางสร้างกุศลกรรมไว้เป็น
อันมาก ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์เท่านั้นเป็นเวลาแสนกัลป์^๓ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระ
องค์นี้ นางเกิดในสกุลเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ พึงธรรมกถาของพระพุทธองค์เกิดศรัทธาเลื่อมใส
จึงบวช นางยินดูพระสิริรูปสมบัติของพระทศพล ได้ฟังคำสอนเกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งนักจนบรรล
อรหัตผล เป็นพระอริยบุคคลเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายทางยึดมั่นด้วยศรัทธา^๔

๒) อุบาสิกาเอตทัคคะ ในอรรถกถาชื่อมโนรถปुरुณี อุบาสิกาที่เป็นเอตทัคคะ
มีปรากฏอยู่ ๑๐ ท่านดังนี้

ก. นางสุชาดาอุบาสิกาธิดาของเสนายกภูมิ^๕ ณ ตำบลจตุรเวลาเสนาณิคม เลิศกว่า
อุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายในทางถึงไตรสรณคมน์ก่อน^๖ นางได้ฟังธรรมกถาของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
แล้วสร้างสมบุญญาธิการ ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นหนึ่งในอุบาสิกามุ่งถึงรัตนตรัยก่อนแทบบาทมูล
ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น^๗ ด้วยกุศลกรรมที่นางทำไว้นั้น นางท่องเที่ยวไปแต่เทวโลกและ
มนุษย์โลก ในกาลพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ เมื่อนางยังสาวตั้งความหวังที่จะได้สามีที่เท่าเทียมกัน
ด้วยทรัพย์สินและชาติตระกูล และหวังที่จะมีลูกชายเป็นคนหัวปี เมื่อความหวังของนางสมประสงค์

^๑ อัง. อ. ๑/๔๐๗-๔๑๐.

^๒ อัง. อ. ๑/๔๑๑.

^๓ อัง. อ. ๑/๔๑๑.

^๔ อัง. อ. ๑/๔๑๐-๔๑๑.

^๕ อัง. บ. ๑/๔๓๒. แต่ใน ชา.อ. ๑/๑๐๗. เป็น "เสนายกภูมิ"

^๖ อัง. อ. ๑/๔๓๒.

^๗ อัง. อ. ๑/๔๓๒.

นางทำพิธีกรรม แก่นที่ต้นไทร เข้าใจว่าพระมหาสัตว์เป็นรุกขเทวดาปรากฏร่างให้เห็น น้อมข้าว
มธุปายาสเข้าถวายแด่พระมหาสัตว์ในวันวิสาขบูชาครั้งพิเศษ^๑ เมื่อพระมหาสัตว์ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า
แล้ว ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร^๒ โปรตเบญจวัคคีย์ ๗ ป่าธิสีปถมนฤคทายวัน และทรงโปรด
ยสกุลบุตรลูกชายนางสุชาดาให้สำเร็จอรหัตผล^๓ หลังจากนั้น พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระเบญจวัคคีย์
และพระยสไปฉันภัตตาหารที่บ้านพระยส นางสุชาดาผู้มารดาและภรรยาเก่าของพระยส สำเร็จ
ไสยาปัตติผล^๔ นางจึงเป็นสตรีคนแรกที่ถึงสรณะสาม^๕

ข. นางวิสาขาอุบาสิกาธิดาของอนัญชัยเศรษฐีในเมืองสาเกต ในอดีตชาติสมัยพระ
ปฐมุตตรพุทธเจ้า นางพึงธรรมกถาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สร้างสมบุญญาธิการ และตั้งปณิธาน
ที่จะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาอริยสาวิกาทั้งหลายในทางถวายทาน (ทวยกานัน)^๖ นางท่องเที่ยวไปใน
วิภวสังสารเฉพาะในเทวโลก กับมนุษย์โลกเท่านั้นสิ้นแสนกัลป์ ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า นางเกิด
เป็นพระราชธิดาองค์ที่เจ็ดนามว่าสังฆทาสีของพระเจ้ากักราชราชาแห่งเมืองพาราณสี^๗ ในชาติ
ปัจจุบันนี้ นางถือกำเนิดในครรภ์ของนางสมณาเทวี ภรรยาของอนัญชัยเศรษฐีบุตรของเมณฑกเศรษฐี
ในกัทธิยนครแห่งอังครัฐ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดเสลพรหมณ์ และคนที่เปี่ยมฝ่าฟันผู้ที่จะได้
ตรัสรู้เหล่าอื่นในแคว้นแคว้นนั้น เมณฑกเศรษฐีกับจันทปทุมมาเทวีส่งนางวิสาขาหลายสาวอายุ ๗ ขวบ
พร้อมทั้งทาริกาहार้อยคนไปรับเสด็จพระพุทธเจ้า นางกับบริวารพึงธรรมกถาพระพุทธเจ้าสำเร็จ

^๑ อง. อ. ๑/๔๓๓

^๒ อง. อ. ๑/๔๓๔

^๓ อง. อ. ๑/๔๓๔-๔๓๕

^๔ อง. อ. ๑/๔๓๕.

^๕ อง. อ. ๑/๔๓๖-๔๓๕.

^๖ อง. อ. ๑/๔๓๕.

^๗ อง. อ. ๑/๔๓๖.

โสดาปัตติผลทั้งหมด^๑ เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลพระเชษฐภคินีนางโกศลเทวีอัครมเหสีพระเจ้า
พิมพิสาร มีพระประสงค์จะนำมหาเศรษฐีที่มีทรัพย์นับไม่ถ้วน^๒ ไปไว้ในเมืองสาวัตถี แคว้นสาครบุรี
เหล่านั้นไม่ยอมไปกับพระองค์ จนผู้ช่วยเศรษฐีบิดานางวิสาขาซึ่งเป็นอนุเศรษฐี ต้องการจะรักษาพระ
เกียรติของพระเจ้าพิมพิสารไว้ จึงยอมโยกย้ายครอบครัวไปกับพระเจ้าปเสนทิโกศล จนผู้ช่วยเศรษฐี
ตั้งเมืองใหม่อยู่ที่พรมแดนของเมืองสาวัตถีและเมืองราชคฤห์ ให้ชื่อเมืองนี้ว่า "สาเกต" เพราะ
จับจองตั้งเมืองในตอนเย็น^๓ นางวิสาขาตามไปอยู่กับบิดา ณ เมืองสาเกตนั้น นางเป็นภรรยาของ
ปุนณวัณณกุมารลูกชายมิดารเศรษฐีในเมืองพาราณสี นางบริจาคทรัพย์ ๒๗๐ ล้านในการสร้างวัด
บุพพารามพร้อมปราสาทและจัดการฉลอง^๔ นอกจากนั้นนางยังทำบุญเป็นประจำตามพร ๘ ประการที่
นางทูลขอพระพุทธองค์^๕ ดังนั้น นางจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย
ในทางถวายทาน^๖

ค. นางชัชชัตตราอุบาสิกา เกิดเป็นลูกสาวของสตรีที่เลี้ยงในเรือนของโฆสกเศรษฐี^๗
เป็นสาวใช้ของพระนางสามาวดี ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า นางสร้างสมบุญญาธิการและตั้งปณิธาน
ที่จะเป็นผู้ศึกษามาก (พหุสูต)^๘ ชื่อเดิมของนางว่า "อุตตรา" ที่ค่านำหน้าว่า "ชัชชา" เพราะนาง

^๑ อง. อ. ๑/๔๓๖-๔๓๗.

^๒ อง. อ. ๑/๔๓๖. มหาเศรษฐีที่มีทรัพย์นับไม่ถ้วนในกรุงราชคฤห์มี ๕ คน คือ

๑. เมณฑกเศรษฐี, ๒. โขติยเศรษฐี, ๓. ชฎิลเศรษฐี, ๔. ปุณณเศรษฐี และ ๕. กาก
พลีเศรษฐี.

^๓ ธ.อ. ๓/๔๕.

^๔ ธ.อ. ๓/๗๖.

^๕ วินย. ๕/๑๕๓/๒๑๐.

^๖ อง. อ. ๑/๔๓๖-๔๔๑.

^๗ อง. อ. ๑/๔๖๑.

^๘ อง. อ. ๑/๔๔๑.

เป็นหญิงค่อมมาแต่กำเนิด^๑ ที่นางเกิดเป็นสาวใช้ เพราะในสมัยพระกัศสปพุทธเจ้า นางเกิดเป็น
 ราชธิดาในราชสำนักของพระเจ้าพาราณสี เมื่อสาวใช้ไม่อยู่ นางใช้สามเณรอรหันต์ให้ช่วยหยิบ
 เครื่องสำอองให้ นางเกิดเป็นสาวใช้ท้าวชัยชาติ^๒ ที่นางเกิดมาเป็นหญิงค่อม เพราะนางทำท่าทาง
 เดินเลียนแบบพระปัจเจกพุทธเจ้าค่อมองค์หนึ่ง แล้วหัวเราะว่า เรืองกับพวกเพื่อนสตรีด้วยกัน^๓ ที่นาง
 เป็นสตรีฉลาดเทียบแหลม เพราะนางอยู่ในราชวังของพระเจ้าพาราณสีในอดีตชาติ เห็นพระปัจเจก
 พุทธเจ้าแปดองค์ ถือบาตรข้าวปายาสร้อยนัจจ เปลี่ยนมือกลับไปกลับมา นางถวายกำไลทองคำแปด
 อันแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งแปดองค์ เพื่อรอนบารวรณ์นั้น^๔ ในปัจจุบันชาตินี้ นางได้รับการยกย่อง
 ว่าเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในทางพหุสูต เพราะนางฟังธรรมของพระพุทธเจ้าในเรื่องนายสมณมาลา
 การ สำเร็จโศดาปัตติผลแล้วนำดอกไม้กลีบตำหนักพระนางสาวาวดี แสดงธรรมตามที่ตนฟังมาให้สตรี
 ท้าวชัยมีพระนางสาวาวดีเป็นประมุขฟัง แล้วสตรีเหล่านั้นสำเร็จโศดาปัตติผล^๕ นางพ้นจากหน้าที่
 รับใช้ ไปทำหน้าที่ฟังธรรมในวิหารแล้วกลับมาแสดงให้พระนางสาวาวดีและสตรีบริวารท้าวชัยคน
 ฟังอีก^๖

ง. นางสาวตติอุบาสิกา ธิดาของภัททวศิยเศรษฐี ในภัททวศินคร^๗ นางสร้างสมบุญ
 ญาธิการและตั้งปณิธานที่จะเป็นผู้อยู่กับความเมตตา (เมตตาวีhari) ในสมัยพระมหากุศลาทรพุทธเจ้า^๘
 บิดานางเป็นอหิงฺฺรพุสหาย^๙ ของโสมกเศรษฐี เมื่อภัททวศิยเศรษฐีอพยพครอบครัวหนีหิวอดโรคร

^๑ อง. อ. ๑/๔๖๓

^๒ อง. อ. ๑/๔๗๔-๔๗๕; แต่ใน ธ.อ. ๒/๖๔-๖๕. กล่าวว่านางเป็นธิดาเศรษฐีและ
 พระอรหันต์ที่นางใช้นั้นเป็นพระเถรี.

^๓ อง. อ. ๑/๔๗๕.

^๔ อง. อ. ๑/๔๗๕; แต่ใน ธ.อ. ๒/๖๔. กล่าวว่า "นางถวายกำไลงา ๘ อัน"

^๕ อง. อ. ๑/๔๗๕.

^๖ อง. อ. ๑/๔๕๑-๔๕๑.

^๗ อง. อ. ๑/๔๖๓; ธ.อ. ๒/๖๔.

^๘ อง. อ. ๑/๔๖๑.

^๙ ธ.อ. ๒/๖๔. อหิงฺฺรพุสหาย แปลว่า "เพื่อนที่ไม่เคยเห็นหน้ากัน"

เดินทางไปหาโฆสก เศรษฐีในเมืองโกสัมภี ครั้นถึงเมืองก็ไม่กล้าเข้าไปหาโฆสก เศรษฐี เพราะคิดว่าคนตกยากย่อมไม่เป็นที่พอใจของใครแม้ผู้ญาติ นางสามารถสาวไปรับอาหารจากโรงทานของโฆสก เศรษฐีมาให้พ่อแม่ เมื่อพ่อแม่ทำมาชดเชย เพราะหิวกระหายจัด รับประทานเกินพอดี อาหารไม่สามารถจะย่อย นางสามารถจึงไปอยู่กับคนจัดการโรงทานของเศรษฐี ที่นางได้ชื่อว่า "สามารถดี" เพราะบอกวิธีกันรั้วโรงทานให้ผู้จัดการโรงทานทำ เพื่อมิให้เสียงอื้ออึงในขณะที่แจกทาน^๑ โฆสกทราบความที่นางเป็นลูกสาวภักทวดี เศรษฐี จึงนำนางสามารถดีไปเลี้ยงเป็นธิดา นางเป็นอัครมเหสีพระเจ้าอุเทน เพราะนางไปอาบน้ำในวันนักษัตรฤกษ์ พระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรเห็นนาง จึงทรงขอเศรษฐีนำไปแต่งตั้งเป็นอัครมเหสี^๒ พระนางเป็นโสดาบันบุคคล เพราะสัทธิธรรมที่นางขุขุดตราแสดง พระนางพร้อมทั้งสตรีบริวารถูกไฟครอกมอดไหม้ไปในค้ำหนัก เพราะในอดีตชาติ สตรีคณะนี้เผาพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้กำลังเข้ามามีโรสมายต์อยู่ในตงหย้า มาในชาตินี้ถูกเผาเป็นในปราสาท^๓ พระนางได้รับการยกย่องว่าเป็นเมตตาวีhariบุคคล เพราะพระนางสามารถดีและบริวารทำรอยคนแม่เมตตาไปยังศัตรู คือพระเจ้าอุเทน และพระนางมาคันทียาเทรี ขณะที่พระเจ้าอุเทนราชทรงพิโรธพระนางสามารถดี เพราะเล่ห์เพทุบายของพระนางมาคันทียาเทรี ปลอ่ยอสรพิษ พระราชาจะทรงสำเร็จโทษพระนางสามารถดีและบริวารด้วยธนูอาบยาพิษ^๔ ปถิธานที่พระนางตั้งไว้ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้าครั้งกระโน้น มาสำเร็จผลในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าครั้งนี้^๕

จ. นางอุตตรานันทมารดาอุบาสิกา ธิดาของปทุมเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ได้สร้างบุญญาธิการ และตั้งปถิธานที่จะเป็นผู้วิเศษกว่าอุบาสิกาทั้งหลายทางยินดีในฉาน (ฉานาภิตา) ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๖ นางถูกนางสิริมาหญิงสหาย เอากระทะน้ำมันกำลังเดือดพล่านราดรด

^๑ ธ.อ. ๒/๓๑.

^๒ อง. อ. ๑/๔๖๕-๔๖๗.

^๓ อง. ข. ๑/๕๘๐.

^๔ อง. ข. ๑/๕๗๕.

^๕ อง. อ. ๑/๕๕๑-๕๕๑.

^๖ อง. อ. ๑/๕๘๑.

ลงบนศีรษะ เหมือน เถลงบนใบบัว เพราะนางเพ่งแผ่กานมีเมตตาเป็นอารมณ์^๑ นางสำเร็จโศดาปัตติผล เพราะทั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอนให้ชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ ชนะความไม่ดีด้วยความดี ชนะความตระหนี่ด้วยการให้ และชนะความเหลวไหลด้วยความจริงจัง ความปรารถนาของนางถึงความสำเร็จผล เพราะนางทำงานด้วยเพียรเพ่งที่มีเมตตาเป็นสมุฏฐาน^๒

จ. นางสุปปาวสาอุบาลิกา เกิดในชาติตติยสกุลแห่งโกถียนนคร สร้างสมบุญญาธิการ และตั้งปณิธานที่จะเป็นคนยอดเยี่ยมกว่าอุบาลิกาทั้งหลายในทางถวายทานประณีต ในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้า^๓ นางเจริญวัยขึ้น ได้อภิเษกกับศากยกุมาร พบพระพุทธรองค์ครั้งแรก ทั้งธรรมกถาของพระพุทธรเจ้า สำเร็จโศดาปัตติผล นางตั้งครมภ์สวัสสิกุมารเจ็ดปี เจ็ดเดือนและเจ็ดวัน^๔ และคลอดบุตรด้วยความปลอดภัย^๕ นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขถวายมทานตลอด ๗ วัน^๖ เนื่องจากถวายทานนี้ พระพุทธรเจ้าทรงอนุโมทนาบอกว่า นางสุปปาวสาได้ให้ฐานะ ๔ ประการ^๗ แต่ปฏิบัติยาก เพราะเหตุนี้ นางได้รับการยกย่องว่าเลิศกว่าอุบาลิกาทั้งหลายในทางถวายทานมีรสประณีตมาชาชนิด^๘

ช. นางสุปเปียอุบาลิกา เป็นธิดาสกุลมั่งคั่งในเมืองสววัตถี สร้างสมกุศลกรรม และตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาลิกาทั้งหลายในทางอุปัฏฐากภิกษุอาพาธ ในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้า^๙ ด้วยกุศลกรรมที่นางสั่งสมไว้นั้น นางไม่รู้จักทุกตภูมิ ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏเฉพาะในเทวโลก และมนุษย์โลก ในปัจจุบันชาตินี้ นางเห็นภิกษุอาพาธต้องการฉันน้ำขุบเนื้อ นางกลับบ้าน

^๑ อัง. อ. ๑/๔๔๗.

^๒ อัง. อ. ๑/๔๔๑-๔๔๘.

^๓ อัง. อ. ๑/๔๔๘.

^๔ ธ.อ. ๔/๘๔.

^๕ ธ.อ. ๘/๑๔๔.

^๖ ธ.อ. ๘/๑๔๕.

^๗ อัง. อ. ๑/๔๔๘. ฐานะ ๔ ประการ คือ ๑. ให้อายุ ๒. ให้วรรณะ,

๓. ให้ความสุข ๔. ให้กำลัง และ ๕. ให้ปฏิภาณ

^๘ อัง. อ. ๑/๔๔๘-๔๔๙.

^๙ อัง. อ. ๑/๔๔๘.

ให้สาวใช้ไปหาซื้อในตลาดไม่ได้ จึง เชียดเดือนเนื้อล่ำที่ขาของนางให้สาวใช้ต้มน้ำชুবถวยภิกษุ
วันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมนาง ผลนั้นหายเป็นปกติ ด้วยเหตุนี้ นางสำเร็จผลแห่งความ
ปรารถนาที่ตั้งไว้ในอดีตชาติโน้น และในมิลินทปัญหา ท่านนำนางสุปยยานีไปอ้างถึง ในการทำ
ความดีได้รับผลทันตาเห็น^๑

ช. นางกาติยานีอุบาสิกา เกิดในสกุลมั่งคั่งสกุลหนึ่งในกุลฉนนคร^๒ นางสร้างความคิด
ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้เลื่อมใสไม่ถ่วงแน่น (อจลปุสสาทา) แทบบาทมูลพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๓
ด้วยกุศลกรรมที่นางทำไว้ นางเรียนว่าตายเกิดอยู่เฉพาะในสวรรค์และมนุษย์เท่านั้น ในกาลแห่ง
พระพุทธเจ้าพระองค์นี้ คราวหนึ่ง นางนั่งฟังธรรมกถาของพระโสณภิกษุณเฑระอยู่ สาวใช้มา
บอกนางว่าโจรปล้นบ้าน นางไม่ยอมเลิกจากการฟังธรรม ดังนั้นนางเป็นเอตทัคคะในทางมีความ
เลื่อมใสไม่ถ่วงแน่น^๔

ฉ. นางนังกุลมารดาอุบาสิกา^๕ เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในทางกล่าวมาจาตุ้นเคยกับ
พระพุทธองค์ เพราะนางกับสามีทำดีไว้แล้วปรารถนาที่จะเป็นผู้ค้ำ เคยกับพระพุทธเจ้าในอนาคต
แทบบาทมูลของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า^๖ ในกาลแห่งพระโคตมพุทธเจ้านี้ นางเกิดในสกุลเศรษฐี
ในสูงสูมาคีรีนคร ในภักคครฐ^๗ นางกับสามีพบพระพุทธเจ้าครั้งแรก เรียกพระองค์ว่า "ลูกชาย"^๘
พระพุทธองค์ทรงรับรองในฐานะที่นางเคยเป็นผู้ให้กำเนิดมาห้ำร้อยชาติ เป็นแม่ป้าห้ำร้อยชาติ

^๑ มิลินท. หน้า ๑๖๔.

^๒ อง. อ. ๑/๔๔๑. แต่ใน ธ.อ. ๘/๖๗. "กุลฉน" เป็น "กัรรฉน"

^๓ อง. อ. ๑/๔๔๑

^๔ อง. อ. ๑/๔๔๑-๔๔๓.

^๕ อง. อ. ๑/๔๔๓. แต่ใน อง.อ. ๑/๔๓๒. "นังกุลมารดา" เป็น "นกุลมารดา"

^๖ อง. อ. ๑/๔๓๑.

^๗ อง. อ. ๑/๔๓๑.

^๘ อง. อ. ๑/๔๓๑.

และเป็นแม่นำทำร้ายชาติ^๑ นางรักพระพุทธรองค์เหมือนลูกชาย พระพุทธรองค์ทรงอุปนิสัยของนาง ให้แก่กล้า ด้วยทรงศุขนิภาพ ครั้นทรงเห็นอุปนิสัยแก่กล้าทรงแสดงธรรมให้นางกลับได้สติ เมื่อจบ เทศนา สองลาภมีภรรยาสำเร็จโสดาปัตติผล^๒ นางกล่าวคำเปิดเผยกับพระพุทธรองค์อย่างสนิทใจ^๓ จึงได้รับการยกย่องว่าเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายทางคันเคย (วิสุตาสิกานัน) กับพระศากยาคอย่างยิ่ง^๔

๕. นางกาฬิอุบาสิกา มักเรียกกันว่า "กุลชริกา" เพราะนางเกิดในกุลชนคร นางทำกุศลกรรม และตั้งปณิธานที่จะเป็นผู้เลื่อมใสเพราะได้ยืมข้าวเฒ่าสีอ ๗ บาทมูลของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า^๕ เมื่อนางมีครรภ์แก่ ไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่ตัว ได้ยินเสียงสาตาศิริยักษ์กับเหมวัตยักษ์ ยกย่องทุกพระรัตนตรัย นางเลื่อมใสสำเร็จโสดาปัตติผล^๖ นางคลอดลูกชายในวันนั้น ซึ่งภายหลัง ลูกชายนางบวชสำเร็จอรหัตผลเป็นพระเถระมีชื่อเสียงทางธรรมกถึก แสดงธรรมด้วยเสียงไพเราะ^๗ นางได้รับการยกย่องจากพระพุทธรองค์ในฐานะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในทางเลื่อมใสเพราะฟัง ตามกันมา (อนุสสุวปุปลนนานัน)^๘

วรมคคิบาลิตตอนที่กล่าวถึงกิริยาและอุบาสิกาเอตทัคคะนี้ แสดงถึงความสำเร็จแห่งการ ตั้งปณิธานนั้น มิใช่ว่าจะสำเร็จเพียงประการใดอย่างเดียว แต่สำเร็จได้ด้วยประการกระทำติดต่อกัน เสมอทุกชาติ

^๑ อง. อ. ๑/๔๓๑. มีเค้าเรื่องอย่างเดียวกับเรื่องนางพราหมณีใน ขว.ล. ๒/๑๐๔-๑๑๐.

^๒ อง. อ. ๑/๔๓๑.

^๓ อง. อ. ๑/๔๓๒.

^๔ อง. อ. ๑/๔๔๓. ดูเรื่อง "นกุลบิดา" ในเล่มเดียวกัน หน้า ๔๓๐-๔๓๒.

^๕ อง. อ. ๑/๔๔๔.

^๖ อง. อ. ๑/๔๔๔.

^๗ อง. อ. ๑/๒๖๔.

^๘ อง. อ. ๑/๔๔๔.

๘. สตรีในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา

การอุปถัมภ์พุทธศาสนานั้นได้แก่ การอุทิศทุนค้ำจุนพุทธศาสนาด้วยการกระทำสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่พระศาสนา บทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา ดังนี้

ก. นางฉนัยชาณีพราหมณ์เป็นโสดาบันบุคคล เสื่อมใสพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง เมื่อนางพลั้งพลาดหรือหกล้มเจ็บปวดรวดร้าว อย่างไร มักเปล่งวาจาบน้อมพระคุณของพระพุทธองค์ว่า "นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมุพุทธสฺส" แปลความว่า "ขอนอบน้อมแด่พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ผู้ทรงจำแนกแจกแจงธรรมแก่หมู่สัตว์^๑ ผู้ไกลจากกิเลสเครื่องย้อมใจให้เศร้าหมอง^๒ ผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบด้วยพระองค์เอง"^๓ ครั้งหนึ่ง ขณะที่นางกำลังเลี้ยงพวกพราหมณ์อยู่ นางเดินลื่นล้มลง ก็เปล่งวาจาตั้งนั้น ทำเอาพวกพราหมณ์ไม่พอใจหึงไปเสียทั้ง ๆ ที่ยังไม่เสร็จพิธีฉลอง^๔

ข. พระนางมัลลิกา สมัยที่พระนางยังเป็นเด็กหญิง เผ่าสวนดอกไม้ได้ถวายผักคองแด่พระพุทธเจ้า ได้รับผลเห็นทันตาโดยที่นางได้เป็นอัครมเหสีพระเจ้าปเสนทิโกศลในวันนั้น นางเป็นคนหนึ่งที่ท่านยกขึ้น เป็นข้ออ้างในการทำบุญได้รับผลในปัจจุบันทันตาเห็นในมิลินทปัญหา^๕ เมื่อมีนางร้ายเกิดขึ้นแก่พระราชสวามีของพระนางอย่างไร พระนางไม่เคยเชื่อถือการบูชาด้วยสิริत्मมนุษย์ตามที่ปุโรหิตอาจารย์กำหนดให้พระราชาทรงกระทำ อย่างเช่น เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสุบิน

^๑ วินย. อ. ๑/๑๓๐-๑๓๑. "ภควา" ศัพท์นี้แปลได้ ๔ นัย คำแปลดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๖๓ ข้อ [๔๔] ในที่นี้ แปลตามนัยที่ ๔ ซึ่งหมายถึง "พระมหากษัตริย์คุณ"

^๒ วินย. อ. ๑/๑๑๔. "อรหา" ศัพท์นี้แปลได้ ๔ นัย คำแปลดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๔ ข้อ [๒๖] ในที่นี้ แปลตามนัยที่ ๑-๒ ซึ่งหมายถึง "พระวิสุทธิคุณ"

^๓ วินย. อ. ๑/๑๒๑. พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวไว้ว่า "สมมา สามัญจ สพฺพมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน สมฺมาสมุพุทธโ" แปลว่า "ที่ชาวโลกเรียกว่า สัมมาสัมพุทธ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบและด้วยพระองค์เอง" ดังนั้น จึงหมายถึง "พระปัญญาคุณ"

^๔ ธ.อ. ๘/๑๒๖-๑๒๗.

^๕ มิลินท. หน้า ๑๖๕.

ประหลาด ๑๖ ข้อ" และคราวที่พระราชาทรงได้ยินเสียงประหลาด ๔ พยางค์ คือ ท. ส. น. โส^๑ ปุโรหิตาจารย์ทำนายว่า "ลางร้ายจะบังเกิดมีแก่พระเจ้าแผ่นดิน และราชสมบัติ แต่จะพ้นได้ด้วย การเอาชีวิตมนุษย์มาบูชา^๒" พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้จับทาสกรรมกร และเด็กทั้งหลาย เพื่อทำพิธีบูชา ชัย แต่พระนางไม่ยอมทำตามปุโรหิตาจารย์ ทรงนำพระราชินีไปเฝ้าพระพุทธองค์ให้ทรงพยากรณ์ ลูบประหลาด และเสียงลึกลับนั้น แสดงว่าพระนางทรงเชื่อมั่นในพุทธศาสนา มากกว่าที่จะหลงเชื่อ ปุโรหิตาจารย์ ผู้ไม่มีศัสตราวุธ อนาคตังสญาณ และ ปัจจุบันนังสญาณ^๓ พระนางทรงพยายามที่จะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนาจนสำเร็จ เช่น อสทิสถาน^๔ ซึ่งทานชนิดนี้ย่อมมีแก่พระพุทธเจ้า ทุกพระองค์เพียงครั้งเดียวเท่านั้น^๕ พระนางสามารถจัดทำได้

ค. นางสุปภาสาโกถิยธิดา หลังแต่นางเสวยผลของกรรมเก่าที่นางเคยใช้ลูกชายผู้ เป็นพระราชโอรสให้ล้อมเมืองที่จะยึดเป็นเมืองขึ้น โดยใช้เวลาล้อม ๗ ปี ๗ เดือน และ ๗ วัน ผล ของกรรมนั้นบันดาลให้นางตั้งครุฑ ๗ ปี ๗ เดือน และ ๗ วัน^๖ แล้วนางก็ถวายมหาทานแก่ภิกษุ สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตลอดเวลาเจ็ดวัน ฝ่ายลูกชายของนางที่คลอคอกมานั้น ก็อ้อมกรก หื้อผ้ากรองน้ำมาด้วย เขาใช้ธมกรกนั้นกรองถวายภิกษุสงฆ์เป็นประจำ เมื่อมารดาของเขาถวายแก่ ภิกษุตามปกติทุกวัน^๗ นางบำรุงภิกษุสงฆ์ก็คือ อุปถัมภ์พุทธศาสนาให้ถาวรสืบมานั่นเอง

^๑ ข.อ. ๒/๑๔๔-๑๖๐. สุนิบประหลาด ๑๖ ข้อ และคำเฉลยดูภาคผนวกในเล่มนี้
หน้า ๒๓๗ ข้อ [๕๓]

^๒ ข.อ. ๔/๒๘๑. คำเต็มของคำ ๔ พยางค์นี้ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๓๖ ข้อ [๔]

^๓ อดีตังสญาณ = ความรู้เรื่องอันเป็นส่วนที่ล่วงมาแล้ว, อนาคตังสญาณ = ความรู้เรื่อง อันเป็นส่วนที่ยังมาไม่ถึง, ปัจจุบันนังสญาณ = ความรู้เรื่องอันเป็นส่วนที่กำลังเกิดขึ้น

^๔ ธ.อ. ๖/๕๔.

^๕ ธ.อ. ๖/๕๕. พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวไว้ว่า "ดี ภิร สพพพุธานิ เอกวาริ โหติ เยว" แปลว่า "เล่ากันว่า อสทิสถานนั้น มีแก่พระพุทธเจ้าทุกองค์ ๆ ละครั้งเท่านั้น"

^๖ ธ.อ. ๔/๔๔-๔๕.

^๗ ธ.อ. ๔/๑๕๕.

ข. นางบุณฑทาสีมีพฤติกรรมทำให้เกิดมหัศจรรย์ขึ้นแก่พุทธศาสนา โดยที่นางนำผ้าห่มไว้
 ทุกข์ไปทิ้งในป่าช้า พระพุทธองค์ทรงนำเอาผ้าอันเต็มด้วยตัวหนอนและแมลงต่าง ๆ ^๑ นั้นมาเย็บ
 เป็นจีวร ขณะที่พระพุทธองค์ทรงจีวรที่ทำด้วยผ้านั้น แผ่นดินใหญ่ไหวอย่างประหลาด และจีวรที่ทำ
 ด้วยผ้าหมาบังสุกุลนั้นเอง ที่พระพุทธเจ้าทรงแลกเปลี่ยนกับพระมหากัสสปเถระ ^๒ สิ่งที่มีมองเห็นว่า
 เล็กน้อยและไม่มีค่า แต่ผลบันดาลความมหัศจรรย์ให้เกิดขึ้นอย่างประหลาด และเมื่อพระมหากัสสป
 เถระรับจีวรนั้นมาครอง แผ่นดินก็ไหวทุกกัน ^๓

ง. นางสุชาดาธิดาเสนียะในอุรุเวลาเสนานิคม ถวายข้าวมธุปายาสภาคเดียวแก่พระ
 มหาสัตว์ แต่เป็นเหตุทำให้พระมหาสัตว์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนั้น บิณฑบาตที่ทายกทา
 ยิกาถวายแก่พระพุทธองค์นั้นในอนันตสัมมา ๒ ครั้ง คือบิณฑบาตที่นางสุชาดาถวายแล้วทำให้พระพุทธ
 องค์ตรัสรู้อย่างหนึ่ง กับ บิณฑบาตที่นายจุนทะถวายแล้วทำให้พระพุทธองค์ปรินิพพานอย่างหนึ่ง ^๔

จ. นางโรหิตัน้องสาวของพระอนุรุทธเถระ เป็นโรคพุพองตามผิวหนัง ไม่กล้าไปเยี่ยม
 ท่านอนุรุทธเถระเมื่อท่านกลับเยี่ยมกรุงกบิลพัสดุ์ พระเถระให้คนไปตามนางมา แนะนำนางให้สร้าง
 ศาลาที่ประชุมสงฆ์ นางยินดีที่จะสร้างตามคำแนะนำของพระเถระ ชายเคื่องประกับสร้างศาลา
 สองชั้น พระอนุรุทธเถระอำนวยการสร้างศาลานั้น ^๕ ในวันฉลองอุทิศถวายสงฆ์ นางโรหิตีได้ถวาย
 หานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แต่นางไม่กล้าเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ เนื่องจากโรคพุ
 พองนั้นเป็นเหตุ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้นางเข้าเฝ้า แล้วตรัสบอกผลกรรมที่นางได้รับอยู่นั้นว่า ในอดีต
 ชาตินางเป็นราชินีของพระเจ้าพรหมทัตในเมืองพาราณสี แต่พระราชินีนั้นทรงอิจฉาริษยาสตรีที่พระ
 ราชาทรงโปรดปราณ พระนางทำเพทุบายเอาขุยมลหมามุยที่บดละเอียดใส่ลงในเนื้อผ้า และน้ำอาบ

^๑ ส. อ. ๒/๒๕๑

^๒ ส. อ. ๒/๒๕๑

^๓ ส. อ. ๒/๒๕๑

^๔ ป. เม. ๑๐/๑๒๖/๑๔๔-๑๔๕.

^๕ อ. อ. ๖/๑๖๕.

ของสตรีนั้น สตรีคนโปรดของพระราชินีไม่ทันพิจารณา อาบน้ำและนุ่งผ้าขึ้น ผิวหนังของนางพุพอง พระราชินีนั้นมาเกิด เป็นนางโรหิณี^๑ ได้รับผลแห่งกรรมนั้น ครั้นนางได้ฟังอดีตนิทานและธรรม เทศนาของพระพุทธองค์จบลงแล้ว บรรลุโสดาปัตติผล ทันใดนั้น ฉวีวรรณของนาง เปล่งปลั่งดังทองคำธรรมชาติ^๒ หลังจากนางตายแล้ว นางไปเกิดในระหว่างเขตแดนของเทพบุตร ๔ องค์ เนื่องจากนางสวยงามมาก เทพบุตร ๔ องค์ต่างอ้างสิทธิ์เอานางมาเป็นของตน เมื่อตกลงกันไม่ได้ นำเรื่องราวขึ้นชั้นกราบพลแต่ท้าวสักกเทวราช ท้าวเธอสารภาพความประสงค์ของพระองค์ให้เทพบุตรทั้ง ๔ ฟัง เทพบุตรทั้งสี่นั้นตกลงยกนางถวายแก่ท้าวเธอ^๓

ฉ. นางโคपालมารดาเทวี เกิดในตระกูลพ่อค้าที่ยากจนใน เติลปนาพิคาม มีมมายาวงาม สลวย เพื่อนสาวพากันอิจฉาในความงามแห่งผผของนาง ในคราวหนึ่ง นางไม่มีเงินที่จะจัดภัตตาหารถวายพระภิกษุ ๗ รูปมีพระมหากัจจายนะ เป็นประธาน นางขายผผได้เงินมา ๔ กหาปณะ จัดภัตตาหารถวายพระอาทิตย์กัณเฑาะ เมื่อพระมหากัจจายนะ เถาะกลับไปยังกรุงอุชเชณี เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้พระเจ้าจัมพิชโชตสดับ พระราชาทรงส่งคนไปรับนางโคपालมารดานั้นมาแต่งตั้งเป็น สตรีประจำราชสำนักของพระองค์ นางให้กำเนิดแก่พระโอรสองค์หนึ่ง ตั้งชื่อว่า โคपाल นางจึงมีชื่อว่า "โคपालมารดาเทวี"^๔ นางเป็นคนที่ทำนุยกษ์อันอ้ำในการทำบุญแล้วได้รับผลทันตาเห็น ในมิลินทปัญหา^๕

ช. นางจันทปทุมมา ภรรยาเมณฑกเศรษฐี มารดาของอนนชยเศรษฐี ว่าโดยศักดิ์แล้ว นางเป็นย่าของนางวิสาขา ในชาติก่อน สมัยพุทธภิกขุภยคราวหนึ่ง นางได้ร่วมกับ เมณฑกเศรษฐี ถวายอาหารที่พวกเขาให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า เนื่องด้วยกุศลกรรมนี้ หมอช้ำในเรือนของเขา ไม่เคยว่างเปล่า ประชาชนเป็นอันมากที่นางต้องการจะเลี้ยงดูในอดีตชาตินั้น นางได้มีมนต์ภิกษุ หลายรูปของพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ มีอหนึ่งจับหม้อข้าว อีกข้างหนึ่งจับช้อน ด้วยกุศลกรรมนี้

^๑ ธ.อ. ๖/๑๖๖.

^๒ ธ.อ. ๖/๑๖๗.

^๓ ธ.อ. ๖/๑๖๘.

^๔ อญ. อ. ๑/๒๒๗.

^๕ มิลินท. หน้า ๑๖๕.

มือซ้ายนางจึง เป็นรอยดอกบัวล้อมรอบด้วยต้นตาล ส่วนในมือขวาเป็นดวงจันทร์ ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยผลที่นางนำมาฝากรองถวายพระภิกษุ ฝ่าเท้าซ้ายมีรอยหมายด้วยดอกบัว ฝ่าเท้าขวาเป็นพระจันทร์ในชาตินี้ นางจึงมีชื่อว่า "จันทปุมมา"^๑ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปบ้านเมณฑกเศรษฐี หลังจากพระพุทธองค์ทรง เสาวยกต์อาหารเสร็จแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่เจ้าบ้าน นางจันทปุมมาเป็นโสคาบัน^๒ นาง เป็นคนหนึ่ง ในบรรดาผู้มีบุญมาก ๔ คน^๓

ข. นางจุลภักทาเลื่อมใสในพุทธศาสนา อุปลัมภ์พุทธศาสนา โดยทำให้พ่อค้าแม่ค้า ตลอดถึงทุกคนในบ้านอุคคเศรษฐีผู้เป็นพ่อค้านั้น เลื่อมใสในพุทธศาสนา เมื่อนางอยู่บ้านของพ่อค้า ได้เป็นโสคาบันบุคคลพร้อมกับพี่น้องหญิง ก็ือนางมหากัททา และนางสุนนา นางได้รับมอบหมาย ให้จัดภัตตาหารแก่ภิกษุทั้งหลาย^๔ จนนางไปสู่ตระกูลสามี

ฅ. นางเปรตชื่อมัตตา^๕ สนับสนุนพุทธศาสนา โดยการแสดงร่างกายให้ปรากฏแก่ นางติสสาสตรีร่วมสามีกับนาง ในชาติที่นาง เป็นมนุษย์ ทำให้นางติสสา เชื่อ เรื่องบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ถวายทานแก่ภิกษุแปดรูป แต่ส่วนบุญไปให้นางมัตตา แล้วนางมัตตาได้รับ ลุขสารายูปานประหนึ่งอยู่ในสรวงสวรรค์ เหตุที่นางมัตตาได้ไปเกิด เป็นนางเปรตนั้น เล่ากันว่า ในชีวิตอดีตที่นาง เป็นมนุษย์ นางแต่งงานกับเจ้าบ้านคนหนึ่ง ในเมืองสาวิถี นางเป็นหมั้น สามีนาง จึงแต่งงานใหม่กับนางติสสาปีลูกคนหนึ่งชื่อภูต นางมัตตาหึงหวงเหยาะลงบนศีรษะนางติสสา ขณะ ที่นางติสสาสนทนากับสามี ด้วยจิตใจที่เต็มไปด้วยความหึงหวงนั้น นางสิ้นชีวิตไปเกิด เป็นนางเปรต^๖

^๑ ธ.อ. ๗/๓๗.

^๒ ธ.อ. ๗/๓๘.

^๓ อง. อ. ๑/๔๓๖. คนมีบุญมาก ๔ คน คือ ๑. เมณฑกเศรษฐี, ๒. จันทปุมมาเทวี,

๓. ธนัญชัยเศรษฐี, ๔. สุนนาเทวี, ๕. ปุณณทาส.

^๔ ธ.อ. ๑/๑๔๘.

^๕ ข. เปต. ๒๖/๑๐๐/๑๗๕. แต่ฉบับอักษรโรมันของ Pāli Text Society เป็น

"มัตตา" ใน PvA. ๘๒.

^๖ PvA. ๘๒.

๖. นางสาวนารถายักษ์ผู้ซึ่งเคยเป็นมารดาของสามเณรมาแต่อดีตชาติ เมื่อพวก
 ยักษ์ประชุมกันทั้งสามเณรแสดงธรรม ยักษ์เหล่านั้นให้การเคารพแก่นาง เนื่องจากนางเคย
 เป็นสาวโลดกับสามเณร^๑ นางสั่งร่างสามเณรให้มีอันเป็นไปเมื่อสามเณรต้องการจะลาสิก
 ขา เพื่อที่จะให้สามเณรได้เป็นบรรพชิตอยู่สืบพุทธศาสนาต่อไป^๒ เป็นการบำรุงพุทธศาสนาโดย
 ปรีชา เพราะหลังจากนั้น สามเณรได้อุปสมบทสำเร็จจรตผล ศึกษาพระพุทโธจนเป็นพระมหาธรรม
 กถิก มีชีวิตอยู่ ๑๒๐ ปี ปรีชาพานทำให้ชาวชมพูทวีปสุดแสนจะเสียดาย^๓

๗. นางวิสาขามีการมารดาอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา โดยสร้างวัดบุพพารามและปราสาท
 ลื่นเงินไป ๒๓๐ ล้านกหาปะนะ^๔ ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น นางยังทูลขอพร ๘ ประการจากพระพุทธองค์
 ซึ่งพร ๘ ประการนั้นล้วนเปิดโอกาสให้นางได้ถวายทานทั้งนั้น^๕ ด้วยอำนาจที่นางรัก เคารพ นับถือ
 พุทธศาสนาอย่างแท้จริง นางเห็นภิกษุชฎายีนั่งสนทนากับสตรีในที่ลับตาสองต่อสอง อันผิดอาทิ
 พรหมจรรย์สิกขาบท นางจึงให้สตีภิกษุชฎายีนั้นให้สำนึกถึงภาวะของตัวว่า การกระทำเช่นนั้นไม่
 เหมาะแก่เพศของบรรพชิต แต่ภิกษุชฎายีนั้นไม่เอื้อเพื่อต่อคำพูดเหมือนสติของนาง ด้วยความ
 ยึดมั่นในพุทธศาสนานั้น นางไม่สามารถจะขจัดปิด เป่ามลทินโทษที่จะเกิดขึ้นแก่พุทธศาสนาได้ก็จริง
 แต่นางช่วย เป็นหู เป็นตาสอดส่องดูแลพุทธศาสนามีให้เกิดมลทินขึ้น นางจึงนำความนั้นบอกภิกษุสงฆ์
 ภิกษุสงฆ์พากันโทษภิกษุชฎายีนั้นจนความทราบไปถึงพระพุทธองค์ พระองค์จึงทรงวางไว้เป็น
 ขอรินิจฉัยชี้ขาดทางวินัยเป็นหลักปฏิบัติในการตัดสินวินัยของพระวินัยธรต่อไป^๖ นางเป็นคนหนึ่งใน
 จำนวนตระกูลใหญ่ ๆ ที่ปรารถนาให้พระพุทธองค์ผู้ทรงหลักหนึ่ความแตกสามัคคีของพวกภิกษุชาว
 เมืองโกสัมพี เสด็จไปอาศัยอยู่ในป่าปาลิไลยกะ เสด็จกลับจากป่านั้นมาสู่เมืองสาวัตถี^๗ นอกจาก

๑ ธ.อ. ๗/๑๕๓-๑๕๔.

๒ ธ.อ. ๗/๑๕๔-๑๕๕.

๓ ธ.อ. ๗/๑๕๕.

๔ ธ.อ. ๗/๗๖

๕ วินย. ๕/๑๕๓/๒๑๐. พร ๘ ประการ ฎีกาคนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๖๐ ข้อ [๓๔]

๖ วินย. ๑/๖๓๒-๖๔๔/๔๒๗-๔๔๐.

๗ ธ.อ. ๑/๕๕.

นี้นางช่วย เหลือชำระอธิกรณ์เรื่องภิกษุเณรสาวามีกรรม ทำให้พุทธศาสนาบริสุทธิจากการดำเนินนินทา
ว่าเป็นศาสนาที่เลี้ยงคนชั่วไว้^๑ แต่ในอธิกรณ์อย่างขาดหลักการที่พวกภิกษุอร่องให้นางกำจัดพระ
โกธธรมเถระ ผู้ปรากฏแก่ปวงชนว่าเที่ยวไปกับสตรีเสมอ ๆ เสียจากพุทธศาสนา นางไม่ยื่นมือ
เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย^๒ การอุปถัมภ์พุทธศาสนาที่นางวิสาขาปฏิบัตินั้น เป็นไปด้วยหลักการและเหตุผล
นางอุปถัมภ์โดยยึดหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ^๓ หรือตามที่เรียกย่อ ๆ ว่า "รู้จักกาลเทศะ"

สตรีอื่น ๆ ที่เลื่อมใสนับถือพุทธศาสนา ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ชื่อว่าย่อมอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา
โดยแท้ ดังที่พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงการบูชาพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง ตรัสแก่ท่านอานน
เถระในเวลาใกล้ที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า "ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติสมควร ชื่อว่าเคารพสักการะรัตนตรัย ถวายเครื่องบูชาอย่างยิ่ง
บรรดาสาวกสาวิกาทถาคคตควรศึกษาเล่าเรียนยกว่า เราจะปฏิบัติสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติ
สมควร"^๔ พระคำรัสนี้แสดงถึงพระหฤทัยของพระพุทธองค์ทรงประสงค์จะให้สาวกพุทธบริษัทประกอบ
ในธรรมานุธรรมปฏิบัติ เพื่อที่จะให้พุทธศาสนาสถาพรดำรงมั่นอยู่ได้ชั่วนานาน ดังนั้น สตรีนอกจาก
ที่กล่าว นามมาข้างต้นนั้น ซึ่งประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีจำนวนไม่สามารถจะประมาณได้ ก็ชื่อว่าอุปถัมภ์
บำรุงพุทธศาสนาด้วยเหมือนกัน

^๑ ธ.อ. ๖/๑๒-๑๓.

^๒ ธ.อ. ๔/๔๐.

^๓ ที.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔, ๔๓๖/๓๓๑; อง. สดตท. ๒๓/๖๔/๑๑๔. สัปปริสธรรม ๗
ประการ ดูภาคผนวกในเล่มนี้ หน้า ๒๔๔ ข้อ [๓๔]

^๔ ที.ม. ๑๐/๑๒๔/๑๖๐-๑๖๑.

๔. สตรีที่มีอาชีพทาง เป็นหญิงโสเภณี

"อาชีพ" หมายถึง "กิจการที่บุคคลกระทำเพื่อดำเนินชีวิตหรือ เป็นอยู่รอด" ยังมีความหมาย
 เป็นกลาง ๆ กิจการที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม ผิดจารีตประเพณีอันดีงาม ที่บุคคลประกอบเพื่อดำรง
 ชีวิตนั้นเรียกว่า "มิจอาชีพ" ส่วนกิจการที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดจารีตประเพณีอันดีงาม
 ที่บุคคลประกอบเพื่อ เป็นอยู่รอดเรียกว่า "สัมมาชีพ" แต่อาชีพที่ชวนให้คิดว่า เป็นมิจอาชีพหรือสัมมา
 ชีพนั้นคืออาชีพทาง เป็นหญิงโสเภณี จะอย่างไรก็ตามในจักรวรรดิแห่งวินัยปิฎกได้บอกให้ทราบ^๑
 พ่อค้าชาว เมืองราชคฤห์ไปค้าขายที่ เมืองเวสาฬหี เมื่อกลับยังกรุงราชคฤห์ พรรณนาความทรมานแห่ง
 เมืองเวสาฬหีให้พระ เจ้าพิมพิสารทรงทราบถึงความมั่งคั่งของ เมือง เวสาฬหีย่อมมี เพราะอาศัยนางอัมพ
 ปาลี นางมีสารรูปน่าพึงใจ ละลวดในการพ้อนรำขับร้อง ประโคมดุริยสังคีตดนตรีจับใจผู้ที่ได้สวนา
 การ เมืองเวสาฬหีร่ำรวยยิ่งยิ่งขึ้นเนื่องจากนาง นี้เป็นแรงกระตุ้นเตือนให้พระ เจ้าพิมพิสารรับสั่ง
 ประชาชนให้ เลือกสตรีที่มีอุตมลักษณะแห่งรูปโฉมนำทัศนมา ประชาชนเลือกได้นางสาละวดีมาแต่งตั้ง
 เป็นหญิงนครโสเภณี ระเบียบจารีตประเพณีของพวกนางก็เกิดขึ้นแต่ละสำนัก ซึ่งไม่เหมือนกัน คำ
 ว่า "หญิงนครโสเภณี" นี้ บางทีเป็นคำจำกัดความที่มีกริยามารยาทไม่เหมาะสมกับสกริภาพ เท่ากัน
 ว่า^๒ ในสมัยพระสัชชพุทธเจ้า นางอัมพปาลีได้บวชเป็นภิกษุณี ขณะที่ยังเป็นสามเณรีอยู่ ได้เข้า
 ร่วมเป็น จ้าภาพในจำนวนภิกษุณีทั้งหลายด้วย เวลาที่กำลังกระทำสักการบูชาที่พระสถูป พระเถรี
 อรหันต์องค์หนึ่ง เป็นลมสลักน้ำลายออกมา จึงถ่มลงในลานสถูป สามเณรีเห็นน้ำลายที่ถ่มแล้วนั้น
 กล่าว ชิงคำหนึ่งว่า "หญิงนครโสเภณีคนไหนถ่มน้ำลายลงในที่นี้" เนื่องจากกล่าวนี้ นางจึงได้เกิด
 มาเป็นหญิงนครโสเภณี ดังนั้นอาชีพทาง เป็นหญิงโสเภณียากที่จะตั้งมีฐานว่า เป็นมิจอาชีพหรือสัมมาชีพ
 เนื่องด้วยอาชีพนี้บางพวกยกย่อง บางพวกทับถม แต่จะอย่างไรเสีย คนที่ประกอบอาชีพประเภทนี้ยัง
 ได้สวรรค์นิพพาน สตรีที่ประกอบอาชีพนี้สามารถทำจิตใจให้หมดจดจากกิเลสเป็นสมุจเฉตพหุญาณได้บ้าง
 ไม่สามารถทำได้บ้าง บางครั้งยังทำผู้อื่นให้ตรัสรู้หรือ เป็นอย่างอื่นอีกด้วย ตัวอย่าง เช่น

^๑ วินย. ๔/๑๒๘/๖๖๘-๖๗๖

^๒ Thigā. ๒๐๗-๒๐๗.

ก. นางอัมพาลี อาชีพเป็นหญิงนครโสเภณีประจำเมืองเวสาลี ในด้านการบำรุงพระพุทธศาสนา นางถวายอัมพาลีวัน เป็นสังฆาราม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงรับแล้วประทับอยู่ที่นั่นเพียงเล็กน้อย แล้วเสด็จไปยังเพนกวคาม^๑ ในด้านสร้างสมกุศลกรรมมา คือ ในสมัยพระพุทธเจ้า นางเป็นธิดากษัตริย์บำเพ็ญกุศลมามากมาย ประราธนาเป็นคนมีรูปสวยในชาติต่อมา แต่ด้วยเหตุที่นางตำหนิกษัตริย์อรหันต์ว่า หญิงนครโสเภณี นางจึงเกิดในนรก และในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า นางได้ประพาศิพรหมจรรย์ตลอดชีวิต^๒ ในด้านอรรถกถาและประวัติประโยชน์ นางได้ฟังพระวิมลโกณฑัญญเถระ พระลูกชายผู้อรหันต์แสดงธรรม นางก็สละโลกออกบวชบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานบรรลุอรหัตผล^๓

ข. นางอัชฌภาลี ธิดาคนรำรวยมีอันจะกินในเมืองพาราณสี ในด้าน เศรษฐกิจ นางส่งภาษีแก่พระเจ้าแผ่นดินวันละ ๑,๐๐๐ บาท ผู้ที่อุทหนุนนาง ต้องให้รางวัลนางตามจำนวนนั้น เพราะนางได้รับรางวัล ๑,๐๐๐ บาทเป็นค่าภาษีจากผู้ที่ใช้เวลาอภิรมย์กับนาง ๑ คืนนั้น นางจึงได้ชื่อว่า "ภาลี" แต่ต่อมา คนเป็นอันมากไม่สามารถให้นางคืนละ ๑,๐๐๐ บาทได้ ให้เพียงครั้งจำนวนนั้น นางจึงรู้จักกันในนามว่า "อัชฌภาลี"^๔ ซึ่งหมายความว่า "ครึ่งพัน" ในด้านสร้างสมบุญกรรม คือในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า นางเป็นภิกษุณีถือศีลมั่น แต่เพราะพูดคำหยาบคำพระเถรอรหันต์ว่า "หญิงนครโสเภณี" นางจึงมีอาชีพเป็นหญิงนครโสเภณี ในด้านอรรถกถาและประวัติสมบัติ นางฟังพระพุทธเจ้าแสดงธรรม เลื่อนโศภบรรพชาเป็นสามเณรี นางอุปสมบทด้วยเหตุอุปสัมปทา^๕ นางตั้งมั่นในคำสั่งสอน จึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์

^๑ วินย. ๘/๗๗/๘๗, ที. ม. ๑๐/๘๓/๑๑๖-๑๑๗.

^๒ ขุ. อป. ๓๓/๑๗๔/๓๔๔, Thigā. p. ๒๑๓.

^๓ Thigā. pp. ๒๐๖-๒๐๗.

^๔ Thigā. p. ๒๔

^๕ วินย. อ. ๑/๒๘๖-๒๘๗.

ค. นางสิริมาน้องสาวหมอซึกโกมารภัก เป็นธิดาของนางสาละวดี ได้รับตำแหน่งนี้แทนมารดาในฐานะ เป็นสตรีประจำราชสำนัก ในด้านเศรษฐกิจ นางรับจ้างนางอุตตรานันทมารดา ทำหน้าที่เป็นภรรยา อยู่กินกับสามีนางอุตตรานันทมารดา เพื่อให้นางอุตตราได้รักษาอุโบสถศีล^๑ และบำเรอกามารมณ์แก่ประชาชนทั้งนอกและในเมืองราชคฤห์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับทรัพย์สินสมบัติ ในด้านบำรุงพระพุทธศาสนา หลังแต่นางเป็นโสดาบันบุคคผลแล้ว นางอังคาสภิกษุสงฆ์วันละ ๘ รูปเป็นประจำทุกวัน^๒ ในด้านความงามของนาง ทำเอาภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งซึ่งอยู่ไกลจากบ้านนางออกไป ๘ ไมล์ ได้ยินความขอดีเยี่ยมแห่งนาง และแห่งความวิเศษด้วยความงามของนาง จากเพื่อนภิกษุที่เคยไปฉันที่บ้านนาง ภิกษุหนุ่มรูปนั้นตัดสินใจไปฉันที่บ้านนาง แต่วันนั้น นางป่วย คนใช้อังคาสภิกษุ ๘ รูปแทนเสร็จถวายภัตตาหารแล้ว สาวใช้พยุงบานออกมาต้อนรับอนุโมทนาจากภิกษุสงฆ์ ฝ่ายภิกษุหนุ่มนั้นคิดว่า นางป่วยสวยงามอย่างนี้ ถ้านางสบายตามปกติจะสวยงามเพียงไหน ภิกษุหนุ่มนั้นกลับไปสู่อารามนอนทอดถอนถึงความงามของนาง ๒ - ๓ วันไม่ยอมบิณฑบาตมาฉัน จนบาตรสเต็มจับ แต่ภายหลังภิกษุนี้บรรลुโสดาปัตติผล เพราะพิจารณาถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอน จากซากศพของนางสิริมาที่ตายลงด้วยอาพาธนั้น^๓

ข. หญิงนครโสเกธิตนหนึ่ง^๔ ในเมืองสาวัตถี ไปยืนรอบุรุษคนหนึ่งที่ได้พบกัน มองดูทางมาของชายนั้น เมื่อไม่เห็นเขามา จึงเดินเกร่เข้าไปในสวน เพื่อคลายความกมลคลุ้ม เห็นพระภิกษุรูปหนึ่งนั่งเจริญกรรมฐานอยู่อย่างสงบเงียบ นางมองไปรอบ ๆ ไม่เห็นใครคิดว่าพระองค์นี้ก็เป็นผู้ชายเหมือนกัน เราจะทำให้ท่านมีจิตใจหลงใหลในกามารมณ์ ไปยืนตรงหน้าพระภิกษุนั้น ทำที่แก้ม่า นุ่งผ้า สยายระบะเกล้าผมบ่อย ๆ ประมอหัวเราะให้พระเถระหันมาสนใจ เมื่อภิกษุเห็นอาการแปลกประหลาดความสลดใจเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระ พร้อมกับได้ยินพระสุรเสียงของพระบรมศาสดาครัศเตือนก้องโสตประสาทว่า สถานที่ที่ปวงชนคั่นรณแสวงหากามารมณ์ไม่พองใจนั้นแหละ เป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ของมวลชนผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ภิกษุนั้นพิจารณาตามพระคำรัสนั้น นั่งอยู่ที่เดิม

^๑ ธ.อ. ๖/๑๗๖

^๒ ธ.อ. ๖/๕๕

^๓ ธ.อ. ๘/๕๖-๕๘

^๔ ธ.อ. ๘/๘๔-๘๐.

นั้นเองสำเร็จอรหัตผล เหาะไปถวายบังคมแทบบาทมูลพระพุทธรองค์ ในตอนที่เห็นโกนั้น^๑

ง. หญิงคณิกาคนหนึ่งในเมืองพาราณสี ถูกลูกเศรษฐีสี่คนหลอกล่อนางไปด้วยเงิน พวกเขาพร้อมภริยากับนางที่ในสวนตลอดทั้งวัน ครั้นตกเย็น พวกเขาปรึกษากันว่า สมานที่มีไม่มีใคร พวกเราจะฆ่าสตรีนี้เอารางวัลที่เราให้ไป ๑,๐๐๐ กหาปณะคืน กับเครื่องประดับอันมีค่าของนาง นางได้ยินพวกเขาปรึกษากัน คิดว่าชายเหล่านี้หยาบขำ ไม่มียางอาย ร่วมภริยาสมสู่กับเราแล้ว ยังจะมีหน้ามาฆ่าเราในบัดนี้ นางจึงตั้งความปรารถนาว่า ขอให้เราเกิดเป็นนางยักษิณีที่สามารถจะฆ่าชายทั้งสี่คนนี้ เหมือนที่พวกเขาฆ่าเราในครั้งนี้เกิด^๒ ครั้นในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าพระองค์นี้ นางเกิดเป็นนางยักษิณี มาในร่างของแม่โคขวิดปลิดปลองชีวิตชายทั้งสี่คนนั้น คือ ปุกกุสะตีกุณฑร, พาทิยทารุจิริยะ, ตัมพทาสฺวโรระชวกณะ และสุปเปทุรกุฐี^๓ แสดงว่า อาชีพทางเป็นหญิงนครโสภณีนางไม่ เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จแห่งความปรารถนาของนาง และถ้านางไม่ปรารถนา จะล้างแค้นด้วยความอาฆาตพยาบาทจองเวรกัน แต่ปรารถนาไปในทางสร้างสมอบรมความดีก็จำเป็นจะสำเร็จเช่นกัน ด้วยอำนาจฝ่ายโลกมาโนมน้าวจิตใจนาง นางจึงปรารถนาด้วยจิตพยาบาทเล่ากันว่า^๔ นางต้องเกิดเป็นนางยักษิณีคอยตามแก้แค้นชายสี่คนนั้นถึง ๑๐๐ ชาต

จ. นางวรรณา^๕ หญิงนครโสภณีนางประจำกรุงสาวัตถี ใช้แรงอนและมายาหญิงประเล้าประโลมลูกชายอุตตรเศรษฐี ฝ่ายลูกชายอุตตรเศรษฐีให้รางวัลแก่นางเป็นค่าจ้าง เพื่อให้นางไปเสียจากบ้านเขา นางรับรางวัลแล้วออกจากบ้านเขาหายไป ลูกชายอุตตรเศรษฐีถูกคิดสินประหารชีวิต ในข้อหาว่า ฆ่านางวรรณาเสียอย่างลึกลับ นางปรากฏตัวขึ้นขณะที่พวกราชาบุตรฆ่าลูกชายเศรษฐีไปประหารชีวิตที่ตะแลงแกง ลูกชายเศรษฐีเห็นความลับสนุนวายในฝ่ายโลก เมื่อได้รับการปลดปล่อยก็ออกบวชเจริญวิปัสสนากรรมฐาน สำเร็จอรหัตผล^๖ แสดงว่า แรงอนและมายาหญิง

^๑ อ.อ. ๔/๔๐.

^๒ อ.อ. ๓/๑๓๖

^๓ อ.อ. ๓/๑๓๕-๑๓๖.

^๔ อ.อ. ๓/๑๓๖.

^๕ ชา.อ. ๒/๒๔๗-๓๐๐

^๖ ชา. อ. ๒/๓๐๐.

นั้นไม่ เป็นข้าศึกต่อการประพาศพรหมจรรย์ของผู้ชายทุกคน

๑. หญิงแพศยาคนหนึ่ง^๑ ประจำเมืองสาวัตถี เห็นบิดามารดาของพระสุนทรสมุทรร้องให้ถึงลูกชาย รับอาสาที่จะใช้มายาหญิงล่อหลอกพระสุนทรสมุทรให้ลาสิกขา เดินทางไปหาท่านถึงเมืองราชคฤห์ กำหนดทางที่พระเถระเที่ยวบิณฑบาต แล้วเข้าบ้านอาศัยอยู่ใกล้ทางบิณฑบาตของท่าน นิมนต์ท่านฉันในบ้าน ย้ายวนท่านด้วยอาการต่าง ๆ และพูดชักชวนท่านด้วยคำพูดที่อ่อนหวาน แต่ท่านสุนทรสมุทรได้ยื่นพระสุรเสียงปานเสียงพรหมของพระพุทธองค์ก้องอยู่ในโสตประสาทว่า ตถาคตเรียกคนที่ละกามออกบวชไม่มีเรือนที่อาศัย หมกฉันทามและภพนั้นว่า เป็นผู้ประเสริฐ^๒ พระสุรเสียงนี้มีอำนาจเหนือกว่ามายาหญิงที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ท่านส่งกระแสจิตไปตามพระธรรมเทศานั้น สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เหาะข้าแรกข้อม้าไปเผ้าพระศาสนาที่เขตวันมหาวิหาร นี่ก็อีกเรื่องหนึ่งที่มุ่งบอกถึงอำนาจฝ่ายโลกไม่สามารถพัดผันจิตใจบุคคลที่หนักแน่น เหมือนเสลบรรพตให้หมุนวนไปสู่อำนาจได้

๒. นางสาวมาหญิงแพศยาคนหนึ่ง^๓ ชาวเมืองพาราณสี หลอกลูกชายเศรษฐีให้นำเงินไปให้คนรักษาพระนคร ๑,๐๐๐ กหาปณะ คนรักษาพระนครฆ่าลูกชายเศรษฐีแทนขุนโจรที่นางรัก แล้วนำขุนโจรไปมอบให้นาง ฝ่ายขุนโจรมีจิตใจแสนจะทารุณโหดร้าย แต่มาพ่ายแพ้พฤติกรรมที่นางสร้างขึ้น เขาสลดใจว่า อำนาจความรัก อำนาจเงิน และอำนาจแห่งความยิ่งใหญ่ มาทำลายชีวิตของผู้ที่ไม่มีความผิดแม้แต่น้อยได้อย่างเลือดเย็น หากหญิงนี้รักใคร่ยิ่งกว่าเราเมื่อไร เมื่อนั้นแหละชีวิตของเราจะจากร่างไปเหมือนกับลูกชายเศรษฐี^๔ เขาอยู่ร่วมกับนางอย่างไม่สันทัด จึงหนีนางไปด้วยอำนาจที่นางหลงรัก เขาอย่างถอนตัวไม่ขึ้น จึงแต่งเพลงคร่ำครวญถึงความรักที่นางยังมีต่อเขา ความว่า "นางยังไม่ตายยังไม่ปรารถนาชายอื่น นางจะมีสามีเพียงคนเดียว ยังหวังที่จะให้เขากลับคืนไปหานาง"^๕ ให้นักพ่อนรำขับร้อง ผูกข้อม เพลงนี้แล้วนำไปขับร้องในที่ทุกสถาน: ขุนโจรได้ฟัง

^๑ อ.ล. ๘/๑๔๗-๑๖๑.

^๒ อ.อ. ๘/๑๖๑.

^๓ ชา. อ. ๘/๒๔๔-๓๐๕.

^๔ ชา. อ. ๘/๓๐๑

^๕ ชา. อ. ๘/๓๐๕.

เมื่อเพลงนั้นแล้ว เข้าไปหานักฟ้อนรำขับร้องนี้เหุตว่า "ท่านขับร้องไปตามหน้าที่ของท่านเถิด แต่ฉันไม่เชื่อ หากสมจะพิศพาเสลบรรพตและมหาปฐพีนี้ไปได้อย่างไรก็ตาม แต่คำพูดหรือเนื้อเพลงที่ท่านขับกล่อมของท่านนั้นไม่สามารถจะโน้มน้าวจิตใจข้าพเจ้าให้หลงไหลคลุ้มคลั่งไปตามเนื้อเพลงของท่านได้ นางจะมีชีวิตอยู่หรือหาไม่แล้วก็ตาม ข้าพเจ้าบอกท่านได้อย่างเดียวว่า ข้าพเจ้าไม่ต้องการนาง"^๑

๒. นางสุลสาหญิงนครโสเภณีนคนหนึ่ง^๒ ยินเยียมหน้าต่าง เห็นโจรชื่อสัตตคุกะ^๓ ถูกจับไปประหารชีวิต นางคิดสินบนแก่นครรักษาพระนคร เอาโจรเป็นสามี เพื่อที่จะให้โจรนี้ได้ดูแลทรัพย์สินสมบัติและบริวารสมบัติของนางด้วย แต่โจรนี้ไม่สามารถทั้งนี้สยโลกลาภได้ เห็นแก่สมบัติมากกว่าชีวิตมนุษย์ จึงหลอกนางไปหมายใจจะฆ่าเสียที่บนเขา นางรู้ทันผลึกเขาตกเหวไปก่อนเหมือนกับเรื่องนางภัททาฤทผลาเกสา แต่ในเรื่องนี้ เมื่อนางฆ่าโจรแล้วขึ้นรถกลับเมืองเพียงเท่านั้น

๓. นางวรรณทาสีหญิงนครโสเภณีนคนหนึ่ง^๔ ประจำเมืองพาราณสี ได้รับรางวัลจากมหาธนกุมารพระสหายของพระเจ้าพรหมทัตกุมารราชาแห่งเมืองพาราณสีวันละ ๑,๐๐๐ กหาปณะเป็นประจำ วันหนึ่งมหาธนกุมารกลับจากเฝ้าพระราชบิดาเข้ามาแล้ว ไม่ทันกลับไปเอาเงินที่บ้านเป็นรางวัลแก่นางแหวะนางก่อน เมื่อเขาไม่มีรางวัลติดมือไปเช่นนั้น นางวรรณทาสีให้สัญญาแก่พวกสาวใช้ขับไล่เขาออกจากบ้านไป พฤติกรรมที่มากไปด้วยความเห็นแก่ตัวของนางวรรณทาสีนี้ สร้างความน้อยเนื้อต่ำใจให้แก่มหาธนกุมารเป็นอย่างยิ่ง เขาหายตัวไปโดยไม่บอกให้ใครทราบแม้พระเจ้าพรหมทัตกุมาร นางวรรณทาสีเดือดเนื้อร้อนใจที่สุด เพราะพระเจ้าพรหมทัตกุมารทรงทราบพฤติการณ์นั้นแล้วทรงปกาศิตให้นางไปตามหามหาธนกุมารพระสหายของพระองค์กลับคืนมาให้ได้ ถ้าไปไม่ได้คืนมานางจะต้องชดใช้ชีวิตของตนแทน เพื่อมหาธนกุมารที่หายสาบสูญไป นี้แสดงถึงนิสัยเห็นแก่ทรัพย์สินสมบัติของนางวรรณทาสีนี้แล้ว ๆ คน ๆ ไม่เสมอต้นเสมอปลาย มีอะไรก็นำให้ดื่มหรือในภายหลัง

๔. หญิงแพศยาคคนหนึ่ง^๕ ประจำเมืองสาวัตถี ทั้งกรรมก็ไม่มีไรดีของพระเจ้าพรหมทัตราชาแห่งเมืองพาราณสี นางขาดสัจจะ เพราะไม่ทำตามทีปุโรหิตผู้สามีสั่งไว้ว่า ถ้านางคลอดลูกหญิง

^๑ ชา. อ. ๔/๓๐๔-๓๐๖.

^๒ ชา. อ. ๔/๒๗๔-๒๘๓.

^๓ โจรที่ข่มปล้นคนตามหนทางเปลี่ยว เรียกว่า "สัตตคุกะ"

^๔ ชา. อ. ๕/๓๒๔-๓๓๔.

^๕ ชา. อ. ๖/๒๗๗-๒๘๖.

ให้จำหน่ายแหวนที่เขามอบให้นางนั้น เลี้ยงดู ถ้านางคลอดลูกชายให้นำไปหาเขาในพระราชวัง ครั้นนางคลอดลูกชาย ตั้งชื่อว่า อุททาลกะ ตามที่สามีสั่ง แต่นางไม่นำไปมอบให้ปุโรหิต นางคิดว่า นางเองก็มีปัญญาที่จะ เลี้ยงดูลูกได้ ด้วยอัสมิมานะของนางนี่เอง ลูกชายนางโตขึ้นประพฤติกไปในทางหลงโลก ปุโรหิตผู้เป็นบิดาเห็นกิริยาของอุททาลกะ กับบริวารห้าร้อยคน เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส ไม่สมควรแก่คานสเพศที่ลูกชายกับบริวารห้าร้อยครองอยู่นั้น จึงได้สีกออกไปรับราชการทั้งหมด นี่แสดงให้เห็นว่า สตรีที่ไร้สามีมักจะทำตามใจลูกด้วยความรักลูกที่ไม่ถูกทาง จะบังคับลูกให้ทำดีก็สงสารลูกที่ถูกบังคับ เมื่อลูกโตขึ้นเห็นว่าลูกชั่วรู้ดีแล้ว จึงมักจะคล้อยตาม เหตุผลที่ลูกยกขึ้นมาอ้าง หากคิดถึงระดับของ เหตุผลแต่ละระดับขึ้นไม่

๑. นางอลัมพูสาอัปสรสวรรค์^๑ ถูกท้าวสักกเทวราชใช้ให้ลงมาแสดงกิริยาอาการของหญิงนครโสเภณี เพื่อทำลายตบะของอัสสิลังคดาบสผู้บำเพ็ญตบะกล้า ดาบสเสียทำนางในตอนแรก ครั้นภายหลัง ดาบสทำฌานและอภิิญญาให้เกิดขึ้นใหม่ นางละอายที่จะแสดงกิริยาอาการของหญิงแพศยาต่อหน้านักบวช ถึงกับไปขอพรท้าวสักกเทวราชให้จัดการใช้นางไปแสดงมายาหญิงนครโสเภณี ล่อลวงนักบวชต่อไป นี่แสดงว่า อาการที่สตรีแสดงกิริยาอาการของหญิงแพศยา (หญิงหากิน) ล่อลวงชายนั้น บางครั้งมิได้เกิดจากความสมัครใจของพวกนาง แต่มีผู้หวังผลประโยชน์คอยบงการอยู่เบื้องหลังพวกนาง อย่างในเรื่องนี้ ท้าวสักกเทวราชเป็นจอมบงการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนคือตำแหน่งท้าวสักกเทวราช เพราะพระองค์กลัวว่าอัสสิลังคดาบสจะไปแย่งตำแหน่งของพระองค์ จึงบัญชาให้นางอลัมพูสาอัปสรสวรรค์ลงไปทำลายตบะของดาบสเสีย

๒. นางสิญจมาภยวดี^๒ เป็นปริพพาชิกาสตรีนักบวชในสำนักเคียรถีย์ ถูกพวกเคียรถีย์ยุยงให้ลงไปแสดงกิริยาอาการอย่างหญิงแพศยาทำลายเกียรติคุณของพระศาสดา เพื่อหวังลวงสักการะให้เกิดแก่พวกตน นางหวังความฉงนสนเท่ห์ให้เกิดแก่ประชาชน เมืองสาวัตถีว่า นางได้ประพฤตินาจารกับพระพุทธเจ้า นางแสดงเพศแห่งสตรีมีครรภ์แก่ไปค้าบรักษาพระพุทธองค์ในท่ามกลางบริษัทสี่ แต่ความจริงปรากฏชัดขึ้นด้วยเทวานุภาพ ประชาชนจึงไล่หวนนางออกจากเขตวันมหาวิหาร พอนางออกไปลับพระเนตรพระพุทธเจ้า ก็ถูกแผ่นดินสูบ

^๑ ชา.อ. ๗/๔๐๔.

^๒ ธ.อ. ๖/๔๗-๔๑.

๓. นางสุนทรหรือสุนทริกา^๑ เป็นนักบวชสตรีในสำนักเคียรถีย์ ถูกพวกเคียรถีย์ยุยงให้นางใช้ความงามของนางไปทำลายเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า ด้วยหวังจะทำลาภสักการะที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา อย่างเดียวกันกับนางจัญจมาตริกา แต่นางสุนทรถูกพวกเคียรถีย์ว่าจ้างพวกนักเลงให้ข่มขืนกอดขบะใกล้กับพระคันธกุฎีของพระพุทธองค์ เพื่อสร้างสถานการณ์ขึ้น ให้เกิดความฉงนสนเท่ห์แก่ประชาชนไปในทำนองว่า พุทธสาวกได้ข่มขืนนาง เพื่อปกปิดความเลวร้ายของพระพุทธเจ้าเสีย

๓. พระนางนพินิกา^๒ พระธิดาของพระเจ้าพรหมทัต เมืองพาราณสี ไปแสดงกิริยาอาการแห่งหญิงหากินหลอกล่ออิสิสิงคตาส เทตการณ์มีปฐุม เหตุมาจากท้าวสักกเทวราชกลัวว่า คตาสนั้นจะแย่งตำแหน่งของพระองค์ในอนาคต จึงมีบัญชาให้นางอัมมพุสาสาวสวรรค์ไปทำลายตบะคตาส ครั้นนางไปแสดงได้ไม่ตลอด เกิดหิริโอศตัปปะขึ้น จึงขอพระมิให้ท้าวเธอบังการใช้นางไปทำเช่นนั้นอีก ท้าวเธอก็หมกมุ่นทางที่จะใช้อัปสรสวรรค์องค์อื่น ๆ เพราะเรื่องนี้เนื่องลือไปทั่วสวรรค์ชั้นฟ้าว่า ท้าวสักกเทวราชจะทรงกระทำสาวสวรรค์ทั้งหลายให้เป็นหญิงหากินหมด เพราะเห็นแก่บัลลังก์ของความเป็นราชาในหมู่เทพ ท้าวเธอจึงลอยอายที่ถูกพวกเทพธิดาคำนิว่า "เห็นแก่ตัว" เมื่อเห็นว่าไม่สามารถบัญชาพวกสาวสวรรค์ให้กระทำการตามที่ท้าวเธอประสงค์ได้ จึงลงมายืมมือมนุษย์ให้ไปทำลายตบะคตาส ท้าวเธอใช้เวลาถึง ๓ ปี บันดาลให้เมืองพาราณสีแห้งแล้ง คนชาวเมืองเดือดร้อนแล้วท้าวเธอก็ไปสำแดงกายให้ปรากฏแก่พระเจ้าพรหมทัต ด้วยอำนาจความรักและหวงตำแหน่งแห่งเทวราช^๓ ท้าวเธอจึงหลอกลวงพระเจ้าพรหมทัตว่า "ที่ฝนแล้งนานถึง ๓ ปีนี้ เพราะอิสิสิงคตาสบ้ำเพ็ญตบะกล้ามาก ทำให้ฝนหยุดตก เกิดแห้งแล้งไปทั่ว" แทนที่ท้าวเธอจะตรัสบอกความจริงว่า "ฝนแล้งเพราะท้าวเธอเองกลัวอิสิสิงคตาสทำกาลกิณญาแล้ว จะไปแย่งตำแหน่งท้าวสักกเทวราช

^๑ ธ.อ. ๗/๑๒๒-๑๒๔.

^๒ ขา. อ. ๔/๑-๒๔.

^๓ นี้แสดงว่า เทพดาทั้งหลายยังมีกิเลสอยู่ ดังนั้นในวรรณคดีบาฬี มีกล่าวถึงคนที่เกิดเป็นเทวดาแล้วมาเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์นรกบ้าง สุตแล้วแต่ผลกรรมที่ทำไว้บันดาลให้เป็นไป

ของพระองค์ในสรวงสวรรค์ จึงบันดาลให้ฝนแล้ง"^๑ แล้วท้าวสักกเทวราชตรัสต่อไปว่า "ขอพระองค์จงส่งพระราชธิดาไปทำลายตบะของคาบสเสียว ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล" แทนที่จะตรัสตามความจริงว่า "ขอพระองค์จงส่งพระราชธิดาไปทำลายตบะของคาบสเสียว ข้าพเจ้าก็จะไม่ต้องหวาดกลัวว่าใครจะไปแย่งตำแหน่งท้าวสักกเทวราชเอาไปครอง" ในที่สุดพระเจ้าพรหมทัตหลงเชื่อทรงบังคับให้พระนางนพินิกาพระราชธิดาไปแสดงกิริยาอาการต่าง ๆ^๒ เพื่อทำลายตบะคาบส เมื่อพระนางทำได้สำเร็จ ท้าวสักกเทวราชก็ทรงบันดาลให้ฝนตกตามปกติ นี่แสดงว่า บทบาทในการแสดงกิริยาอาการต่าง ๆ อย่างหญิงนครโสภณีนางนั้น ไม่เพียงแต่เป็นประโยชน์แก่ชาวเมืองพาราณสีที่ได้รับความเจริญชื่นชมด้วยน้ำฝนที่ขาดหายไปเท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์แก่ท้าวสักกเทวราชที่ไม่ต้องหวาดกลัวว่าใครจะไปแย่งตำแหน่งของพระองค์ และยังเกิดประโยชน์แก่เหล่าสาวอัปสรสวรรค์เป็นอันมากที่ไม่ต้องวุ่นวายใจว่าจะถูกท้าวสักกเทวราชใช้ให้ไปแสดงกิริยาอาการที่น่าละอาย และฝืนใจแสดงไปด้วยอำนาจบงการของจอมเทพ

บทบาทหรือพฤติกรรมของสตรีที่มีอาชีพในทาง เป็นหญิงโสภณีนางจะเป็นสัมมาชีพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับเจตนาในการกระทำของแต่ละคน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า "เจตนาทํ ภิกขเว กम्मํ วทามิ"^๓ แปลว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตกล่าวเจตนาว่าเป็นการกระทำชั่วหรือดี"

^๑ แสดงว่า ในสวรรค์ยังมีการพูดเท็จ เพราะการพูดเท็จเกิดจากอกุศลมูล คือ โสภณ โทสะ และโมหะ ในที่นี้ ท้าวสักกเทวราชด้วยความโลภและยังหลงใหลในตำแหน่งนั้นอยู่

^๒ นางแสดงกิริยาอาการอย่างไรบ้าง ดูได้จาก ขุ.ชา. ๒๘/๑-๑๔/๑-๑๑.

^๓ อญ. จกฺก. ๒๒/๓๓๔/๔๖๔.